

INSTITUTUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ „A. D. XENOPOL” — IASI

BIBLIOTECA INSTITUTULUI
No. 1

ALEXANDRU V. BOLDUR
Profesor de Istoria Românilor la Universitatea din Iași

BASARABIA ROMÂNEASCĂ

— BUCUREȘTI —

Tipografia „CARPAȚI”, Petre Bărbulescu — Str. Academiei 2 — Tel. 5.89.95

— 1945 —

OSTAȘILOR ROMÂNI
pentru avântul eroic și marea lor
jertfă întru desrobirea Basarabiei
închină lucrarea de față

AUTORUL

INSTITUTUL DE ISTORIE NATIONALA „A. D. XENOPOL” — IASI

**BIBLIOTECA INSTITUTULUI
No. 1**

ALEXANDRU V. BOLDUR
Profesor de Istoria Românilor la Universitatea din Iași

BASARABIA ROMÂNEASCĂ

— BUCUREȘTI —

Tipografia „CARPAȚI”, Petre Bărbulescu — Str. Academiei 2 — Tel. 5,89,95

— 1 9 4 3 —

IN LOC DE PREFAȚĂ

Fiecare carte, ca și omul, își are soarta sa. Această lucrare a fost zămăslită cu mult înainte de începutul actualului războiu, ca volumul al IV-lea din „Istoria Basarabiei”.

Părțile a doua și a treia ale lucrării de față, care formează nucleul de bază și determină întreaga ei economie, trebuiau să figureze în acest volum, fiind precedate de pagini de istorie socială a Basarabiei. Dar evenimentele, ale căror epocală însemnătate stă în afară de orice îndoială, au scos din nou la iveală așa zisă „chestiunea” Basarabiei, pe care eram îndreptățiți să o credem închisă. Pentru adaptarea lucrării la noile împrejurări au fost necesare mai multe modificări ale textului și adăugiri (părțile I și IV).

În forma sa actuală lucrarea de față este concomitent o continuare firească a lucrării mele „Istoria Basarabiei” și o contribuție științifică a parte la problemele vitale ale națiunii române.

În momentul istoric, când se țese destinul neamului românesc, știința istorică română nu poate sta impasibilă față de problemele naționale mari, pe care evenimentele le pun la ordinea zilei.

„Basarabia Românească” este un răspuns, pe care Institutul de istorie națională A. D. Xenopol din Iași, conștient de menirea sa și răspundere, înțelege să-l dea la chemarea momentului.

Țin să mulțumesc călduros pentru o serie de clișee, întrebuintate în această carte, d-lui Pan. Halippa, neobositul semănător al slovei românești în Basarabia, fostului meu elev-student preotul Vasile Țepordei, care a îndeplinit o misiune frumoasă în timpul refugiului, alinând suferințele refugiaților basarabeni, d-lui colonel G. Bacaloglu, director al revistei „Cele Trei Crișuri”, și pentru două fotografii d-lui Gh. Bezviconi.

INTRODUCERE

Cuvântul „Basarabia” trezește în sufletul fiecărui Român amintiri istorice de lupte și de jertfe, cu care timp de mai multe veacuri a fost apărat acest frumos colț al pământului românesc. Ele au făcut să se nască și să se simtă o legătură indisolubilă între sufletul românesc și această mult încercată provincie.

Din punct de vedere geografic Basarabia formează cu Moldova până la Siret o unitate. Pământul dintre Siret și Nistru este un podiș cu înălțimi până la 300 metri, ajungând pe alocuri chiar la 600 metri. O serie de dealuri merge paralel în direcția dela Nord-Vest spre Sud-Est. Trecând Prutul ele se ridică până la Soroca, precum și umple județul Lăpușna. Aici, în acest județ, se află vestitul podiș al Tigheciului.

În partea extremă nordică a Basarabiei, în județul Hotin, este situată o altă culme de dealuri, venind din Bucovina. Între ambele aceste serii de dealuri avem depresiunea Bălților. La extremul Sud se întinde până la Dunăre și Mare stepa, denumită Bugeac, sau Basarabia propriu zisă, continuare firească a Bărăganului și a câmpiei pontice.

Din cele mai vechi timpuri munții și codrii, mai ales vestiții codri ai Tigheciului, serveau ca punct de sprijin al locuitorilor împotriva inamicilor. Îi prețuiau Geții, care după expresiunea lui Pliniu cel Bătrân „țineau munții” și se ascundeau în caz de nevoie în pădure. Îi prețuiau și Moldovenii, răsăriți din tulpina geto-daco-romană.

„Pădurea Tigheciului, ne mărturisește D. Cantemir, este apărarea cea mai puternică a întregii Moldove, așezată între Prut și Bugeac”.

În cazuri de primejdie locuitorii se trăgeau în munți, în păduri și în alte „locuri tari”, unde să se poată apăra ei de vrăjmășia dușmanilor.

Codrenii Lăpuşnei şi vitejii Orheiului şi Sorocei, prezentau pentru domnitorii Moldovei un adevărat scut de apărare împotriva Tătarilor şi Turcilor. Datorită lor aceşti domnitori au putut menţine şi păstra statului moldovenesc punctele de debarcament la Dunăre şi Mare: Chilia şi Cetatea Albă, dar în cele din urmă sub presiunea forţei militare covârşitoare au trebuit să le piardă, recunoscând şi suzeranitatea turcească.

Rivalitatea ulterioară turco-ruso-austriacă, ajunsă la apogeu în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, a dus Moldova la un cumplit dezastru politic şi teritorial. I se răpeşte întâiu în 1775 de către Austriaci partea de Nord, Bucovina, pentru ca în scurt timp, peste trei decenii şi ceva, în 1812, să fie răpită de către Ruşi jumătatea răsăriteană a Moldovei până la Prut, partea cea mai roditoare, cea mai fertilă.

Anexarea Basarabiei la Rusia a fost un rezultat al imperialismului rusesc. În dezvoltarea teritorială a statului rusesc găsim o trăsătură, foarte importantă, care o deosebeşte în mod fundamental de dezvoltarea teritorială a statului român.

La Români expansiunea etnică preceda trasarea hotarelor politice, ceea ce înseamnă că am avut o dezvoltare teritorială naturală, reţinută în limita modestă a nevoilor crescânde ale populaţiei.

Nu aşa a fost la Ruşi, care au atins ţărmul Mării Negre la sfârşitul secolului al XVIII-lea, atunci când nu aveau încă un surplus de populaţie, gata de plasare în nouile locuri. A trebuit să recurgă la împrumut, la elemente alogene, la colonizare cu Greci, Armeni, Sârbi, Bulgari, Polonezi etc. Deci dezvoltarea teritorială rusească trădează caracterul ei artificial imperialist, dictat de unele idei preconcepute de dominaţie slavă şi rusească peste tot.

Tocmai acest sistem de colonizare, pe care Ruşii l'au practicat în Sudul Rusiei, în stepa de pe malul nordic al Mării Negre, ei l'au extins şi asupra Basarabiei.

Ruşii şi-au propus să realizeze în această provincie două scopuri bine definite: 1) Să facă din majoritatea covârşitoare a populaţiei moldoveneşti a provinciei, în urma

unei colonizări continue și sistematice, o minoritate și 2) să desnaționalizeze această populație.

Dar această politică regională a dat greș. Guvernele rusești nu au reușit să atingă în Basarabia scopurile dorite. În tot cursul dominațiunii rusești în Basarabia s'a păstrat cultura moldovenească, străină Rușilor. Basarabia a rămas o puternică fortăreață spirituală a românismului, o provincie cu caracter românesc, ca și înainte de anexare.

Fără păstrarea culturii românești, acestei permanențe reale etno-psihologice românești în Basarabia sub dominațiunea rusească, nu ar fi fost posibilă Unirea Basarabiei cu Regatul României cu toate împrejurările favorabile ale conjuncturii interne rusești sau de ordin politic extern.

Această teză merită să fie luată în seamă și ne-am propus să o demonstrăm.

P A R T E A I.

Basarabia în cadrul istoriei Românilor.

CAP. 1.

Denumirea Basarabiei.

Provincia ce actualmente poartă numele de Basarabia, în secolele XIV—XIX nu avea nicio denumire specială, făcând parte din principatul Moldovei. Numai o mică parte din ea, Sudul, cu orașele Chilia și Cetatea-Albă, se numea Țara Basarabească, deoarece înainte de a fi trecut definitiv la Moldova această fâșie de pământ a aparținut principatului Munteniei, condus de dinastia Basarabilor.

Deci pe litoralul Mării Negre numele „Basarabia“ nu era, decât o amintire istorică.

În procesul de formare a statelor române și Muntenia și Moldova își arătau interes pentru a îngloba în cuprinsul lor malul Mării Negre. Marea însemna comerț cu cele mai îndepărtate țări. Marea deschidea orizont și pentru circulația bunurilor culturale.

De aceea Moldova, după înființarea sa, se lărgește spre Sud și Est cu o rapiditate uimitoare. Principele moldovean Bogdan probabil a atins Nistrul până la cursul lui mijlociu, între Hotin și Soroca ¹⁾. Litoralul Mării Negre era ocupat în acest timp de Muntenia, iar Cetatea-Albă, situată la limanul Nistrului, se afla în stăpânirea Tătarilor.

La sfârșitul secolului al XIV-lea Roman Voevod a atins țărmul Mării, după cum se vede din titlul, pe care îl întrebuița: „Marele singur Stăpânitorul Domn Io Roman

1) C. C. Giurescu: *Istoria Românilor*, București, 1938, p. 393.

Voevod al Țării Moldovei dela munți până la țărmul Mării¹⁾ (1392²⁾).

Domnitorul Alexandru cel Bun (1400—1432), organizatorul statului moldovenesc, ajunge să stăpânească un teritoriu întins dela Ceremuș și Hotin până la limanul Nistrului și Mare. Chiar dela începutul domniei sale el are în cuprinsul posesiunilor sale Cetatea-Albă, iar după ce moare principele muntean Mircea cel Bătrân ocupă și Chilia³⁾).

Prin urmare ambele porturi, care au jucat în comerțul medieval un rol foarte important, făceau parte din statul moldovenesc. Alexandru cel Bun întărește Cetatea-Albă pentru a o face să reziste împotriva Turcilor. La aceste lucrări au fost ocupați 12.000 de oameni și ele au durat o lună. Intrucât și Polonezii și Lituanienii au fost deopotrivă interesați ca Cetatea-Albă să nu cadă în mâna Turcilor, Alexandru a fost ajutat de ei. Marele principe al Lituaniei Vitold a trimis pe guvernatorul Podoliei Guedigold să-i dea ajutor⁴⁾. Incercările principelui Dan al II-lea de a recuceri Chilia pentru Muntenia (în 1429 și 1430) nu dau rezultate⁵⁾.

Și astfel Sudul provinciei, de care ne ocupăm, rămâne în cuprinsul Moldovei, păstrându-și denumirea veche muntenească dinastică de Basarabia.

Dar ceea ce este și mai interesant, actuala Basarabie în cuprinsul statului moldovenesc nici macar nu prezenta o unitate administrativă a parte. E suficient să răsfoim lucrarea lui Dimitrie Cantemir, scrisă la începutul secolului al XVIII-lea, pentru ca să ne convingem că această provincie, din punct de vedere administrativ, nu era singulară, ci ea se afla strâns unită cu restul teritoriului moldovenesc⁶⁾.

Moldova veche se împărțea în trei părți: 1) Țara de jos, 2) Țara de sus, și 3) Basarabia, și număra 23 ținuturi.

Prima parte cuprindea următoarele 12 ținuturi: 1) Iași (pe ambele maluri ale Prutului), 2) Cărligătura (pe ambele maluri ale aceleiași râu), 3) Roman, 4) Vaslui, 5) Tutova,

1) Ibidem, p. 445.

2) Ibidem, p. 490—491.

3) N. Iorga: *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 83, și *Memorii ale Societății de Istorie și Antichități din Odesa*, vol. III, p. 433 ș. u.

4) C. C. Giurescu, Ibidem, p. 498.

5) D. Cantemir: *Descrierea Moldovei*, trad. Gh. Adamescu, p. 11-24.

Monumentul lui Ștefan cel Mare din Chișinău. Schiță.

6) Tecuci, 7) Putna, 8) Covurlui, 9) Fălciu (o parte din el se afla pe malul stâng al Prutului), 10) Lăpușna, 11) Orhei, 12) Soroca.

Țara de sus cuprindea 7 ținuturi: 1) Hotin, 2) Dorohoi, 3) Hârlău, 4) Cernăuți, 5) Suceava, 6) Neamț și 7) Bacău.

În sfârșit partea de Sud a Moldovei, denumită Basarabia, cuprindea: 1) Bugeacul, unde se așezaseră cu vremea și Tătari, și ținuturile 2) Cetatea-Albă, 3) Chilia și 4) Ismail.

Din această împărțire vedem că Prutul nu se socotea hotar administrativ, că trei județe din actuala Basarabie (Lăpușna, Orhei, Soroca), aparțineau țării de jos, unele părți ale provinciei erau unite cu ținuturile din dreapta Prutului, un județ (Hotin) aparținea Țării de sus și, în sfârșit, Sudul, Basarabia, prezenta a treia parte a țării Moldovei.

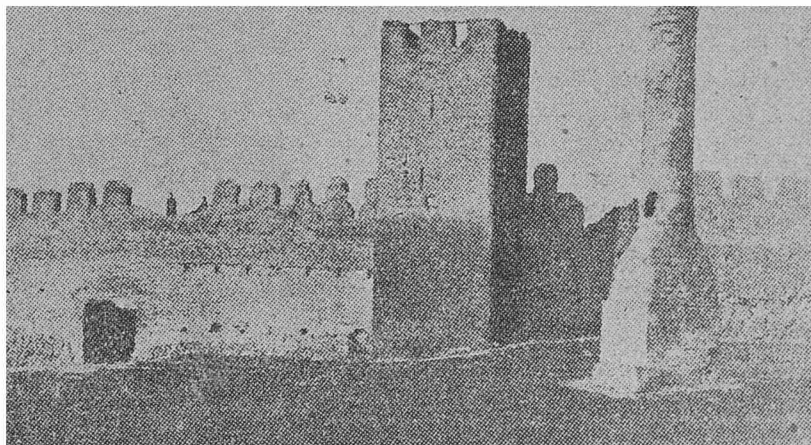
Către sfârșitul secolului al XV-lea, „căzând cetățile Cetatea-Albă și Chilia cu împrejurimile lor sub stăpânirea Turcilor și mai târziu Tighina, au rămas domnitorului numai 19 județe (ținuturi) și nici acestea întregi“.

În această stare se afla teritoriul moldovenesc, situat între râurile Nistru și Prut, când în urma războiului ruso-turc din 1806—1812, el a trebuit să treacă la Ruși. Poate Rușii i-ar fi păstrat numele de „moldovenesc“, corespunzător cu originea lui istorică moldovenească, dacă un simplu hazard nu le-ar fi sugerat ideea de a aplica întregii provincii denumirea de „Basarabia“.

La 24 August 1807 Rușii au încheiat cu Turcii la Slobozia un armistițiu, însă între timp s'au răzgândit să-l execute sub pretext că în textul înțelegerii au fost introduse și unele condiții, ce de obicei nu figurează în asemenea cazuri (înapoierea vaselor și a prăzii militare) și sunt ofensatoare pentru onoarea armatei ruse. Printre altele în acest armistițiu se prevedea obligația Rusiei de a evacua principatele române, în afară de Basarabia. Și pentru a-și păstra în stăpânire cel puțin teritoriul dintre Prut și Nistru, Rușii, imediat după armistițiu, au început să numească provincia ocupată de ei, în întregime, „Basarabia“, folosind acel nume, pe care îl avea înainte numai Sudul provinciei¹⁾.

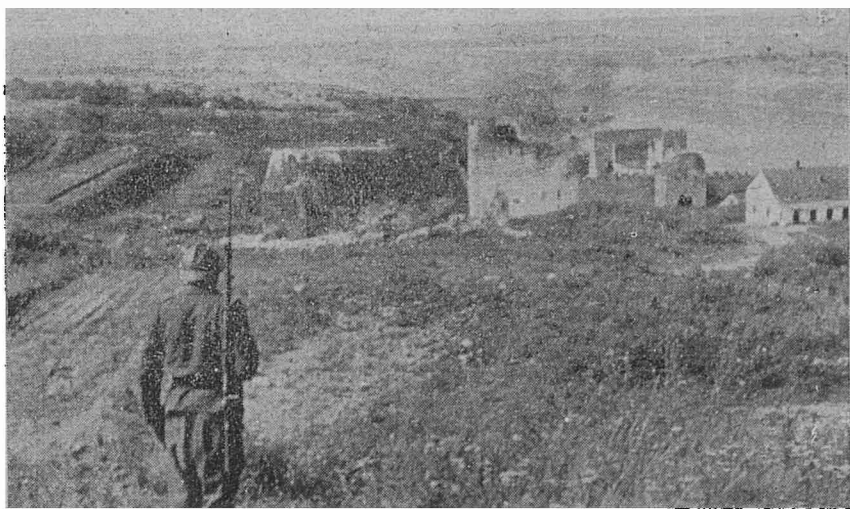
1) *Leon Casso: Rusia la Dunăre și formarea regiunii basarabene*, Moscova, 1913.

Astfel, teritoriul moldovenesc cuprins între râurile Prut și Nistru, a fost botezat de Ruși cu un nume deși

Cetatea Hotin, vedere parțială.

vechi după proveniență, dar nou după tendință. Numele „Basarabia”, ce se află acum în uzul general, ascunde în

Cetatea Hotin, recucerită în 1941.

parte un adevăr istoric cu privire la această provincie și

pune înaintea fiecărui cercetător obiectiv sarcina de a prezenta întâiu de toate lămuriri cu privire la originea numelui ei.

S'ar părea că aici ne-am putea opri. Din moment ce Basarabia a făcut parte din statul moldovenesc mai mult de patru secole și jumătate și nu a avut altă istorie, decât o istorie în cuprinsul acestui stat, ce alte argumente istorice mai sunt necesare pentru a afirma caracterul românesc al acestei provincii?

Și cu toate acestea simțim nevoia de a adăuga la rândurile precedente și răspunsuri la unele afirmațiuni, pe care le auzim din buzele dușmanilor tezei românești.

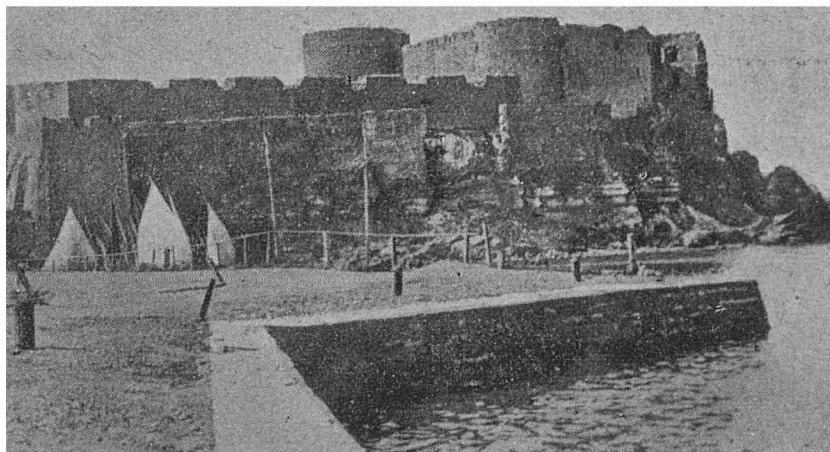
Astfel, de exemplu, unii afirmă că Rușii au luat Basarabia nu dela Moldoveni, ci dela Turci, deoarece teritoriul anexat aparținea atunci Turciei și nu Moldovei și în cetățile Basarabiei se aflau garnizoane turcești. Cu alte cuvinte se invoacă punctul de vedere formal, litera tratatului ruso-turc de anexare. Aceasta ne impune o scurtă examinare a caracterului raporturilor turco-românești, și în special turco-moldovenești.

Pe de altă parte se mai afirmă de unii autori ruși că Basarabia în momentul anexării era o regiune pustie și numai Rușii au adus-o într'o stare de populare și de înflorire. Se cere prin urmare și un răspuns la această afirmațiune.

CAP. 2.

Raporturile moldo-turcești.

Dela sfârșitul secolului al XIV-lea în istoria Românilor începe o epocă a războaielor împotriva Turcilor, care durează o sută de ani ¹⁾. Serbia a fost prima țară creștină,

Cetatea Albă, vedere generală.

ce a căzut sub Musulmani. Țarul Bulgariei Șişman a fost nevoit să renunțe la luptă și să se închine lor. Dar profi-

1) Pentru acest capitol v.: A. D. Xenopol: *Istoria Românilor*, Buc., 1929, vol. III—V; N. Iorga: *Istoria Românilor*, Buc., 1937, vol. III—V; C. C. Giurescu, *Ibidem*; M. Kogălniceanu: *Cronicile României*, Buc., 1872—1874, vol. I—III; M. Costăchescu: *Documente moldovenești înaintea de Ștefan cel Mare*, Iași, I—II, 1931—1932; I. Bogdan: *Documentele lui Ștefan cel Mare*, Buc. I—II; A. Boldur: *Contribuții la studiul istoriei Românilor*. *Istoria Basarabiei*, vol. I. (Epocile vechi, până la sec. XVII). Chișinău, 1937.

tând de un războiu, pe care îl făceau Turcii în Asia, Bulgarii și Sârbii se răscoală. Între Sârbi, ajutați de armatele creștine, și Turci se dă la Cossovo în 1389 o luptă mare, în care creștinii suferă înfrângere. Regele Serbiei Lazăr moare pe câmpul de luptă. Soarta Bulgariei și Serbiei a fost de atunci pecetluită. Nu se știe precis, dar se bănuiește, că în această luptă au luat parte și Românii. În tot cazul primejdia turcească s'a instalat la Dunăre, gata să treacă pe partea ei stângă. Această stare de permanentă amenințare impune principelui muntean, Mircea cel Bătrân, lupte înverșunate împotriva Turcilor. El luptă împotriva sultanului Baiazid Fulgerul în 1394 la Rovine, bate pe Turci la Turnu Măgurele (Nicopolul Mic) și, în sfârșit, în 1396 la Nicopole împreună cu alți creștini se războiește din nou cu oastea sultanului turcesc.

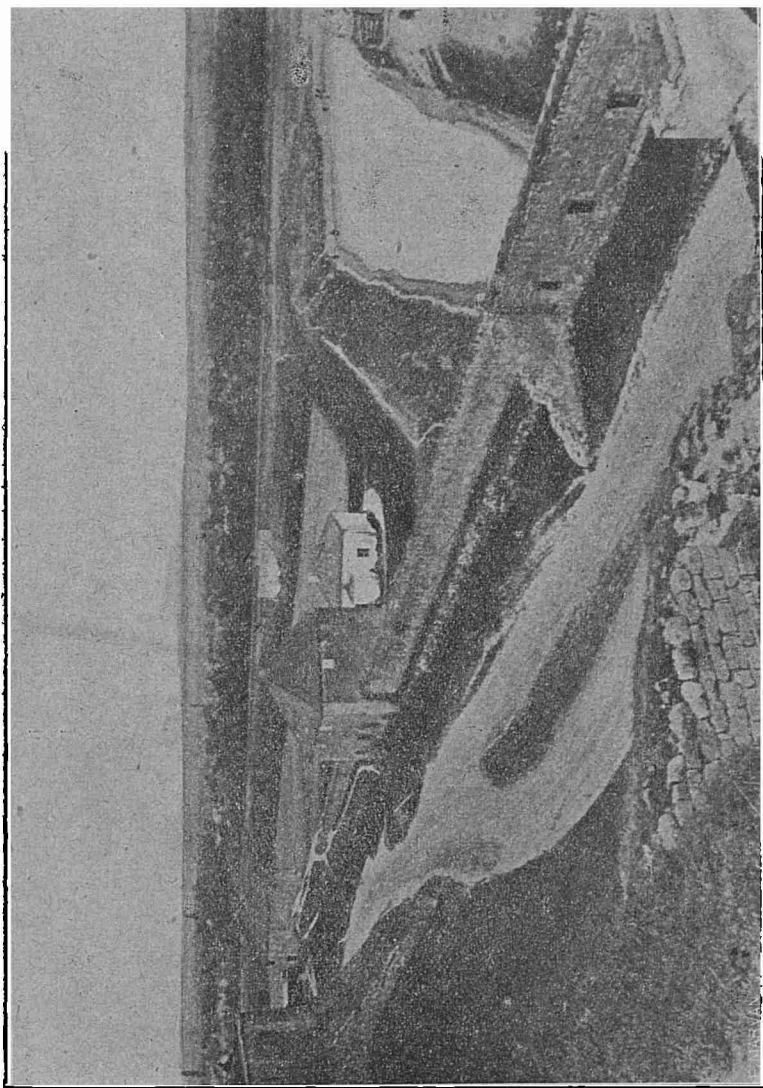
Sultanul Mahomed al II-lea.

Această atitudine războinică și vitează a lui Mircea cel Bătrân față de Turci ferește pe cellalt principat român, Moldova, de invaziunea Turcilor și face ca Moldova să se bucure încă de pace până la jumătatea sec. XV.

Puțin mai târziu în luptă împotriva Turcilor, apărându-și Transilvania și Ungaria, se angajează Ion Huniade Corvin, un principe român de origine.

În timpul lui cade sub Turci, conduși de sultanul Mahomed al II-lea Constantinopolul. Împăratul bizantin Constantin Dragasheș moare în fruntea apărătorilor orașului. Căderea capitalei Bizanțului marchează începutul marilor ofensive turcești la Dunăre. În 1456 Turcii pornesc în expansiunea lor mai departe cu intenția de a subjuga Ungaria. La Belgrad se dă o mare bătălie între ei și Ion Corvin. Biruința lui a fost deplină. Ungaria de astă dată a fost salvată de jugul turcesc. Dealtfel nu pentru mult timp. După lupta dela Mohaci din 1526 Ungaria cade în mână

Turcilor. Țările române, fiind foarte apropiate de Turci și expuse mai mult, decât oricare altele, pericolului turcesc, au trebuit să se apere împotriva lor și cu sabia în mână

Cetatea Tighina vedere parțială.

nu numai odată să oprească înaintarea hordelor musulmane. Vlad Țepeș în Muntenia și Ștefan cel Mare în Moldova au dus mai multe războaie împotriva Turcilor.

În 1475 la Podul Înalt pe Racovăț, la Vaslui, Ștefan

a obținut cea mai strălucită biruință asupra Musulmanilor. În așteptarea unei mari incursiuni din partea lor, Ștefan a trimis solii la diferiți principii creștini, cerând ajutor împotriva păgânilor și arătând că Moldova e „poarta creștinătății” și că dacă ea ar fi pierdută, ar fi amenințată toată lumea creștinească ¹⁾.

Ne primind ajutor, Ștefan în 1476 din nou luptă cu Turcii la Războieni (la Valea Albă).

În 1478 el trimite la Venețieni pentru ajutor pe Ioan Țamblac, care le face cunoscut că Turcii vor veni în curând pentru a cuceri Chilia și Cetatea-Albă, că aceste două ținuturi „sunt Moldova toată și Moldova cu aceste două ținuturi este un zid pentru Ungaria și Polonia”.

Chiar și mai mult: „Dacă aceste două cetăți vor fi păstrate, va fi cu puțință ca Turcii să piardă și Caffa și Chersonesul” ²⁾, de păstrarea cărora în stare de independență erau interesați Venețienii.

În 1484 sultanul Baiazid II, urmașul lui Mahomed al II-lea, atacă pe Moldoveni și reușește să ocupe Chilia (la 14 Iulie) și Cetatea-Albă (la 4 August ³⁾). Comunicând Raguzanilor această izbândă, sultanul numește Ghilia „cheie și poartă la toată țara Moldovei și Ungariei și a țării dela Dunăre”, iar Cetatea-Albă este caracterizată ca „cheie și poartă pentru toată Polonia, Rusia, Tătaria și toată Marea Neagră”.

În curând după acest eveniment Tătarii încep a se stabili în părțile sudice ale Basarabiei, întâiu în mod ocazional, iar apoi tot mai temeinic. Tătarii „Bialogrodensis” se află stabiliți în Basarabia încă din 1510.

După moartea lui Ștefan cel Mare nu mai era posibil ca Moldova să-și mai păstreze independența politică. Ea cade sub suzeranitatea turcească și este nevoită să plătească Turcilor un tribut anual.

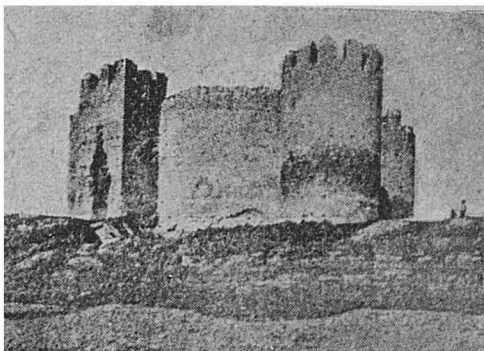
Nu are importanță, dacă vasalitatea s'a bazat pe tratate (capitulații) sau, după cum cred unii istorici români, aceste tratate nu au existat în realitate, fiind plăsmuite

1) Ioan Bogdan. Ibidem, vol. II p. 319—322.

2) I. Bogdan. Ibidem, p. 342—351.

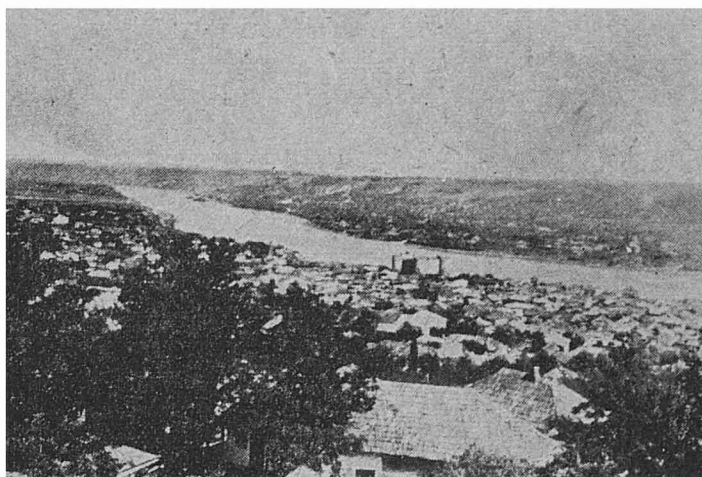
3) N. Iorga : *Istoria Românilor*, Buc., 1937, vol. IV, p. 210 ș. u.

mai târziu ³⁾. Din însuși caracterul raporturilor țărilor române cu Turcia în decursul secolelor se vede absolut clar

Cetatea Soroca.

că avem de a face cu o vasalitate tipică, care conține pe de o parte obligația de supunere suzeranului, însoțită de

Orașul și Cetatea Soroca.

3) C. Giurescu: *Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană*, Buc., 1908, și N. Iorga, pentru Țara Românească: *Genealogia Cantacuzinilor*, vol. I, p. 68, nota 3, și p. 495. Deasemenea, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, vol. II, p. 76–77. Tratatetele cu Turcia ale lui Bogdan din 1511 și ale lui Petru Rareș din 1529, în M. Mitilneiu: *Colecțiune de tratate și convențiunile României*, Buc., 1874, p. 35–36, 51–52.

plata tributului, și pe de altă parte obligația suzeranului de a apăra țara supusă-vasală.

Această afirmațiune cere și unele rezerve. Istoria raporturilor moldo-turcești nu se dezvoltă pe o linie dreaptă și nu întotdeauna era pașnică. Mulți domnitori români viteji încercau norocul armelor. E suficient să pomenim aici pe Mihai Viteazul, care a reputat succese pentru timpul său neobișnuit de mari și a reușit să unească sub domnia sa Muntenia, Transilvania și Moldova, pe Petru Rareș, pe Ioan Vodă cel Cumplit, care la Roșcani lângă Cahul a luptat împotriva Turcilor și Tătariilor și a căzut victima trădării boerești ș. a.

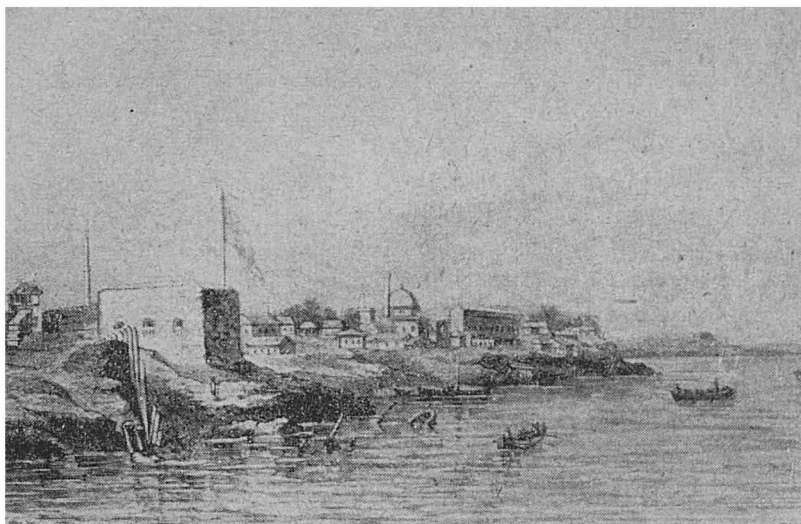
Intrucât pretențiunile turcești față de Moldova erau deseori prea exagerate și sărăceau poporul, populația ei din când în când se revolta¹⁾. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea pe timpul lui Petre Șchiopul apar unul după altul pretendenți la domnie, anume frații Nicoară, Alexandru și Constantin Potcoavă, susținuți de țărânimă iobagă și de Cazaci, se ridică și Petru, un fiu al lui Lăpușneanu. Împotriva lui Iancu Sasu se ridică boierii lăpușneni, care și-au ales ca domn pe Ioan Lungul. Revolta a fost potolită. În timpul domniei despotice a lui Aron Vodă Tiranul, răbdarea populației ajungând la sfârșit, boierii orheieni și soroceni s'au răsculat în frunte cu Ionașcu, care a fost ales principe și numit Bogdan. La râul Reut se produce lupta între Aron și domnișor, care este prins. I se taie nasul și el este călugărit. În secolul al XVII-lea, în 1671, vedem o revoltă a boierilor lăpușneni, orheieni și soroceni, în frunte cu Mihalcea Hâncu, Apostol Durac și Constantin. Ei au reușit să alunge din scaunul Moldovei pe principele Gheorghe Ducă, s'au instituit în „chivernisitori” ai Moldovei, însă, ne putând căpăta bunăvoința Turcilor, mișcarea a eșuat.

Prin urmare s'a creat oarecum o dilemă: sau luptau domnii moldoveni împotriva Turcilor sau dacă nu se făcea aceasta, începea să lupte populația împotriva domnilor pentru înlăturarea lor.

Se înțelege că și Turcii deseori nu respectau sensul mai

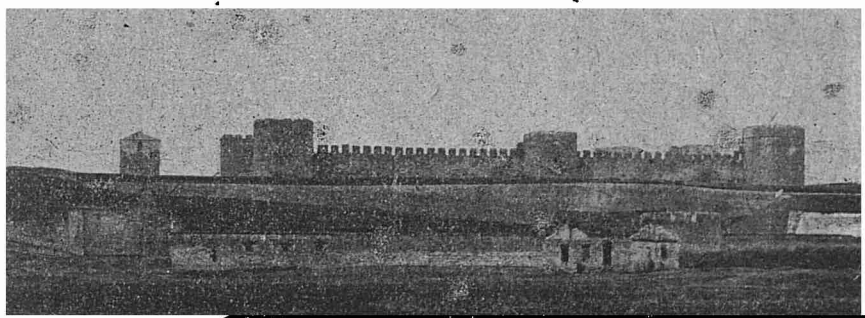
1) A. Boidur. Ibidem, p. 186 ș. u., p. 278 ș. u.

mult sau mai puțin normal al suzeranității. Pe lângă urcarea crescândă a tributului, Turcilor se datorește și o altă mă-

Cetatea Ismail.

sură în detrimentul statului vasal. E vorba de instituirea raialelor. În secolul al XVI-lea la supunere generală a principatelor se mai adaugă și separarea unor localități din teritoriul românesc pentru a fi luate în administrația directă

Cetatea Tighina.

a Turciei, fără intermediul domnitorilor și al administrației românești. În astfel de administrații se aflau unele cetăți

de margine, cu regiunile în jurul lor, și ele căpătau o denumire de „raia”, cuvântul ce însemna la Turci „supus”. În raialele Turcii își țineau garnizoane militare.

Primul început al acestui sistem a fost pus de Turci încă pe timpul lui Dan al II-lea în Muntenia. În 1428 au fost luate dela Munteni pentru raiale cetățile dela Dunăre : Turnu și Giurgiu. Dar sistemul capătă o extensiune mai ales în secolul al XVI-lea, când în raia se transformă Brăila pe timpul lui Radu Paisie (1538—1545). În domnia lui Petru Rareș, în 1538, devine raia și Tighina. Tighinei i se schimbă numele în Bender, adică turcește „poartă”, sau după alte păreri „oras, port comercial”.

În 1595 raialele au fost sporite cu încă una: raiaua Ismailului.

Între Tighina și raialele de Sud au fost așezați Tătarii (Bugeacul tătăresc) pentru ca ei în orice moment să poată fi de folos Turcilor.

În 1622 la raiaua Ismailului a fost alipit și unghiul dintre Prut, Dunăre și limanul Cahulului. Astfel limitele raialelor ajungeau aproape până la Vadul-lui-Isaac pe Prut.

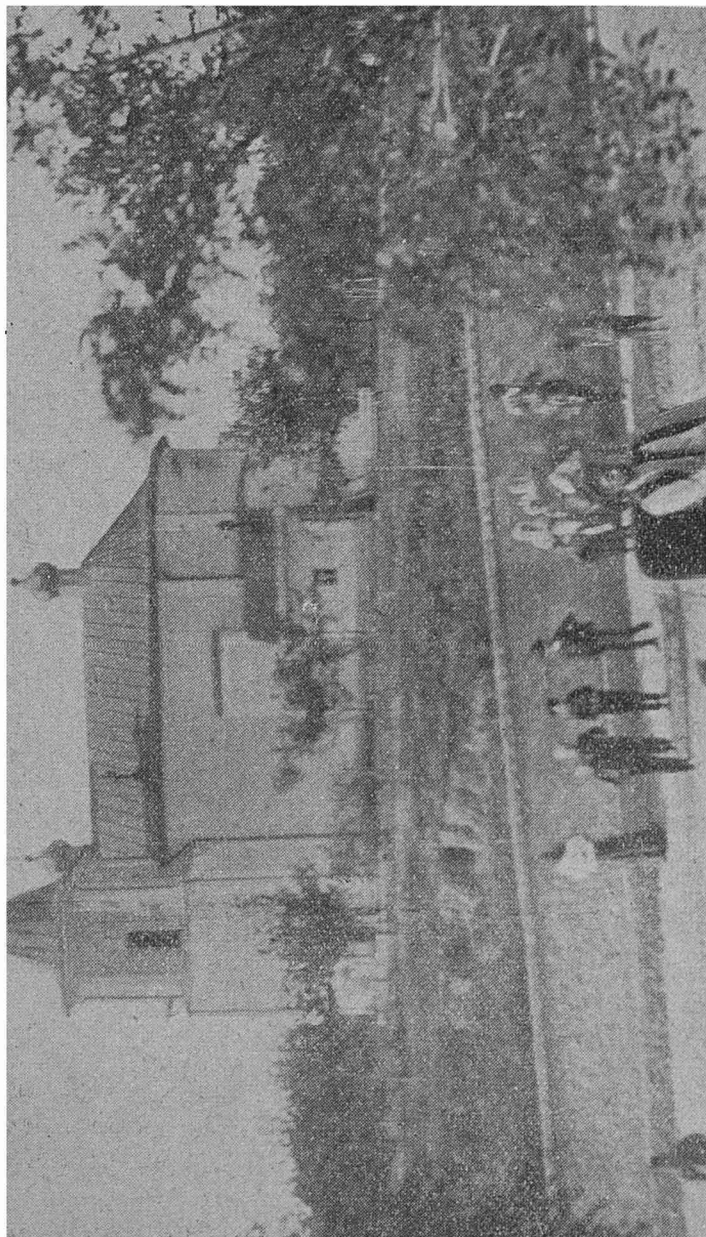
Ultima raia a fost instituită în 1711 la Hotin. La această raia se trec 100 de sate și trei târguri: Lipcani, Briceni și Sulița Nouă. Apariția acestei ultime raiale turcești se datorește înfrângerii lui Petru cel Mare, care a întreprins un războiu împotriva Turcilor, însă a fost înconjurat cu armata lui de Turci și abia a scăpat să nu fie luat de ei prizonier.

Nereușita încercării lui Petru cel Mare înrăutățește existența politică a principatelor. Domnii acum, ca regulă, nu mai sunt aleși de boierii Moldovei și Munteniei, ci numiți de Poartă dintre Grecii bogați ce locuiau în cartierul Fanar din Constantinople, de unde vine și denumirea noului regim de „domnia Fanarioților”. Această nouă situație, desigur, calcă principiile normale ale regimului de vasalitate, stabilit dintre Moldova și Turcia în timpurile anterioare.

Pe de altă parte și practica turcească de a-și lua în administrare directă unele bucăți din teritoriul țărilor vasale, în special ale Moldovei, deasemenea contrazicea prin-

cipiile unui sistem mai mult sau mai puțin normal de suzeranitate și vasalitate.

În secolul al XVIII-lea țările române nu se mai pot

Biserica st. Dimitrie din Orhei, construită de Vasile Lupu.

împotrivi Turcilor și își leagă speranțele de eliberare pe de o parte de Austria, pe de altă parte de Rusia ortodoxă.

Concurența dintre Rusia și Austria în Balcani, ponderată într-o măsură oarecare de Prusia, dar complicată din când în când de amestecul altor puteri europene (Franța, Anglia) cu interesele lor speciale, determină mersul general al evenimentelor balcanice din acest secol. În rândurile ce urmează o să vedem că conjunctura diplomatică, creată de aceste raporturi, duce la răpirea Basarabiei, conform tratatului încheiat între Turci și Ruși la București în 1812,

Acum, după ce am arătat în linii generale caracterul raporturilor moldo-turcești și principiile lor de bază, să ne întoarcem la întrebarea, dela care am pornit: era oare pământul Basarabiei în momentul anexării lui un pământ turcesc sau moldovenesc și prin urmare dela cine a fost luat el de Ruși: dela Turci sau dela Moldoveni?

Supunându-se Turciei pe bază de vasalitate, Moldova și-a păstrat teritoriul său și unitatea sa politică de stat față de statul suzeran, conform cu raporturile obișnuite ale vasalității statelor într'un „Staaten-Staat“, după cum fusese Poarta Otomană.

Transformarea parțială de către Turci a unor bucăți din acest pământ, mai precis a cetăților Basarabiei dela margine cu regiunile din jurul lor, în regiuni, administrate de Turci direct, fără intermediul guvernului moldovenesc, nu schimbă caracteristica generală a raporturilor moldovenesti de vasalitate. Această transformare se motiva de cât mai bună apărare a vasalului, chiar dacă nu era în interesul lui.

Dar chestiunea e și mai clară în fond. Întrebuințând un cuvânt acum la modă și plin de sens, regiunea Basarabiei prezenta pentru Moldova în tot cursul istoriei ei un spațiu vital pentru dezvoltarea poporului românesc. Și, desigur, Rusia răpea în 1812 Basarabia nu dela Turci, pentru care ea prezenta un interes redus financiar și militar (tributul și apărarea hotarelor), ci dela Moldoveni, pentru care ea era aproape o jumătate a țării întregi și încă partea cea mai fertilă.

Și pentru ca ideea să fie nu numai înțeleasă, dar și

simplită, socotim nimerit să recurgem la o comparație din istoria rusă¹⁾).

Biserica Sf. Nicolae din Chilia Nouă, zidită de Vasile Lupu.

1) N. Costomarov. *Istoria rusă în biografiile ale principalelor personalități*, vol. I, S. Petersburg, 1911, p. 163–166.

Corespunzător cu situația lor geografică, și Rușii au suferit o stare de vasalitate timp de aproape două secole și jumătate. Dela faimoasa luptă dela Calca (actualul Calet lângă Mariupol) din 1223 și până la 1480, anul descompunerii Hordei de Aur, Rușii (în sens general al cuvântului, inclusiv Ucrainenii) au fost vasali Tătarilor și multe suferinți au îndurat din partea lor.

Imaginea unui principe ca Daniil din Galiciu, care a fost nevoit să meargă la curtea tătărească, să se închine hanului păgân și soției lui, și cu groază se aștepta să-i fie cerută și închinarea tufei, dar era gata bucuros să bea lapte de iapă („cumăs”), este suficientă pentru a ne convinge că această vasalitate nu era ușoară¹⁾. Nu mai vorbim de plata tributului și de abuzuri tătărești.

Și iată să ne închipuim, ce ar fi fost dacă Tătarii s’ar fi înțeles cu vreo țară vecină Rușilor, de exemplu cu Polonia, cedându-i jumătate dintr’un principat rusc, conform unui tratat, încheiat după toate formele procedurii internaționale de atunci? Ce ar fi spus Rușii? Cu același sânge rece ar fi susținut ei că această jumătate e luată dela Tătari, deci Rușii au încetat să aibă vreun drept asupra ei, sau din contra ar fi încercat să dovedească că Tătarii erau numai suzerani, iar de fapt teritoriul aparținea Rușilor? Nu ne îndoim că tocmai aceasta a două teză ar fi fost susținută cu toată convingerea și cu toată tăria.

Prin urmare în afară de dreptul scris, pur formal, și tratate internaționale, există noțiunea dreptății, baza adevărată a fiecărui drept adevărat și a fiecărui tratat internațional trainic, nu efemer, „ein richtiges Recht”, după cum ar spune Germanii.

Tratatul ruso-turc din 1812, prin care a fost răpită Basarabia, a desconsiderat dreptul la viață a poporului românesc, reducându-i spațiul vital, și este un rezultat al egoismului rusc, fiind lipsit de orice dreptate.

1) N. Costomarov. Ibidem, p. 85—86.

Biserica de lemn din Sculenii Vechi (jud. Bălți), zidită în anul 1822,
www.dacoromanica.ro

CAP. 3.

Așezările omenești în Basarabia moldovenească.

Regiunea orientală a Moldovei, ce poartă astăzi numele de Basarabia, era bine populată chiar la începutul secolului al XVI-lea.

În documentele interne (mai ales urice din timpul lui Ștefan cel Mare) se pomenesc foarte multe sate cu denumiri curat moldovenești¹⁾.

Iată, de exemplu, în partea mijlocie a Basarabiei sunt pomenite satele: Unchitești (1483), Cunicia (1456), Șestaci (1494), Rezina (1495, mai târziu ajunge să fie proprietatea neamului lui Tăut Logofătul, și apoi trece la Huhulea și urmașii lui), Cinișeuți (1495), Vadul Jorei (1475), Mârzești (1470), Târzieni (1447), Hirova (1495), Pocșești (1500), Voinova (1436), Vârzărești (1420), Mășcăuți (1453), Izbești (1453), Vulcănești (1443), Grozești (1479), Bujor (1489), Leușeni (1442), Călmățui (1490), Boghicieni (1489), Pașcani (1495), Ciopleni (1493), Mereni (1475), Râzeni (1485), Teliște (1443), Gangura (1485), ș. a.

Mai jos de Tighina pe malul Nistrului și la Prut găsim pomenite satele: Chițcani (1456), Leonta (1447), Zărnești (1494), Roș (1502) și de sigur existau Purcari, Olănești, Palanca ș. a.

În partea de Nord a provinciei existau satele: Zabrițeni (1479), Brânzeni (1490), Lipnic (1470), Clocușna (1447),

1) Harta Basarabiei la începutul secolului al XVI-lea, întocmită pe baza documentelor, publicate de *M. Costăchescu* (Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. I—II, Documente moldovenești dela Ștefan cel Mare, 1933) și *Ioan Bogdan* (Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I—II), v. la *A. Boldur: Contribuții la studiul istoriei României*. Istoria Basarabiei, vol. I, p. 307.

Șirouți (1453), Hiloveț (1552), Gvozdați (1503), Belosați (1447), Ojevo (1447), Coleșeuți (1447), Rucșin (1456) ș. a.

Și mai mult se impoporează provincia după Ștefan cel Mare ¹⁾.

La 1517 lui Luca Arbore, portarul de Suceava, se dă Solonețul împreună cu Cosacevții, Trincinții, Strijacovții,

Catedrala din Chișinău.

cu condiția să slujească la Soroca. Șarpe-Postelnicul are Puhaceni și Șerpenii.

În 1527 pe timpul lui Petru Rareș se pomeneste Chișeciu la râul Ialpug, și puțin mai târziu Curcluceni Lă-

1) N. Iorga : *Basarabia Noastră*, Vălenii-de-Munte, 1912, p. 28 ș. u.

pușnei. În 1552 se pomeneste Bilăuții din Hotin, moștenirea lui Bilău, Rovacăuții și Tomeștii Grecenilor.

În 1559 mănăstirea Căpriană, înființată de Ștefan cel Mare, avea satele Lozău, Preajolteni, Onești, Sadova, Băliceni, Luceni, Vorniceni, Dumeni, Glavașeni, Bisericieni, Purcarii-de-jos. În 1596 se pomeneste un sat domnesc pe râul Ialpug, Bărboșii. Tot atunci Răzvan cumpără dela neamurile Puica și Grecul satul Puiceni pe Răut. Draghici Bogza Logofătul, prins de Tătari la 1574, are satul Stăpănești pe Cahul.

Și e interesant că elementul românesc era atât de puternic în regiunea Basarabiei, încât chiar după transformarea Tighinei în raiaua Benderului în 1538, begul de Bender scrie pe la 1580 starostelui polonez de Rașcov românește¹⁾.

Tot aspectul vieții românești de aci îl simțim și în descrierea călătoriei francezului François Pavie, baron de Fourquevaux, făcută de el în 1585. În această descriere autorul vorbește de locuitorii regiunii, îmbrăcați în piei de oaie și la picioare, în loc de încălțăminte, alte [piei sau mușchii sau scoarță de copaci, legate și strânse dedesupt și deasupra cu sfoară". În drum pe lângă Hotin autorul întâlnea „câte douăzeci, treizeci de care și pe fiecare din ele câte o fată ce se întorcea de la târgul din apropiere: toate foarte frumoase, deși fără meșteșug, cu flori în păr, ca să arate că sunt de măritat", călătorul „cumpăra dela ele în treacăt lapte, prepelițe — ce se zic în limba lor așa — și ouă".

Călăuza lui cu nume de Octavian, care îndeplinea pe lângă baronul rolul de tâlmăciu, știa slavonește puțin²⁾.

La sfârșitul secolului al XVI-lea vedem pomenite în documente istorice seliștea Andreicăuții, sau Bozovinții, și Varticienii, ambele sate proprietatea lui Vartic, Vistearcă, Levenți, Precăuți, Perhăuții dela Nistru, Ploscăuții, Ruginți pe Ciuhur și Golăești (ambele proprietatea boerului Golăe) Burnărești.

Secolul al XVII-lea este atât de abundent în denumiri

1) N. Iorga, Ibidem, p. 42.

2) Ibidem, p. 47-50.

de sate în documentele moldovenesti, încât ar fi greu să le înșiri toate. Voi da numai câteva exemple. Familia Stroici avea Grozești în ținutul Hotinului, Volcinețul Sorocăi, Tilița, Albești pe Soloneț, Bălănești, Ionăsești pe

Catedrala din Chișinău cu ambele ei clopotnițe.

Răut. Movileștii aveau în regiunea dintre Prut și Nistru întinse moșii, anume satele: Nelipouții Hotinului, Iurcenii în Soroca, Stănileștii Hotinului, Coteleva, Sancăuți, Măr-

geninții, Șișcăuții zis și Novo-Selița, Sublinți la Soroca, Năpădova și multe altele.

Miron Costin avea satele: Sancăuții, Rușinții la Hotin, Crâncăuții, Ghipicica, Cotujenii, Zmunțenii, Scobircenii, Opișenii, Vaslăuții, Sudarsa, Brazcăuții, Coșelnița, Buzenii, Bârbova, Căcăcenii, Bârbușcanii la Soroca, Măncăuții, Vepreuca, Tirobcenii, Cucuieții, Mărculeștii, Rogojenii pe Răut, Davida la Orhei.

De asemenea și mulți alți boieri moldoveni aveau în stăpânire sate din această parte a statului, de exemplu, Prajescul, Ureche cronicarul, Donici, Ciogolea, Bucioc, Sturdza, Buhuș, Dabija-Vodă, Cogălniceanu, Cantacuzino.

Județele Orhei, Lăpușna și Soroca erau pline de boieri mici, răzeși, stăpânitori de sate în devălmășie.

Un mare avânt în dezvoltare iau orașele basarabene în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea¹⁾. Acum se întemeiază o mulțime de târguri.

Orașul Bălți, care ca așezare omenească este creat de Moldoveni, a fost ars de Tătari la finele secolului al XV-lea și restabilit din nou de Moldoveni. Denumirea lui înseamnă locuri mlăștinoase²⁾.

În Nordul Basarabiei satul Atachi, situat în fața orașului Moghilău, devine târg, pentru trafic pe linia Sculeni—Nistru.

Deasemenea tot în acest timp apar târgurile Briceni și Vadu-Rașcov, primul între Prut și Nistru și al doilea la Nistru.

La o distanță de 30 kilometri de Hotin apare târgul Lipcani. El s'a dezvoltat grație legăturii, pe care o făcea între Hotin, Iași și Botoșani. Aici stăteau oamenii, ieșiți din Lituanua, pe care Moldovenii îi numeau Lipcani³⁾. Ei făceau negoț, dealtfel erau îndeletniciți în toate, făcând unele servicii și statului.

1) Ibidem, p. 70 ș. u.

2) Gh. Ghibănescu : *Slobozia Bălților*. Ispisoace și Zapise, vol. VI 2, p. 1 și P. Crușevan : *Basarabia*, Moscova, 1903, p. 223; A. Zașciuc : *Materiale pentru geografia și statistica Rusiei*. Oblastea Basarabiei; S.-petersb., 1862, vol. II, p. 156, respinge părerea că cuvântul Bălți ar fi rusec (dela „belâi”, alb) și afirmă cu dreptate originea moldovenească a cuvântului.

3) A. Zașciuc, Ibidem, vol. II, p. 191.

Un târg foarte mare era și Faleștii, care în 1792 aparținea familiei Balș.

Toate aceste târguri, cu oarecare excepție pentru Lipcani, la începutul existenței lor, erau populate de Moldo-

Turmă de oi din Sângera, jud. Lăpușna.

veni, deoarece găsim indicațiuni despre populația lor moldovenească la autorii ruși. Chiar sub dominațiunea rusească, după scurgerea unui timp îndelungat, ele și-au păstrat caracterul moldovenesc, după cum pentru majoritatea covâr-

șitoare a acestor târguri ne informează un autor rus, căpitanul A. Zașciuc ¹⁾).

Despre orașele întemeiate mai de mult, știm că la Orheiul străzile erau „podite” ca la Iași, Hotinul la 1653 era păzit de stegari iuzbași, Lăpușna, despre care avem pomenire în documente la 1470 și 1489, acum la 1680 este păzită de Cârștian Căpitanul ș. a.

Satul cu numele Chișinău în domnia lui Istrati Dabija se transformă în târg ²⁾).

Un document din domnia lui Duca Vodă din 2 Maiu 1666 pomeneste de „târgoveții Chișinăului” ³⁾. În secolul următor acest târg devine foarte populat, are o hală de piață, vreo trei sute de case bune, biserici, prăvălii etc. Populația lui se compune din Moldoveni și în mică parte din Armeni și Evrei ⁴⁾. Târgul Chișinău e un târg, situat pe pământul mănăstirii Sf. Vineri și Bălica din Iași. Însă dependența lui de mănăstire este încontinuu contestată de locuitorii lui.

În afară de târgurile amintite apar în Basarabia o serie de alte târguri ce înviorează viața întregii provincii: în apropiere de Chișinău-Călărași, populat de Moldovenii slujitori, Hâncești, numit așa după numele vestitului revoluționar Mihalcea Hâncu dela sfârșitul secolului al XVII-lea, Criuleni la Nistru și Sculenii la Prut pentru a face legătură între Moldova centrală și Dubosarii și Balta pe cealaltă parte a Nistrului. Sculenii aparțineau moșieresei Roznovanu ⁵⁾.

Mai ales ca un punct comercial important se prezintă Telenești, întemeiat la 20 Decemvrie 1796 de către Alexandru Ion Calimah ⁶⁾.

1) Ibidem, p. 188—196.

2) Foarte mult timp sub dominațiunea rusească partea de sus a orașului Chișinău purta numele de mahalaua rusească. A. Zașciuc, Ibidem, p. 98.

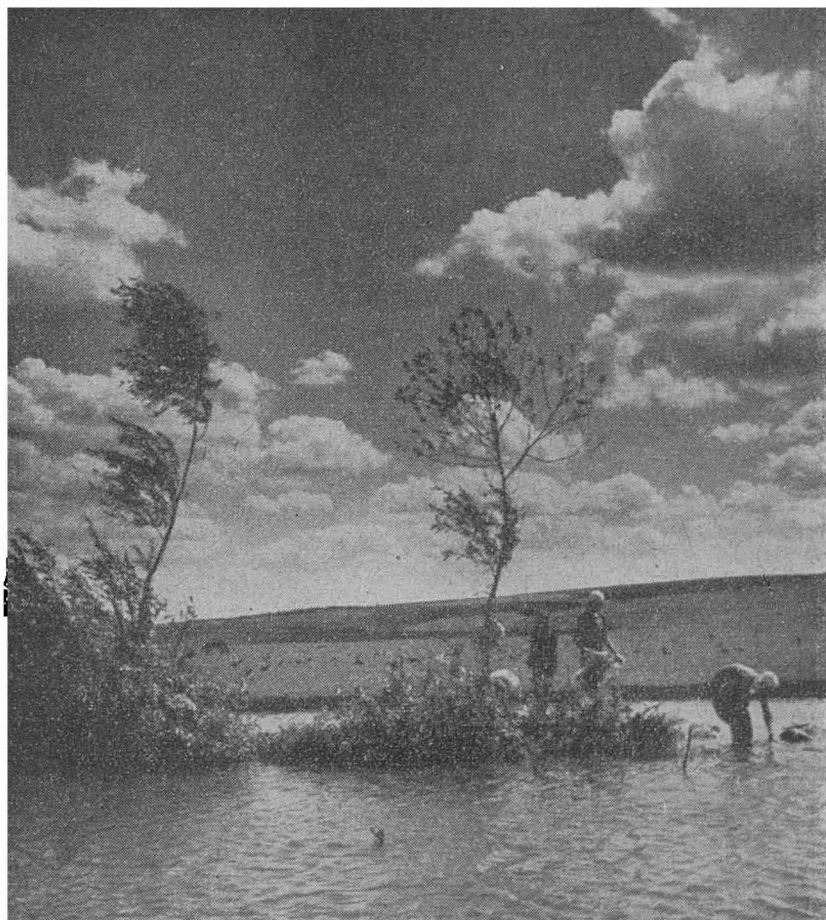
3) *Operele Comisunilor guberniale a arhivelor basarabene*, Chișinău, 1902, vol. II, p. 237.

4) *Fon-Raan; Jurnalul războiului în Moldova și Valahia în 1787—1790*. Chișinău, 1892, p. 51.

5) A. Zașciuc. Ibidem.

6) M. Costăchescu: *Satul și târgul Telenești din ținutul Orheiului*, Iași, 1930, p. 30.

În Sudul Basarabiei vedem: târgul Căușanii, care probabil a fost întemeiat de Moldoveni, însă utilizat ulterior de Tătari, tot timpul cât au stat Tătarii în Bugeac; târgul Reni, care în vechime se numea de Moldoveni Tomarova

Vedere din Valea Căinarilor.

și despre care Dimitrie Cantemir ne spune că garnizoana acestei localități, era compusă din Moldoveni¹⁾, târgul Leova — pe malul Prutului a luat ființă la începutul secolului al XVII-lea.

1) D. Cantemir : *Descrierea Moldovei*, p. 22 : Timarova, corect Tomarova.

Din cele de mai sus rezultă că regiunea orientală a Moldovei a fost foarte bine populată și a trăit în cuprinsul acestui stat cea mai intensă viață românească. Deci părerea despre pustietatea Basarabiei și că ar fi populat-o ulterior Rușii, nu este decât o legendă, pusă în circulație de răuvoitorii statului român, pentru a induce lumea neștiitoare în eroare.

La aceasta mai putem adăuga că Basarabia era și o regiune bogată. Din „Socoteala pentru gostină a oilor din Moldova” din 1591 se vede că deși Basarabia, ca provincie marginală, suferea mult de pe urma deselor năvăliri ale Tătarilor și Cazacilor, totuși populația ei rămânea destul de înstărită. Ținuturile basarabene au dat visteriei: Hotin — 5.901 de oi, Orhei — 4.376, Lăpușna — 2.840, Chigheciul — 5.000 și Soroca — 5.000¹⁾, pe când celelalte ținuturi din Moldova dădeau mai puțin, de exemplu Bârladul abia 1.500, Bacăul mai puțin de 3.000 etc.

Și tocmai această regiune, atât de vitală pentru Moldova, se răpește de Ruși în 1812, ca o urmare firească a politicii de expansiune rusească imperialistă în Balcani.

1) E. Hurmuzaki: *Documente*, vol. XI, p. 224—226 și 228—229.

CAP. 4.

Imperialismul rusesc în Balcani și pierderea Basarabiei.

Raporturile ruso-române în secolul XVII nu depășesc ideea unui protectorat rusesc asupra principatelor române, cu respectarea independenței și tuturor drepturilor lor. Nu se prea deosebesc de ele înțelegerea lui Petru cel Mare cu Constantin Brâncoveanu, domn al Munteniei, și tratatul încheiat în 1711 cu Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei. Moldova urma să-și păstreze hotarele sale până la Nistru, inclusiv Bugeacul, însă era obligată să dea Rușilor ajutor și aprovizionare în războiul lor împotriva Turcilor. Războiul ruso-turc din 1711 a adus lui Petru cel Mare o mare înfrângere. El abia a scăpat să nu fie capturat de Turci. D. Cantemir cu toată familia sa și cu mulți boieri a fost nevoit să se refugieze în Rusia.

Imperialiștii ruși țariști nu-și ascund desamăgirea față de această întorsătură a războiului. Iată ce scrie un istoric al armatei ruse, Kersnovschi:

„Expediția la Prut — este un războiu al posibilităților scăpate. Dacă Petru ar fi consimțit la propunerea sultanului, hotarul Rusiei ar fi fost trasat atunci la Dunăre. Ar fi fost realizat visul lui Sviatoslav... *Moldova și Valahia, intrând în compunerea imperiului (rusesc), s'ar fi asimilat în timp de 200 ani cu desăvârșire, și noi nu am fi avut o Românie dușmană.* Nu ar fi fost nevoie de a vărsa torente de sânge la Oceacov, Ismail, Rusciuc, Silistra, și de a purta cinci războaie în timp de 100 ani. Bulgaria și Sârbia ar fi fost eliberate cu o sută de ani mai de vreme... Suvorov n'ar fi atacat Ismailul, ci Adrianopolul, iar Kutuzov ar fi dictat pacea Porții nu la București (care ar fi fost atunci un oraș rus gu-

bernia), ci la Țarigrad. Toată istoria Rusiei s'ar fi dezvoltat altfel¹⁾.

Sinceritatea aceasta a unui autor rus emigrant este pentru noi, Românii, foarte prețioasă. Alții o ascund sub masca sentimentelor idealiste și desinteresate.

La succesorii lui Petru I ideea expansiunii rusești spre Sud se întărește. În războiul ruso-turc din 1735—1739, cel puțin la sfârșitul lui, Rușii au obținut succese. La începutul lunii Septemvrie 1739 generalul rus Münich a ocupat Moldova și la 5 Septemvrie a reușit să încheie cu stările sociale ale Moldovei un tratat de supușenie, în care se prevedea un fel de închinare vasală Rusiei cu păstrarea unei oarecari independențe interne a Moldovei, dar și cu poveri financiare și naturale²⁾. Se bănuia că Münich visează postul de domn al Moldovei³⁾.

Prin tratatul dela Belgrad din 1739, care a pus capăt acestui războiu, Rusia și Turcia și-au păstrat vechile hotare⁴⁾.

Adevărata expansiune rusească în Balcani începe în domnia împărătesei Ecaterina a II-a. Dela jumătatea secolului al XVIII-lea și până la jumătatea secolului al XIX-lea Rusia duce în Balcani o politică de cuceriri într'un stil mare. Două războaie, pe care le-a avut Ecaterina cu Turcii (1768—1774 și 1787—1791), i au adus mărirea prestigiului și cuceriri⁵⁾.

1) A. A. Kersnovschi: *Istoria armatei ruse*. Ediția ziarului „Țarschi Vestnic” (Monitorul Țaresc), partea I (1706—1814), Belgrad, 1933, p. 37-38.

2) *Colecția completă a legilor imperiului rusesc*, Nr. 7891. A. D. Xenopol: *Istoria Românilor*, Buc., 1929, vol. IX, p. 61.

3) *Colecția Societății Istorice ruse împărătești*, vol. 86, p. 450, din rapoartele ambadorului francez Chetardy, citat de A. Coclubinschi: *Graf Andrei Ivanovici Osterman și partajul Turciei*. Din istoria chestiunii orientale. Războiul a cinci ani (1735—1739), Odesa, 1899, p. 486, nota.

4) Mihordea: *Contribuții la istoria păcii din Belgrad*, 1739, Craiova, 1935; *Colecția completă a legilor imperiului rusesc*, 28 Dec. 1739, Nr. 7982; A. Coclubinschi, *Ibidem*.

5) E. Laloy: *Les plans de Catherine II sur la conquête de Constantinople*, Paris, 1913; M. N. Bogdanovici: *Expedițiile lui Rumianțev, Potiomkin și Suvorov în Turcia*, S.-Petersb., 1852; Z. Petrov: *Al doilea război turcesc în domnia împărătesei Ecaterina II* S.-Petersb., 1888, I—II.

În cursul primului războiu, Rușii au ocupat Hotinul, Iașii și Bucureștii. Moldovenii și Muntenii au depus jurământ împărătesei.

Antioch Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir, poet, deschizător de drumuri în literatura rusească (1709–1744).

Care au fost intențiile ei, se vede din condițiunile păcii, comunicate confidențial lui Frederic al II-lea. Printre altele Rusia cerea a se lăsa în stăpânirea ei principatele dunărene, ca recompensă pentru cheltuielile războiului, pe un

timp în care s'ar putea acoperi aceste cheltuieli din veniturile Moldovei și Munteniei. Împărăteasa ar putea renunța la recompensa bănească, dacă Poarta ar recunoaște independența principatelor, și hotarul între Poartă și principate ar deveni Dunărea.

Anexarea principatelor la Rusia a întâmpinat opoziția Austriei.

Pacea a fost încheiată la Kuciuk-Kainardji, un sat în apropiere de Silistra la 10 (21) Iulie 1774¹⁾. Reprezentantul Rusiei la Poartă a căpătat dreptul de a vorbi în folosul principatelor române. În afară de unele avantajii pentru Moldova și Muntenia, s'a prevăzut dreptul lor de a avea reprezentanți de drept internațional pe lângă Poartă.

Dăr ceea ce este și mai important, Rusia capătă dreptul de protecție a religiei ortodoxe în Turcia. Acest drept îi servește apoi de pretext pentru intervenții sistematice în afacerile interne ale Turciei.

De acum înainte Rusia urmărește în peninsula balcanică două scopuri principale²⁾:

1. Să pună stăpânire pe strâmtoarele Bosfor și Dardanele și pe Constantinopolul și

2. Să facă cuceriri teritoriale. Statele române, devenind dela 1792 vecine cu Rusia, sunt expuse în primul rând agresiunii rusești.

După acest prim succes mare, Ecaterina nutrește planuri de reforme radicale în Balcani. Ea se gândește la împărțirea Turciei pentru a restaura imperiul grecesc de odinioară. În fruntea acestui imperiu era desemnat să stea nepotul împărătesei Constantin. Dacă distrugerea Turciei s'ar arăta imposibilă, ar putea să fie creat din Moldova și Muntenia un stat mai mic, neatârnat, Dacia. În fruntea lui era pregătit să stea însuși favoritul ei principele Potiomkin³⁾.

Al doilea războiu s'a terminat cu pacea dela Iași, din 1791. Crimeia, din cauza căreia a izbucnit războiul, a rămas

1) *Colecția completă a legilor imp. rusec*, 10 Iulie 1774, No. 14.164..

2) S. Gigarev. *Politica rusă în chestiunea orientală*, Moscova, 1896, I—II; Djuvara: *Cent projets de partage de la Turquie*, Paris, 1914; N. Iorga: *Histoire des relations russo-roumaines*, Iași, 1917.

3) Fr. Martens: *Colecția tratatelor*, vol. II, p. 133—134; A. D. Xenopol: *Istoria Românilor*, vol. IX, p. 206 ș. u.

Rușilor. Hotarul Rusiei se mută la Nistru și astfel Rușii devin vecini cu Moldova¹⁾.

Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei.

Succesorul Ecaterinei Pavel se gândea la *anexarea pentru Ruși a „României, Bulgariei și Moldovei”*, conform pla-

1) Colecția completă a legilor imp. rusec, Nr. 17.008.

nului lui Rastopcin, însă el a fost asasinat înainte de a fi pășit la realizarea planului ¹⁾).

Împăratul Alexandru I exercită o influență la curtea turcească și când ea i se pare insuficientă, duce la încordare relațiile cu Turcia. Izbucnește un războiu de 6 ani (1806—1812), care se termină cu sfârșirea Moldovei: Din trupul ei se rupe Basarabia.

Acest războiu cu rezultatul lui trist pentru Români nu era, decât o consecință firească a luptelor diplomatice și militare ruso-franceze. Pierderea Basarabiei în folosul Rusiei stă în umbra lui Napoleon I ²⁾).

Rușii propuneau lui Napoleon împărțirea Turciei, urmând ca Rusia să primească din moștenirea turcească Moldova, Muntenia, Bulgaria, „poate” Serbia, Constantinopolul, Bosforul și Dardanelele, iar Franța să-și anexeze Moreea, Egiptul, Albania, Siria și o parte din Bosnia.

Napoleon nu era dispus să accepte acest proiect ³⁾. Intrevederea între cei doi împărați Alexandru I și Napoleon I dela Tilsit din 1807 nu dă rezultate definitive. Totuși la întrevederea dela Erfurt din 1808, Napoleon a consimțit la incorporarea în Rusia a Finlandei, Moldovei și Munteniei, iar Alexandru a recunoscut pe fratele lui Napoleon ca rege spaniol.

Rușii se grăbesc să și realizeze dorința. La 15 Aprilie 1810 ei notifică incorporarea principatelor dunărene, iar principelul Prozorovschi avea pregătit și un proiect de organizarea lor administrativă, în care se prevedea divizarea lor în patru gubernii, după modelul rusesc ⁴⁾.

Dar neînțelegerile ruso-franceze au început să se accentueze. În 1811 ambele părți se pregătesc pentru războiu. În asemenea împrejurări trebuia să fie grăbită pacea cu

1) S. Gigarev, Ibidem, vol. I, p. 251—252.

2) M. N. Bogdanovici: *Istoria domniei împăratului Alexandru I*, S.-Petersb., I—VI, 1869—1871; Albert Vandal: *Napoleon et Alexandre I*, Paris, I—III, 1891—1896, trad. rusă, S.-Petersb., 1910—1913; N. C. Șilder: *Imp. Alexandru I, viața lui și domnia*, I—IV, ediția a 2-a, S.-Petersb., 19 4; S. M. Soloviev: *Imp. Alexandru I. Politica. Diplomația*, S.-Petersb., 1877; L. A. Casso: *Rusia la Dunăre*, Moscova, 1913; A. Boldur: *Contribuții la studiul istoriei Românilor*. Istoria Basarabiei, vol. III. Sub dominațiunea rusească, p. 25—36.

3) Vandal. Ibidem, vol. I, cap. VIII, în trad. rusească, p. 286—310.

4) L. Casso. Ibidem, p. 69.

Turcia. Programul rusesc era imposibil de realizat. De aceea pacea se încheie cu anexarea unei părți a Moldovei până la linia râului Prut¹⁾.

Ecaterina Smaranda Cantemir, fiica lui Dimitrie Vodă Cantemir.

Istoricul rus M. Pocrovschi afirmă că războiul ruso-turc din 1806—1812 s'a terminat pentru Ruși „aproape cu nimic“²⁾. De sigur pentru Rusia cu imensa ei întindere,

1) *Colecția completă a legilor imp. rusec*, 16 (28) Mai 1812, Nr. 25.110; G. Martens: *Nouveau recueil des traités*, vol. III, p. 379.

2) M. N. Pocrovschi: *Politica externă a Rusiei în primele decenii ale secolului al XIX-lea*. Istoria Rusiei în sec. XIX, ediția Granat, vol. II, p. 546, precum și *Diplomația și războaiele ale Rusiei țariste în secolul al XIX-lea*, Moscova, 1924, p. 3—106.

acest teritoriu prezenta o importanță secundară, însă pentru Moldova el era aproape jumătatea statului întreg și încă partea cea mai fertilă și cea mai bogată.

Astfel a fost nedreptățit un popor, ce își puna speranța de eliberare în puterea creștină a Rusiei.

Dacă ordinea revoluționară, realizată de Napoleon în Europa, s'ar fi menținut pe baza înțelegerii ruso-franceze, Anglia ar fi fost zdrobită, iar principatele române ar fi fost anexate la Rusia în întregime, pentru ca în viitor ele să repete, *mutatis mutandis*, soarta unei Polonii sau a Finlandei.

Însă desfășurarea evenimentelor, dictată de logica intereselor interne și externe ale fiecărui stat mare din acel timp, a dus la alte rezultate, decât cele plănuite, și Moldova a pierdut teritoriul dintre Prut și Nistru în folosul Rusiei, după cum puțin mai înainte în 1775 a pierdut Bucovina în folosul Austriei.

Sensul evenimentului istoric din 1812, este absolut clar. În acele timpuri, când se anexa Basarabia la Rusia, nu se ținea cont de principiul naționalităților. Diplomații se jucau cu teritorii ca în joc de cărți.

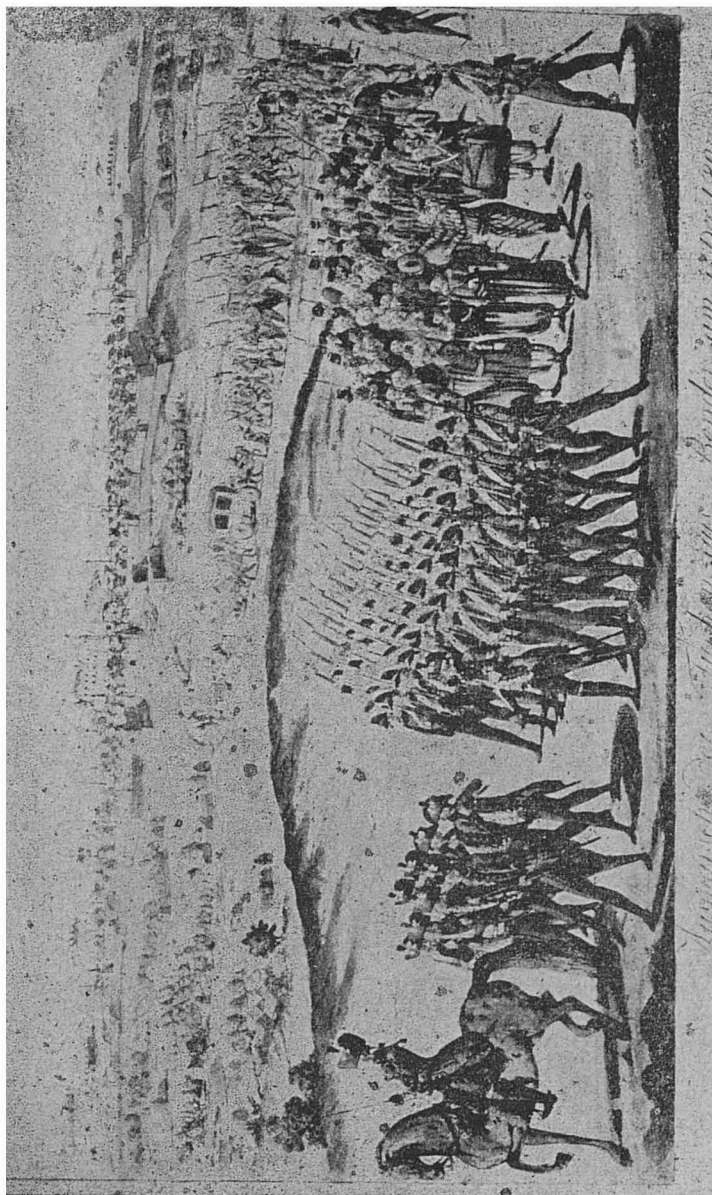
Cu anexarea Basarabiei n'a încetat acțiunea de expansiune rusească în Balcani.

În 1826 printr-o convenție semnată între reprezentanții Turciei și Rusiei la Cetatea-Albă (Akkerman), Rușii își deschid posibilitatea directă de amestec în numirea și destituirea domnitorilor.

În 1827—1829, în timpul lui Nicolae I, are loc un nou războiu ruso-turc, care deasemenea urmărea scopul distrugerii Turciei. Tratatul de pace dela Adrianopole din 1829, trece Rusiei gurile Dunării cu insulele, formate de brațele fluviului, precum și recunoaște și dreptul de ocupație a principatelor pe timp de 10 ani ¹⁾.

Tratatul deschide pentru principate o eră nouă de libertate economică, deoarece și sensul lui general era asigurarea libertății comerțului rusec și internațional pe Marea Neagră. Dela el însă pornește în principate și o eră de administrație rusească, pe baza Regulamentului Organic, elaborat în principate și revizuit la Petersburg.

1) S. Gligarev, Ibidem, vol. I, p. 407.

Cetatea Tighina (Bender) în Dec. 1789.

În 1848, anul revoluției în Muntenia, Rusia în înțelegere cu Turcia, o înăbușe cu forța sa armată și înrăutățește condițiunile existenței politice a principatelor, transformându-se în apărătoarea jugului turcesc.

Incurajat de succesele politice sale, socotindu-se atotputernic în Europa și subestimând forța statelor apusene, Nicolae I se angajează în cearta între catolici și ortodocși din cauza cheilor templului Bithleem, și nu mai poate opri alcătuirea coaliției dușmane din Turcia, Anglia, Franța și ulterior Piemontul. Planul lui, pe care l-a destăinuit lordului G. H. Seymoor, era transformarea principatelor române, Serbiei și Bulgariei în „state neatârinate sub protectoratul Rusiei”. Angliei, ca compensație, oferea Egiptul și Creta¹⁾. Chestiunea Constantinopolului rămânea în suspensie. Împăratul i-a declarat că nu va permite Angliei sau unei alte puteri să ocupe Constantinopolul și că nu-l va ocupa și dânsul, în calitate de proprietar. E altceva, în calitate de „păzitor”, dacă împrejurările îl vor sili să ocupe acest oraș provizoriu.

A început un războiu al coaliției împotriva Rusiei. Aliații au asediat cetatea Sebastopolul. La 27 August 1855 ea a fost luată de Francezi. Fără a termina războiul, sub impresia insucceselor ruse militare și diplomatice, împăratul Nicolae I moare subit și succesorul lui Alexandru II cere pacea.

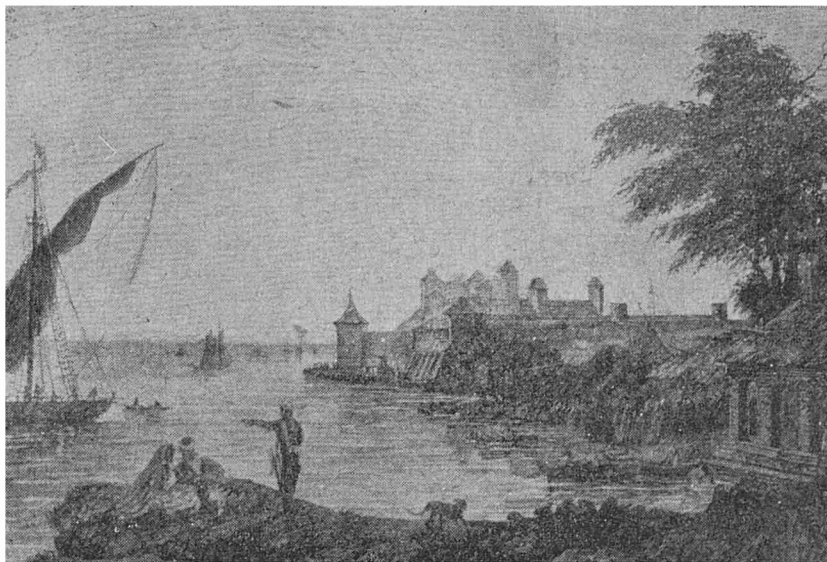
Planul lui Palmerston era împărțirea teritoriilor de margine ale Rusiei. Moldova și Valahia cu gurile Dunării erau sortite să treacă la Austria. Au biruit însă vederile lui Napoleon al III-lea.

Prin tratatul dela Paris, din Martie 1856, statele învingătoare obligă Rusia la retrocedarea Sudului Basarabiei către Moldova, protectoratul creștinilor din Turcia va reveni marilor puteri, nu Rusiei numai, și flota de războiu rusă din Marea Neagră e desființată²⁾.

Cu transformarea principatelor române într'un organism unitar politic, speranțele ruse de acaparare a teritoriului românesc în întregime se spulberă.

1) *Djuvara*, Ibidem, p. 395—399; *D. A. Sturdza*, *Gh. Petrescu*, *D. C. Sturdza: Acte și documente*, Buc., 1889, vol. II, p. 33.

2) *M. N. Pocrousch: Războiul din Crimeia*. Istoria Rusiei în sec. al XIX-lea, ed. Granat, vol. III, p. 1—68 și *Diplomația și războaie ale Rusiei țariste*, p. 106—179; *A. M. Zatonctcouschi: Războiul orientă dîn 1853—1856 în legătură cu conjunctura politică contemporană*. S.-Petersb., 1908; *Vicomte De Gutchen: La guerre de Crimée (1853-1856) et l'attitude des Puissances européennes*, Paris, 1936.

Cetatea Albă la 1790.

Cetatea Ismail, atacată de către trupele rusești în 1790.

Rămănea însă deschisă pentru Ruși chestiunea părții de Sud a Basarabiei, a cărei retrocedare o socoteau desonorantă pentru orgoliul rusesc și așteptau numai o conjunctură internațională prielnică pentru a o răpi din nou.

În 1871, în timpul războiului franco-german, practicând amicitia cu Prusia, împăratul Alexandru al II-lea a denunțat tratatul dela Paris în ce privește dispozițiile lui cu privire la neutralizarea Mării Negre, interzicerea Rușilor de a avea flotă de războiu și regimul strămtorilor, ceea ce a provocat proteste energice din partea Angliei și Austriei. Conform formulei engleze, a fost convocată o conferință internațională „fără o concluzie anticipată”. Numai grație bunăvoinței Turciei, Rușii au căpătat ridicarea măsurilor de restrângere a drepturilor rusești în Marea Neagră.

Dar în legătură cu aceasta a început să plutească în aer și ideea înapoierii Sudului Basarabiei. Principalul teoretician oficial al curentului slavofil în Rusia N. Danilevski în programul său de politică externă prevedea înapoierea Sudului Basarabiei statului rusesc ¹⁾.

Această dorință a putut să fie realizată de Ruși puțin mai târziu, în timpul războiului ruso-turc din 1877–1878. Prilejul pentru aceasta s'a ivit în 1874 odată cu revoluția Bosniei împotriva Turciei. În anul următor revoluția s'a extins și asupra Herzegovinei. Tratatative diplomatice și conferințe internaționale nu duc la rezultate, din cauza împotrivirii Turciei.

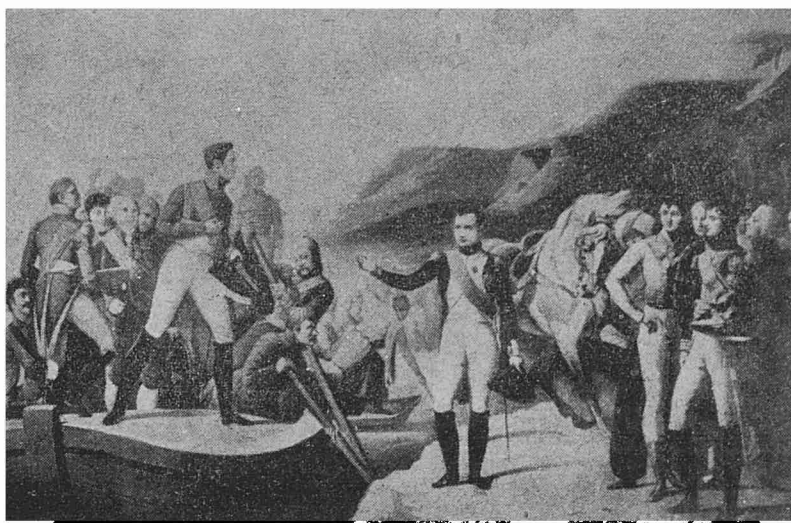
Sub presiunea opiniei publice ruse, inspirată de slavofili, împăratul Alexandru al II-lea declară Turciei războiu.

Pentru a asigura inacțiunea Austriei, la întrevvedere împăraților Franz-Ioseph și Alexandru al II-lea la Reichstadt din 15 Ianuarie 1877, s'a convenit ca Austria în caz de biruință a Rușilor asupra Turciei, să ocupe Bosnia și Herzegovina. Pe de altă parte pentru a obține consimțământul României la trecerea trupelor ruse peste teritoriul românesc, după tratative îndelungate, a fost încheiată la 4 Aprilie 1877 o convenție ruso-română cu privire la trecerea armatei ruse prin România, prin care se garanta inte-

1) *M. N. Pocrovski: Chestiunea orientală. Dela Pacea dela Paris până la Congresul dela Berlin (1856–1878). Istoria Rusiei, ibidem, vol. VI, p. 14.*

Intrevederea dela Tilsit din 1807 a celor trei împărați: Alexandru I, Friedrich Wilhelm III al Prusiei și Napoleon I.

Prima întâlnire la Tilsit între Alexandru I și Napoleon I.

gritatea teritoriului românesc. Guvernul român privea acest războiu, ca un moment prielnic pentru a câștiga nea-târznarea politică.

Reprezentantul României la Petersburg generalul Ion Ghica oferea guvernului rusesc și ajutorul militar român, însă oferta de colaborare a fost respinsă. A doua încercare în același sens, făcută de principele Carol la Ploiești direct-țarului, a fost lăsată fără răspuns.

Dar a început războiul și abia atunci s'a văzut de Ruși, cât de necesar le este ajutorul românesc. Armata rusească se afla într'un adevărat haos, pe când la Români domnea cea mai perfectă ordine. Însăși autorii ruși, făcând comparație între ambele armate, simt rușine pentru stările din armata rusească ¹⁾.

O serie de insuccese în fața Plevnei cu pierderi considerabile de oameni, pun armata rusă în greu impas. Țarul și marele duce Nicolae Nicolaevici cer asistența militară a României.

„Acum, după expresiunea istoricului M. Pocrovski, asupra acestei armate române se puneau aproape toate speranțele” ²⁾.

Principele Carol a acceptat colaborarea și a fost numit comandant al oștirilor comune ruso-române dela Plevna.

Cu căderea Plevnei armata turcească s'a demoralizat. Era ușor acum Rușilor să facă războiul Turcilor și fără Români. Armata română și-a fixat un alt obiectiv, iar Rușii, continuând înaintarea lor în Balcani, au ocupat Adrianopol și manifestau intenția să cucerească neapărat Constantinopolul, dar au fost opriți de Anglia.

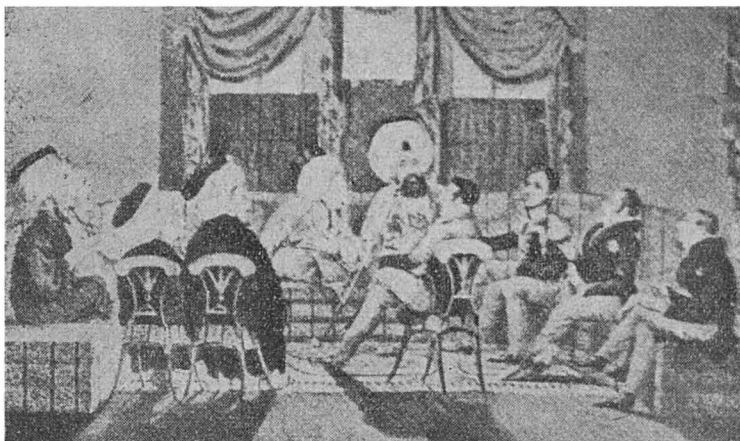
La 19 Februarie 1878 la San Stefano au fost încheiate între Ruși și Turci preliminariile păcii, care tindea să creeze o Bulgarie mare, cu o întindere cât o jumătate a peninsulei balcanice. Bulgaria mare era menită să joace un rol de bastiment rusesc în Balcani sau un avantpost în expansiunea rusească spre Constantinople și strămtori.

Ceea ce este și mai interesant, prin art. 8 din acest tratat preliminar se prevedea dreptul armatei ruse de ocu-

1) M. Gazencampf: *Jurnalul meu* (1877—1878). S -Petersb., 1908, p. 115, 122, 136.

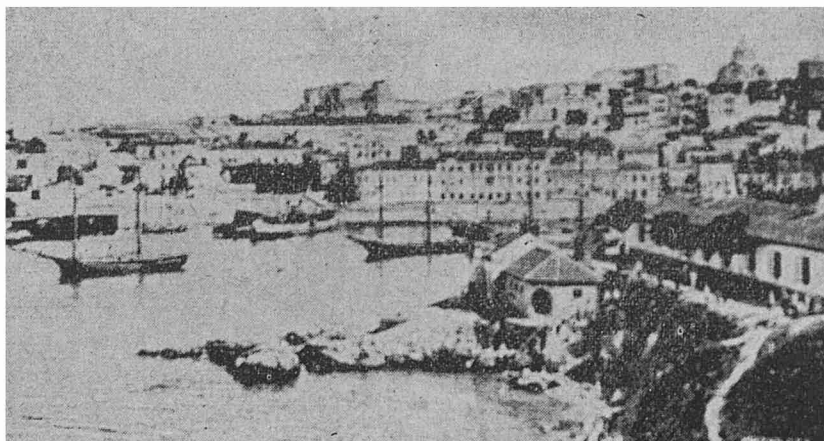
2) M. N. Pocrovski, *Ibidem*, p. 51.

pație din Bulgaria de a păstra comunicația cu Rusia: *pe-
uscat prin România și pe mare prin Varna și Burgos.*

Conferința dela Cetatea Albă (Akkerman) din 1826.

In afară de aceasta se proiecta luarea dela România
a *părții de Sud a Basarabiei* în schimbul Dobrogei.

Orașul Sēbastopol.

Românii nu au fost admiși să participe la încheierea
acestei păci.

Ei prin I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu au prezentat puterilor semnatare ale tratatului dela Paris din 1856 proteste repetate.

În urma nemulțumirii, ce exista în sânul marilor puteri și mai ales a Angliei, a fost convocat în 1878 congresul dela Berlin, care, supunând revizuirii pacea dela San-Stefano, a redus mult din planurile rusești în Balcani.

În această vreme de încordare a raporturilor româno-ruse, nu a lipsit nici amenințarea din partea armatei rusești.

Concesiuni importante, făcute Angliei și Austro-Ungariei, au dus la încheierea tratatului dela Berlin, prin care marile puteri pe de o parte luau Românilor Sudul Basarabiei, iar pe de altă parte le dădeau Dobrogea ¹⁾,

România nu a consimțit la această răpire nouă și congresul a înregistrat protestul României contra răpirii Basarabiei de Sud.

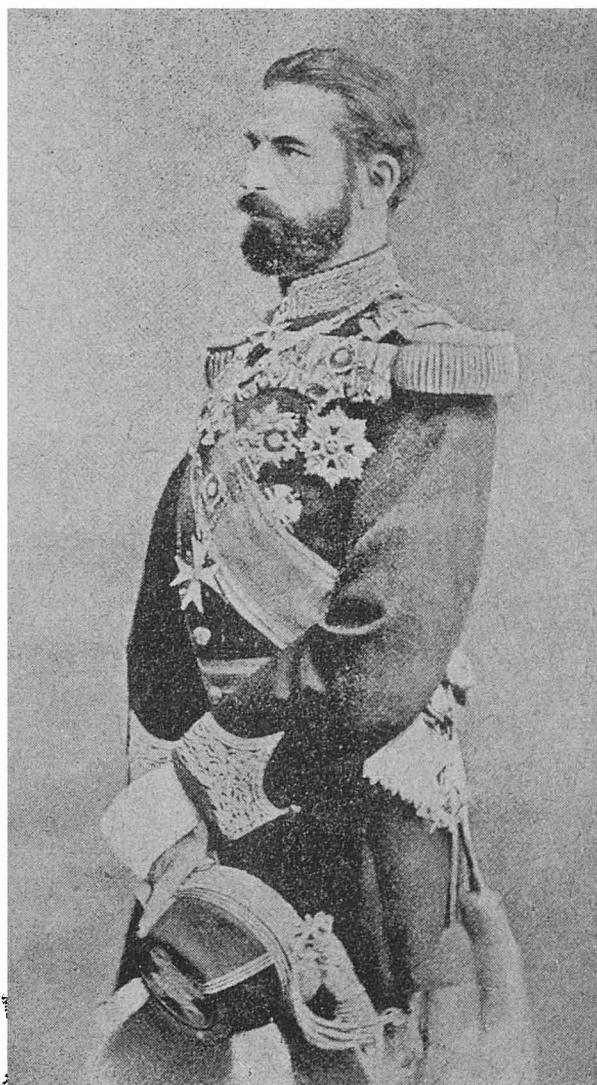
Astfel s'a terminat ultimul războiu ruso-turc, purtat sub semnul ideologiei slavofile de eliberare a popoarelor creștine de sub jugul turcesc, dar de fapt îndreptat spre cucerirea strâmtorilor și Constantinopolului și spre răpirea Sudului Basarabiei.

Și-a mai adus aminte Rusia despre strâmtori și Constantinopole în 1915, în timpul războiului mondial, dar odată cu izbucnirea revoluției rusești și părăsirea câmpurilor de luptă de către armata rusească, ea a trebuit să renunțe pentru moment la visurile ei imperialiste pentru ca apoi succesoarea ei, Uniunea Sovietică, să pună și mai brusc problema într'o conjunctură internațională nouă din 1940.

Istoria diplomatică a expansiunii rusești în Balcani ne permite să facem următoarele concluzii:

1. Politica rusească în Balcani cu privire la Români dela idea protectoratului asupra principatelor trece în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea la idea anexării lor, dictată de egoismul național rusesc.

1) G. Martens: *Nouveau recueil des traités*, 2-me Serie, t. III, p. 276 și 149: congresul dela Berlin, protocoalele și tratatul; G. I. Brătianu: *Le problème de frontières russo-roumaines pendant la Guerre de 1877—1878 et au Congrès de Berlin*, Buc., 1928; G. I. Brătianu: *Bismark și Ion Brătianu*, Buc., 1936.

Principele Carol I.

2. În urma unor acțiuni războinice anti-turcești, Rusia reușește să capete protectoratul rusesc asupra popoarelor ortodoxe din Turcia, inclusiv poporul român (1774) și să răpească Basarabia (1812). Acest protectorat încetează în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind înlocuit cu

protectoratul colectiv al puterilor semnatare ale păcii dela Paris din 1856. Dar Basarabia continuă să rămână sub dominațiunea rusească, ca o mărturie vie istorică a intențiunilor imperialiste ruse, cu privire la principatele române.

3. Dacă politica rusească în Balcani ar fi vrut să fie într'adevăr idealistă și eliberatoare, ea ar fi trebuit să tindă la restabilirea independenței Moldovei și la desființarea raialelor în favoarea acestei țări și nu la răpirea teritoriului ei. Urmărind interesele sale proprii și nimic altceva, Rusia se îmbracă însă într'o haină ideologică de înalt altruism în favoarea popoarelor creștine, dar dacă interesele dictează, acest altruism e și în favoarea Turciei contra popoarelor creștine.

4. Rusia a ocupat militărește țările române de mai multe ori: în 1739 — Moldova, în 1769—1774 ambele principate, în 1788—1792 Moldova, în 1806—1812, 1828—1834 și 1853—1854 ambele principate. De fiecare dată ocupația se răsfrângea foarte greu asupra vieții economice a statelor române și sărăcea populația. Nu numai odată reprezentanții ei au cerut curții împărătești „milă”.

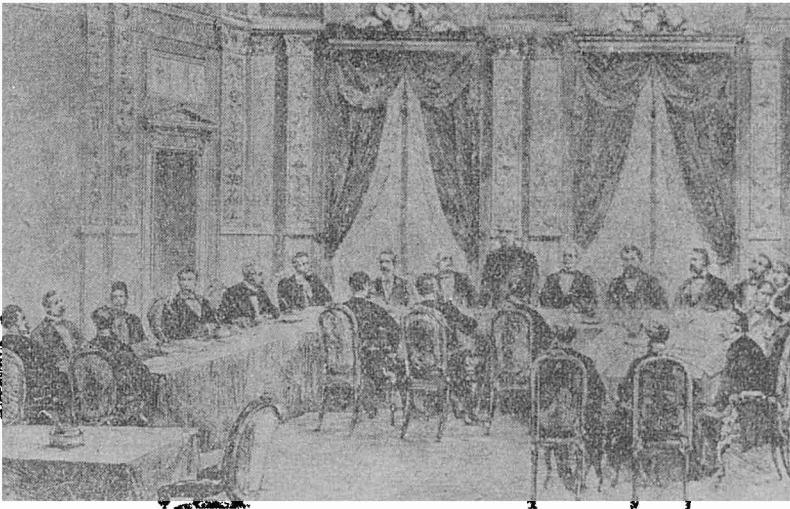
5. Primejdiile pentru națiunea română din partea Rușilor în acțiunea lor în Balcani erau foarte mari. Aceasta mai ales se poate afirma cu privire la secolul al XVII-lea și la prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Iată cum apreciază aceste primejdii un istoric român, Radu Rosetti: „Dacă între 1770 și 1774, scrie el, s'ar fi întrebat Sârbii, Bulgarii sau Grecii, oricare din neamurile creștine zăcând sub groaznicul arbitrar al Turcilor, dacă primesc să schimbe stăpânirea sultanului pentru aceea a împărătesei ortodoxe, nu încapă nici cea mai mică îndoială că ele ar fi primit cu însuflețire această schimbare care le închezeșluia viața, libertatea, averea și cinstea celor ce le erau scumpi. *Astăzi ne îngrozim când ne gândim că o asemenea eventualitate ar fi fost cu puțință*” ¹⁾.

6. Astfel pentru conștiința națională română revenirea Basarabiei la patria independentă a tuturor Românilor a fost și este o chestiune de liberă dezvoltare națională, de

1) *Originea și transformările clasei stăpânitoare în Moldova*, Buc., 1906, p. 61.

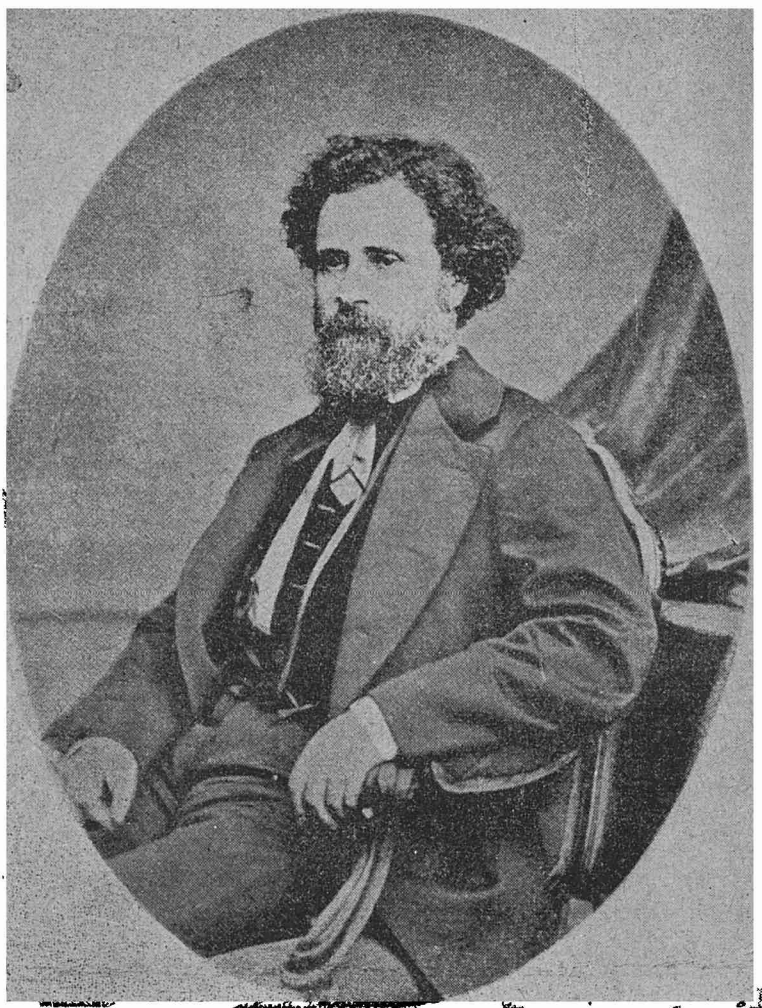

Țarul Alexandru al II-lea și principele Carol înaintea Plevnei în 1877.

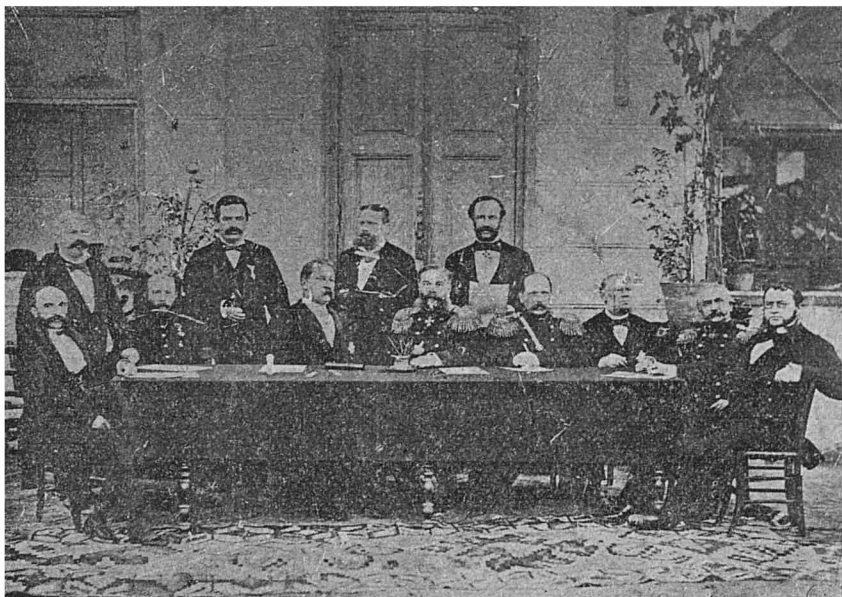

Congresul dela Berlin din 1878.

eliberare a teritoriului românesc de sub ori ce jug, și în primul rând de sub jugul cel mai recent și pretențios, de

I. C. Brătianu.

**Comisiunea ruso-română pentru aducerea la îndeplinire a hotărârilor
Congresului dela Berlin.**

Sus : D. G. Vera, D. Poteca, Romanenco și Polianov.

**Jos : G. Liciu, Col. Dona, N. Catargi, Gen.-Major Schebeco, guvernator
al Basarabiei, Gen. de Hahn, Tabarovschi, Gen. Dombrovski, Ivanov.**

sub jugul rusesc. Vechea Turcie nu mai este, transformându-se într'un stat nou și modern, care știe ce înseamnă principiul naționalităților și libertatea altor popoare.

Nu mai există acum nici vechea Rusie. În locul Rusiei de ieri există așa zisă federația republicelor, sau Uniunea republicelor sovietice socialiste. În acest conglomerat de republici Rusia este „numai o republică de Nord, republica Velicorușilor“, care nu are atingere de hotarele Basarabiei. Ar fi fost cu totul normal ca și U. R. S. S., în stat nou, vecin cu România, să fi respectat toate drepturile ei, inclusiv dreptul ei, dictat de istorie, asupra Basarabiei.

PARTEA II.

Basarabia sub dominațiunea rusească și manifestările românești în viața provinciei.

CAP. 5.

Manifestările românești în viața Basarabiei (1812—1918), în general.

Dacă provincia dintre Prut și Nistru ar fi fost slavă și cu atât mai mult rusească, fără îndoială, într'o sută de ani, ea ar fi fost complet nivelată. Nu ai fi putut găsi, după scurgerea acestui termen, nici o urmă românească în viața ei zilnică, și ea nu s'ar fi deosebit cu nimic de celelalte gubernii ruse.

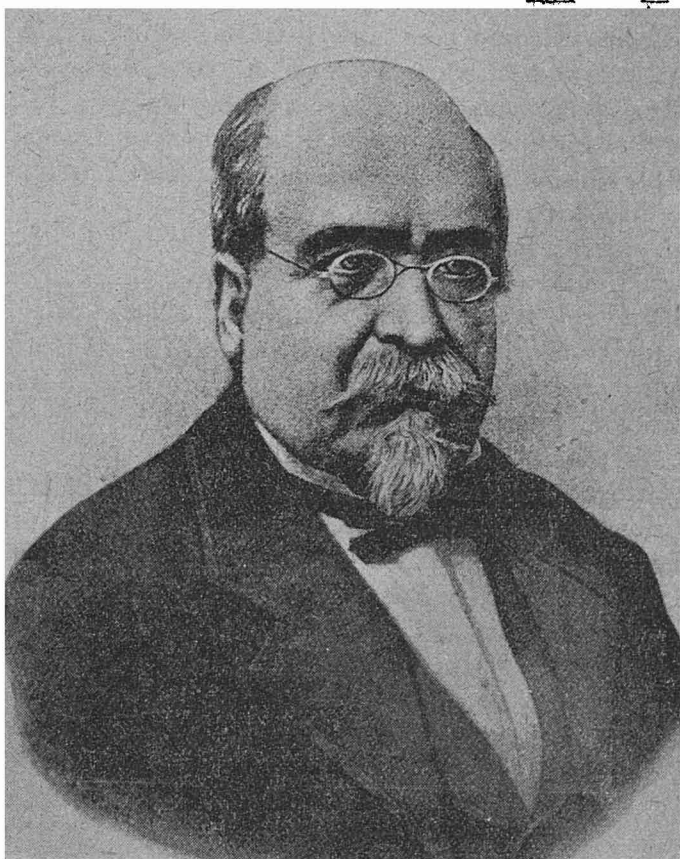
Realitatea ne dovedește contrariul. O sută de ani nu au putut schimba radical aceasta provincie. Cu toate succesele în direcția rusificării și colonizării, *ea își păstra caracterul său specific moldovenesc. Deosebirea între această provincie și guberniile ruse rămâne fundamentală până la sfârșitul dominațiunii rusești.*

Caracterul românesc se păstrează în orientarea și mentalitatea claselor sociale din Basarabia, în cultura și limba poporului, în viața bisericească ortodoxă, și în dreptul public și privat al provinciei.

Nobilimea mult timp își păstrează mentalitatea românească, până când este pur și simplu majorată de elementele rusești, în parte venite, cu calitatea de nobili gata din interiorul Rusiei, și în parte, căpătând această calitate prin serviciul în Basarabia, în timpul rusesc. Cu toate acestea

un curent cultural moldovenesc îl vedem existând până la sfârșitul dominațiunii ruse.

Țărănimea din contra și-a păstrat completamente caracterul său etnic românesc. Cu toată colonizarea Basarabiei, ea se prezenta permanent ca majoritatea considerabilă

MIHAIL KOGĂLNICEANU.

a populației și ca un element de frunte, ce imprimă o notă națională specifică. Pe când cărturarii și-au însușit cultura rusească, țărănimea rămânea refractară culturii și limbii rusești. În țărănime circulau cărți vechi și noi românești, mai ales cu conținut religios, și ea nu cetea de loc cărți rusești.

Limba română se menține în uzul oficial până la ju-

mătatea secolului trecut. Dar și după aceasta vedem insistențe, uneori încununate de succes, ce se depun pe lângă autorități, de a-i recunoaște o sferă oarecare de întrebuințare.

Multe figuri reprezentative ale provinciei luptă pentru cultura poporului, dacă nu sunt nevoite să fugă de persecuțiile polițienești.

Biserica în mod constant întrebuințează limba poporului, pentru a fi apropiată de el. A trebuit să fie adus la Chișinău, în 1908, un episcop rusificator Serafim pentru ca în foarte scurt timp să se vadă, la ce dezastru poate aduce o politică bisericească nechibzuită (mișcarea inochentistă printre Moldoveni).

În sfârșit, Rusia, anexând Basarabia, a păstrat, în vederea particularităților locale, dreptul public moldovenesc, a publicat legi, recunoscând autonomia acestei provincii, și numai foarte târziu a reușit să-l înlocuiască cu dreptul public rusec, iar în ce privește dreptul privat, el a supraviețuit tuturor vicisitudinilor istorice, păstrându-se până la 1928, când s'a introdus codul civil român.

Toate acestea ne îndreptățesc să afirmăm că Basarabia și sub dominațiunea rusească, a rămas, ca și înainte, moldovenească, românească, că spoiala rusească nu a fost decât de suprafață. Este perfect valabilă pentru toată perioada vieții Basarabiei sub Ruși constatarea, făcută în 1831 de către călătorul german Dr. Zucker, că în interiorul Rusiei Basarabia se numește câte odată „*Italia rusească*”; „aceasta n'o împiedică să fie privită aproape ca străină”¹⁾.

1) Dr. Zucker, *Basarabia*, trad. de d-na Marta Pellvan, Chișinău, 1932, pag. 10.

CAP. 6.

Nobilimea și rolul ei în provincie.

Nobilimea Basarabiei mult timp nutrea un fel de repulsie față de funcționăria rusă din Basarabia ¹⁾. Există în această provincie, aproximativ până la eșecul revoltei poloneze împotriva Rușilor din 1863, o atmosferă națională, o rezistență în apărarea intereselor populației moldovenești. Nobilimea continua să reprezinte provincia, ca fragment din corpul statului moldovenesc.

Firul atitudinii de rezistență a nobilimii se stabilește ușor pe baza izvoarelor rusești. Iată fapte, care legându-se unul de altul, ne dau o imagine bună a mentalității naționale a provinciei în secolul trecut.

Încă nu amuțise bubuitul tunurilor ruse, încă se simțeau la fiecare pas urmările războiului, când nobilimea Basarabiei a fost nevoită să se apere împotriva prejudecății false cum că Moldovenii nu ar avea legi.

Un funcționar rus zelos generalul Harting în 1814 stăruia la centru, la Petersburg, ca în provincia Basarabiei să fie introduse legile și instituțiile ruse, iar nobilimea moldovenească să fie supusă pedepselor corporale. Nobilimea prin intermediul mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bo-

1) Cu privire la nobilimea Basarabiei în trecutul acestei provincii, v. următoarele lucrări: A. Krupenschi: *Scurtă schiță asupra nobilimii basarabene*. S.-Peters., 1912; G. Bevilconi: *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, Buc., 1940 și *Românismul fruntașilor moldoveni dintre Prut și Nistru sub stăpânirea străină*, în „Revista Fundațiilor Regale”, 1941, Nr. 8-9, p. 486-513. Diferite spițe genealogice și caracteristici ale boierilor din Basarabia, vezi în revista „Din trecutul nostru” (dir. Gh. Bevilconi); A. Boldur: *Contribuții la studiul istoriei Românilor*. Istoria Basarabiei, vol. III. Sub dominațiunea rusească (Politica. Ideologia. Administrația), Chișinău, 1940, capit. 2, 3 și 5.

doni, s'a plăns însuși împăratului¹⁾. Biruința a fost de partea nobilimii. Împăratul a ordonat ca nobilimea să fie lăsată în pace, iar Basarabia să-și păstreze toate caracteristicile ei.

În 1819 se iscă o ceartă răsunătoare între generalul Bahmetiev, guvernatorul plenipotențiar al Basarabiei, și reprezentanții nobilimii din organul de conducere autonomă a provinciei — Sfatul Suprem. Din cauza unei propuneri cu privire la ordinea ședințelor Sfatului, reprezentanții nobilimii, și-au arătat nemulțumirea profundă. După părerea lor acceptarea propunerii generalului Bahmetiev ar însemna: „negarea fidelității basarabenilor”, „insulta adusă națiunii” și „lipsa de ambiție și de cinste”.

În același an se întâmplă și un alt caz interesant la Cetatea Albă, foarte caracteristic pentru mentalitatea nobilimii de atunci. La Tribunalul ținutal din acest oraș doi membri din trei, câți erau în completul judecății, Machedon și Grecul, au refuzat categoric să vorbească în limba rusă, să semneze procesele verbale și să facă cercetări în limba rusă. Bine înțeles acești membri au fost puși în disponibilitate²⁾. Dar observați ce curaj trebuia să aibă ei, împotrivindu-se întrebuirii limbii statului!

Anii 1823—1826 sunt descriși cu multe amănunte în „Memoriile” lui Vighel, fost vice-guvernator al Basarabiei³⁾. Despre nobilimea de atunci Vighel scrie: „Nimeni din nobilii moldoveni nu știa limba rusă și nu avea curiozitatea să vadă Moscova sau Petersburgul. Din spusele lor se poate deduce că ei consideră Nordul nostru ca o țară sălbăteacă... Nobilii se socoteau conducători ai poporului și țineau mult la naționalitatea lor”⁴⁾. „Alexandru Sturdza nu-și ascundea dorința de a vedea Moldova și Muntenia un regat independent, adăugit cu Basarabia, Bucovina și Transilvania”⁵⁾. În curând în sânul nobilimii s'a stârnit o ură nemaipomenită din cauza unui memoriu, alcătuit de Vighel și prezentat guvernatorului plenipotențiar contele-

1) A. Boldur: *Autonomia Basarabiei*, Chișinău, p. 23 ș. u.

2) Ibidem, p. 62—63.

3) F. F. Vighel: *Memorii*, 1865, partea VI.

4) Ibidem, p. 98 și 144.

5) Ibidem, p. 103—104.

Іавріилъ Митрополитъ и Экзархъ.

MITROPOLITUL GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI,
exarh al Sf. Sinod în Moldova, Valahia și Basarabia în anii 1808–1812
și organizator al eparhiei Chișinăului și Hersonului în 1812–1821.

Voronțov la Odesa ¹⁾. Prin acest memoriu Vighel defăima societatea moldovenească a Chișinăului și cerea introduce. rea în Basarabia a legilor ruse.

Aflând despre aceasta, boierii moldoveni au cumpărat dela un funcționar, în mod secret, o copie de pe acest memoriu, pe prețul de 4.000 lei, și imediat ce au luat cunoștință de conținutul memoriului, au adresat guvernatorului plenipotențiar rugămintea de îndepărtarea lui Vighel din provincie „ca vrăjmaș al poporului moldovenesc”. Ura împotriva lui Vighel a atins culmea. Moldovenii au declarat guvernatorului că în cazul venirii lui Vighel la ședința Sfatului Suprem ei cu toți o vor părăsi. Vighel mărturiște că împotriva lui era „întreaga națiune”.

Vighel a fost boicotat aproape de toți, în afară de cinovnicii ruși. Aceasta nu l-a împiedicat pe contele Voronțov să numească acest om indezirabil și urât de nobilimea Basarabiei în postul de vice-guvernator. Numirea s'a făcut în 1825 cu deplină discreție. Cu decretul de numire într'un plic închis Vighel a sosit din Odesa la Chișinău, și, când membrii Sfatului Suprem erau toți adunați, el s'a prezentat pe neașteptate la ședință. S'a produs o lovitură de teatru.

Totuși Vighel nu a putut sta în această funcțiune mai mult de 6 luni și a plecat. Astfel s'a terminat lupta între nobilime și Vighel, luptă în care nobilii moldoveni au arătat o solidaritate admirabilă.

Spiritul de nemulțumire creștea tot mai mult. Treptat autonomia Basarabiei se anihilează. Cea mai mare lovitură i-a fost dată în 1825, când Sfatului Suprem i s'a ridicat dreptul de a judeca fără apel.

Nimeni din nobilii moldoveni, în acest timp, nu se interesa de Rusia ²⁾. Viena era obiectul intereselor lor, iar dela 1830 — Parisul ³⁾.

În 1826 s'a pus la ordinea zilei chestiunea alegerii de-

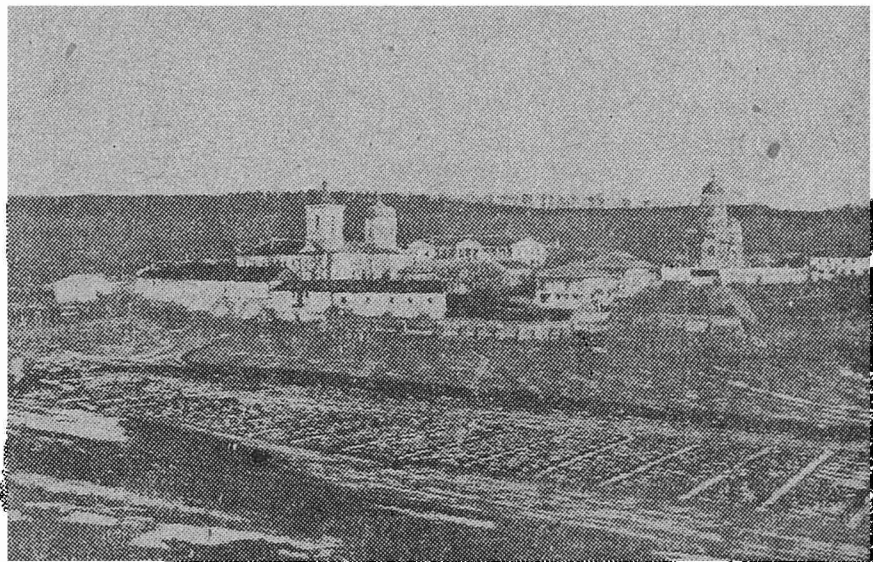
1) Ibidem, p. 140 și urm. și *Observațiuni asupra stărilor contemporane a Basarabiei*. „Russchii Arhiv”, 1893, Nr. 1, p. 1—36. Comp. și A. Boldur: *Contribuții*, vol. III, Chișinău, 1940, p. 211.

2) F. F. Vighel: *Memorii*, partea VI, p. 98.

3) I. P. Lîprandi, în „Letopis gosudarstvennago literaturnago muzeia. Pușchin”, Moscova, 1938, p. 559 ș. u.

legației nobilimii pentru a prezenta împăratului doleanțele provinciei. Din cauze necunoscute, delegația aleasă de nobilime, nu s'a mai prezentat împăratului.

Știm însă ce chestiuni, în afară de autonomia judecătorească a provinciei, preocupau atunci nobilimea, deoarece în scurt timp după aceasta (în 1829) locțiitorul mareșalului nobilimii, bazându-se pe faptul că mulți din locuitorii Basarabiei nu știu încă limba rusă, cere guvernatorului ple-

~~MANĂSTIREA CĂPRIANA~~

jud. Lăpușna, ctitoria lui Ștefan cel Mare și locul de veșnică odihnă a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni.

nipotențiar să fie permis populației a înainta cereri în limba moldovenească și hotărârile să se publice în ambele limbi. Guvernatorul a încuviințat această cerere¹⁾.

Dintr-o scrisoare a lui Voronțov din anul următor la adresa nobilimii aflăm că nobilimea de fapt cerea ceva mai mult²⁾. Ea dorea ca toate afacerile în provincie să se instruiască numai în limba moldovenească. Voronțov răspunde că nu se poate admite aceasta, însă pentru a satisface în-

1) L. T. Boga : *Lupta pentru limba românească și ideea unirii la Românii din Basarabia după 1812*. Chișinău, 1932, p. 17—18.

2) A. Krupenschl, *Ibidem*, p. 36—37.

trucătva dorința nobilimii, a cerut la centru ca populația Basarabiei să aibă dreptul de a prezenta cererile, explicațiile și actele scrise în limba moldovenească, deasemenea să se încheie în această limbă contracte și diferite înțelegeri.

Pe de altă parte nobilimea mai cerea revenire la legile și obiceiurile vechi naționale. Voronțov scrie că toate legile basarabene sunt concentrate la cancelaria împărătească pentru examinare și e nevoie să fie așteptat rezultatul lucrărilor.

În sfârșit, după 6 ani, în 1836, s'a reglementat întebuințarea limbii moldovenești, pentru o perioadă de tranziție de 7 ani, adică până la anul 1843. Cu expirarea acestui termen chiar și petițiile nu puteau fi prezentate, decât în limba rusă¹⁾.

Cu toate acestea însă și după terminarea perioadei de tranziție scriitorul polonez Kraszewsky, care a vizitat orașul Chișinău în acea vreme, a constatat că „populația dominantă, precum și limba pe străzi erau moldovenești”²⁾. Nu încapă îndoială că acest caracter al orașului se datorește mentalității naționale și purtării demne a nobilimii, care de fapt conducea societatea.

În 1838 boierii basarabeni: „Un Bals, cel mai bogat proprietar basarabean, un Sturdza, o Catincă Ghică, după mărturia călătorului Kohl, primesc gazete din Iași, pe care le citesc slobod, ca unele ce n'aveau nici o nuanță de politică în ele”³⁾.

În timpul acesta și mai târziu nobilimea își păstrează caracterul său etnic. Știm că în 1839 în Chișinău se aflau, după știrile oficiale, „boieri moldoveni cu devotament pentru nație”, în 1848 se proiecta editarea la Chișinău a gazetei „Românul”, iar în anii 1862—1863 exista „partidul boierilor, care cu ocazia revoltei în Polonia visa să restabilească nația moldovenească în Basarabia, în vederea apropierii împrejurărilor, care ar da nației dreptul de a cere unirea cu Moldova”⁴⁾.

1) *Colecția completă a legilor*, 15 Iunie 1836, Nr. 9298.

2) S. S. Kraszewsky: *Wospominienla Odessy, Jedessanu, Budzacu*, Vilno, 1846.

3) N. Iorga: *Istoria Românilor prin călători*, Buc. 1929, vol. III, p. 177—178.

4) L. T. Boga, ibidem, p. 30—31.

Făceau parte din el: frații Cotruța, Alexandru și Carol, frații Casso, frații Cristi, Ioan și Constantin, Cazimir Constantin și fiul lui, student.

Despre unul din acești visători a apărut în 1926 la Chișinău o broșură sub inițialele N. G.,¹⁾ intitulată „Bes-

ALEXANDRU STURDZA.

sarabscaia starina. Nicolai Stepanovici Casso“. Autorul povestește că acest „filozof din Chișcăreni“ (1839—1904), care disprețuia foarte mult biurocrația rusă, după rebeliunea poloneză din 1863, intenționa să ridice Basarabia împotriva Rușilor. Casso a înființat la Chișcăreni o școală profesională, unde predarea obiectelor se făcea în limba română, însă după o scurtă existență de doi ani, școala a fost închisă de autoritățile ruse.

1) Se afirmă că e Nicolae Gafencu.

Cu prilejul evenimentelor din Polonia, nobilimea Basarabiei plănuia să prezinte împăratului o adresă cu asigurări de fidelitate. Opoziția nobililor moldoveni a luat o atitudine ostilă acestor planuri. Bine înțeles această atitudine îndrăzneată era influențată de răscoala poloneză.

Se vede că această atitudine de împotrivire pasivă a nobilimii moldovenești a fost foarte serioasă, deoarece a fost nevoie de o contrabalansare a acestei mișcări. Un oarecare Ion Ciorescu scoate de sub tipar o broșură sub titlul „Glasul Românilor de Basarabia” (Chișinău, 1864), în care pronunțându-se pentru Ruși, face o ieșire împotriva guvernului român, învinuindu-l că a susținut pe ascuns revolta poloneză etc. Curând după această dată, cu accentuarea reacției în statul rusesc, firul mișcării naționale în înțelesul politic al cuvântului în sânul nobilimii basarabene se întrerupe.

Curentul cultural se menține și mai departe atât înainte de izbucnirea revoluției din 1905, datorită influenței unor boieri, ca de exemplu, Alexandru Matei Cotruța¹⁾, Vasilie Stroescu, Constantin Cazimir, Petre Gheorghe Leonard ș. a. cât și mai ales după revoluția din 1905, când se cere reînființarea școlii moldovenești în Basarabia (de Pavel Dicescu în 1906, printr'un raport, adresat ministrului de interne), se organizează o societate de cultură moldovenească, se scoate un ziar moldovenesc „Basarabia”, căruia îi urmează și alte ziare și reviste românești.

Încetarea mișcării politice în sânul nobilimii se explică prin schimbarea componenței ei. În primele timpuri s'au strecurat în sânul nobilimii multe elemente aventuriere, venite din Austria și Polonia cu acte străine, sau false²⁾, apoi vin mulți nobili din guberniile ruse, o bună parte din nobili capătă calitatea de nobil prin serviciul în Basarabia, și astfel nobilimea provenită din Moldova, este majorată de celelalte elemente, devine o minoritate.

Ce s'a produs în sânul nobilimii basarabene, se poate stabili printr'o comparație a două liste a nobililor, prima din 1818, întocmită după 6 ani de anexie, și cealaltă din 1912, anul centenarului răpirii Basarabiei.

1) Ion Pelivan. *Alexandru Matei Cotruța*. Schiță biografică, București, 1942, și în rev. „Vieața Basarabiei”, 1940, pag. 555 ș. u.

2) A. Zășciuc. Ibidem, vol. I, p. 452.

Elemente de comparație, ne dă următorul tablou:

Timpul, la care se referă dobândirea calității de nobil.	P R O V E N I E N Ț A								TOTAL în Basarabia	
	din Moldova		din Basarabia		din Rusia		din alte țări			
	1818	1912	1818	1912	1818	1912	1818	1912	1818	1912
Sec. XVI — XVIII	51	73	2	17	—	45	—	3	53	138
Anii 1801 — 1812	28	39	1	14	—	19	—	—	29	72
Anii 1813 — 1912	15	25	3	167	—	65	—	1	18	258
Fără indicație	45	—	—	—	—	—	—	—	45	—
In total	139	137	6	198	—	129	—	4	145	468

Constatăm, deci, că în 1912 numărul total al familiilor nobililor a crescut dela 145 până la 468. Componenta națională se schimbă radical. Pe când în 1818 aproape întreaga nobilime, cel puțin 95 %, era de proveniență moldovenească, în 1912 cel mai mare număr aparținea nobililor, care au căpătat ca-

NICULAE CASSO.

litatea lor de nobili prin îndeplinirea funcțiilor de stat în Basarabia — 198 persoane. Al doilea loc revine nobilimii de proveniență din Moldova — 137 persoane. Pe al treilea loc se află nobilii ruși veniți din Rusia — 129 persoane. Un număr neînsemnat de 4 persoane

F. VIGHEL.

aparține veneticilor din alte țări: Polonia, Muntenia și Olanda.

Cu alte cuvinte la centenarul anexării Basarabiei la Ruși nobilimea se repartiza în trei categorii mari:

1. crescuți și deveniți nobili prin serviciul în Basarabia — 42 %.

2. proveniți din Moldova — 30 %.

3. proveniți din Rusia — 27 %.

Deci aproape o jumătate din cifra toată a nobililor basarabeni fusese o nobilime de slujbași ai Basarabiei și mai mult de un sfert — nobilimea curat rusă, aproape atât cât și din Moldova.

Așa dar, 69 % din nobilimea Basarabiei, mai mult de două treimi erau neprovenite din Moldova.

Indiferent de faptul, dacă la această componentă a nobilimii a contribuit politica guvernului rusesc sau ea a fost numai un rezultat independent de voința și intențiile lui, un rezultat explicabil prin legile ruse despre dobândirea calității de nobil, înțelegem, deci: nobilimea Basarabiei în grosul ei, ca regulă generală, a început să fie supusă statului rusesc, și nu a pornit vreo mișcare națională moldovenească puternică.

CAP. 7.

Țărănimea tradiționalistă.

Cu totul altfel se prezintă țărănimea. Nu te puteai aștepta la vreo mișcare în sânul ei. Ea nu se socotea reprezentanta societății moldovenești basarabene și se ocupa permanent de procurarea existenței sale zilnice. Că la început ea nu se simțea bine sub dominațiunea rusească, avem dovadă în desele fugi și emigrări în masă peste Prut. A trebuit din partea autorităților rusești o încercare de a opri exodul prin convingere și printr'o schimbare a metodelor de guvernare. Un autor rus bine informat scrie: „Lipsa de supraveghere bună asupra activității persoanelor, cărora a fost încredințată paza bunei stări a populației din oblastea, lipsa sistemului în legiferare și tot răul ce a provenit din aceste cauze, foarte repede au fost simțite de clasa socială inferioară, cea mai numeroasă. Poporul se întorcea în hotarele turcești cu aceeași iuteală, cu care puțin mai înainte tindea să vină sub adăpostul Rusiei uniconfesionale”¹⁾.

Adăptându-se în sfârșit la sistemul rusesc administrativ, țărănimea totuși nu s'a putut adapta la cultura rusească. Ea nu cetea ziarele și revistele rusești, cu greu frecventa școalele ruse și, ieșind din școală, foarte repede se întorcea la analfabetism. Toți, ce au lucrat pe țăramul instrucției populare, recunosc unanim că „Moldovenii cu mare greutate își însușeau alfabetul rusesc. Școala rusească n'a avut succes în Basarabia”²⁾.

Ne putem întreba, ce hrană sufletească aveau ei sub dominațiunea rusească? La aceasta ne răspunde circu-

1) A. Zașciuc, *Ibidem*, vol. II, pag. 2.

2) *Iu. A. Kviatkovskaia și M. P. Rașcoviț, Memorii*, 1937, pag. 198.

lația cărților românești vechi în popor, care ne dovedește că poporul ținea cu perseverență la cartea românească și o prefera celei rusești¹⁾.

În afară de aceasta și lucrarea lui David despre tipărirea românești în Basarabia, vine să ne confirme, în modul cel mai convingător, că spiritul românesc s'a păstrat viu în țărâtime. Cu toată desconsiderarea națiunii românești din partea Rușilor în această provincie, în răstimpul dela 1812 și până la 1880, autorul a găsit nu mai puțin de 116 tipărirea românești, iar socotind tot timpul dominațiunii rusești, nu mai puțin de 230, mai ales în domeniul folclorului și literaturii religioase. Cărțile aveau răspândire în straturile largi ale poporului și satisfăceau setea lui permanentă de slova românească²⁾.

Cercetări noi în acest domeniu, făcuțe de preotul Paul Mihailovici, ne măresc totalul tipărirea românești în Basarabia, până la peste 1.000 de denumiri (480 de numere catalogate³⁾).

Aceasta prezintă cea mai bună dovadă a continuității spiritului românesc în provincie. Și ceea ce este și mai interesant, limba acestor tipărirea este curată românească, fără neologisme.

Aproximativ până la reforme sociale mari, sau mai precis până la reacția ce a urmat după aceste reforme și aproximativ până la decada a șapte inclusiv, cărțile românești se tipăreau în Basarabia nestingherit. Cele mai multe din ele se referă la nevoile religioase și ale cultului ortodox. Se tipăresc: Liturgia, Mineea, Psaltirea, Molitvenic, Evanghelia, Tipiconul, etc. Totodată apar cărți de predici, regulamente, instrucții, manifeste, bucovne și cărțile de limba română de I. Doncev.

Timpul 1870—1905 este o epocă de decădere, iar după

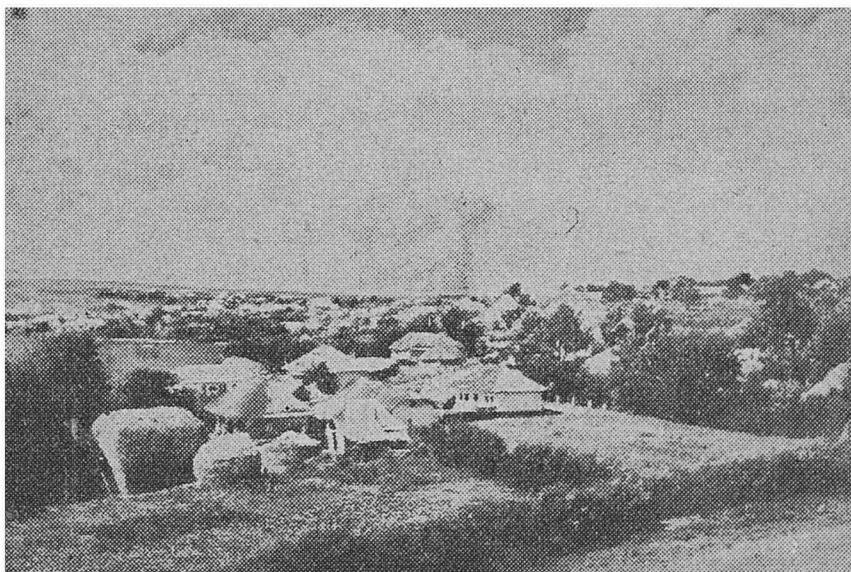
1) P. Constantinescu-Iași, *Circulația vechilor cărți românești în Basarabia sub Ruși*. Chișinău, 1929.

2) Al. David, *Tipărirea românești în Basarabia sub stăpânirea rusă*, vol. I (1812—1880). Chișinău, 1935.

3) Paul Mihailovici, *Tipărirea românești în Basarabia dela 1812 până la 1918*. Ed. Acad. Rom., 1941. V. deasemenea de același autor: *Tipărirea românești în Basarabia (1812—1818)* în „Revista Fundațiilor Regale”, 1941, No. 8—9, pag. 596—601.

**O CASĂ ȚĂRĂNEASCĂ,
din Sfânta Vineri, mahalaua Chișinăului.**

**SATUL MACĂREUCA,
jud. Soroca.**

revoluția rusă din 1905 începe din nou apariția revistelor, broșurelor, foilor etc.

Autorii și editorii acestor cărți se recrutează din diferite straturi sociale, începând cu clerici și boieri și terminând cu studenți și mocani.

Iată, prin urmare, care a fost hrana sufletească a poporului. Ne având instrucția moldovenească organizată de stat, după cum se face aceasta în statele cu adevărat civilizate, el apela la religie și biserică în primul rând și apoi se mulțumea cu bucoavne, ziare, reviste și broșuri ocazionale, în afară de sigur de cărți vechi moldovenești, care, paralel cu cele noi, mai circulau în provincie, până la deteriorare a lor completă din cauza uzajului.

Țărănimea și-a păstrat cu toată sfințenia tradițiile folclorice. Autorul rus Zașciuc le-a arătat în scurt în cartea sa prețioasă asupra Basarabiei ¹⁾. Dacă vom compara ceea ce a scris dânsul cu cercetări noi în acest domeniu, făcute de Institutul de cercetări sociale al României, filiala Basarabiei, în 1937—1938, va trebui să constatăm că trecutul în cea mai mare parte s'a păstrat până azi. Și acum găsim cântece bătrânești (balade), cântece haiducești, colinde de felicitare.

Până acum s'a păstrat „jocul“, care nu se aseamănă nici cu un dans rusec sau ucrainean, cântece rituale de nuntă și ciobănească, sau doina, despre care Pavel Crușevan, un publicist de seamă, reacționar basarabean din timpul dominațiunii rusești, a scris câteva rânduri frumoase: „Da, Doina este cântecul fatal al basarabeanului. În doină se aude plânsul aceluia păstor, care în fiecare societate este spiritul omenesc. Și acest păstor deplânge soarta turmei sale pierdute de oi, sau mai exact a turmei sale pierdute de basarabeni“. ²⁾

E interesant că „influența rusească asupra cântecului moldovenesc n'a avut timp să se desvolte“ și dimpotrivă vechiul cântec moldovenesc ce a supraviețuit tuturor peripecțiilor vieții țărănești sub Ruși, acum este menit să dis-

1) A. Zașciuc. Ibidem, vol. I, pag. 484—494; P. Crușevan. *Basarabia*, Moscova, 1903, pag. 241—252.

2) P. Crușevan, ibidem, pag. 289.

Vladimir Sinicovschi

EPISCOPUL VLADIMIR SINICOVSCHI,
conducător al Bisericii din Basarabia în an. 1904—1908, dispus pentru
întrebuințarea limbii românești în biserică și pentru păstrarea
obiceiurilor locale.

pară din cauza influenței puternice exercitate, dela Unire încoace, de cântecele populare din alte provincii românești ¹⁾.

Românii din Valea Nistrului de Jos păstrează aceleași datini cu ocazia Crăciunului și Anul Nou, ca și în trecut (Steaua, Luceafărul, Căluțul cu colinde etc. ²⁾.

Religia juca în viața țaranului basarabean un rol foarte important. Legătura sufletească între ființa supremă și popor se făcea prin intermediul bisericii oficiale și ea a știut să-l servească, păstrând tradiții naționale și limba poporului. Mănăstirile erau pentru țărănime lăcașuri preferate de rugăciuni.

Înainte de anexarea Basarabiei, se aflau în ea 40 mănăstiri și schituri. Numărul mare de mănăstiri își găsește explicația în respectul poporului față de starea de călugăr. Cu introducerea administrației rusești în Basarabia și cu utilizarea tuturor pământurilor libere, nu toate mănăstirile puteau să-și mențină existența și unele din ele au fost desființate. La anul 1862 se aflau în Basarabia 10 mănăstiri și 8 schituri, care erau situate în județul Chișinău, județul Orhei, pe hotarul ce desparte județele Orhei și Soroca și pe malul Nistrului. Numai 3 mănăstiri și 2 schituri se socoteau ruse, deoarece serviciul divin se făcea în ele sau în limba bisericească slavă sau și cu întrebuințarea limbii moldovenești ³⁾. În celelalte toate serviciul se făcea numai în limba moldovenească.

Și iată ce constatăm la sfârșitul dominațiunii rusești în Basarabia. „Mănăstirile — scrie istoricul bisericii din Basarabia N. Popovschi — cu toate neajunsurile lor, cu tot primitivismul credinței și al traiului călugăresc, erau pentru popor adăposturi de cele mai curate suflete, de cele mai înalte aspirațiuni. Și în împrejurări mai grele, fie de boală, fie de cumpănă în viață, moldovenii basarabeni și la începutul secolului al XX-lea, ca și în perioade precedente, alergau la călugării din mănăstiri după rugăciuni și mângăiere” ⁴⁾.

1) V. Popovici. *Cântecul popular la Copanca*. Buletinul Institutului, Tomul II, Chișinău, 1939, pag. 534—535.

2) P. V. Ștefănuță. *Datinele de Crăciun și Anul Nou*. Valea Nistrului de Jos, ibidem, pag. 485 s. u. și *Cercetări folclorice în Valea Nistrului de Jos*. Anuarul Arhivei de Folclor, IV. 1937.

3) A. Zașciuc, ibidem, vol. II, pag. 197—198.

4) N. Popovschi. Ibidem, pag. 432—433.

POPAS
al carelor cu cărbuni (1837).

Și mai departe: „Constatăm că viața — cu toate dispozițiunile, luate de stăpânire în cursul întregului veac al XIX-lea — în aceste locașuri se schimbă foarte puțin. Călugării basarabeni cedau cu multă greutate efortărilor ocăr-

O NUNTĂ ȚĂRĂNEASCĂ
din jud. Tighina.

muirii de a-și însuși cunoașterea limbii ruse, de a-i deprinde cu slujba bisericească slavonă... Cu toate curente nouă a rămas neștirbit contactul călugărilor cu populația băștinașă, care și ea... a păstrat neschimbată vechea legătură sufletească cu mănăstirile locale".

Însă spre sfârșitul dominațiunii rusești, în 1908, a fost adus în Basarabia episcopul Serafim, un prea zelos episcop rusificator. Limba moldovenească în biserică a început să fie persecutată, și poporul, pierzând acest mijloc de a înțelege sfânta scriptură și serviciul divin, s'a înstrăinat și nu este de loc de mirare că în starea de desamăgire și de mare mâhnire poporul și-a găsit mângâiere tot la un călugăr moldovean din mănăstirea čela Balta din județul Herson, vecină cu Basarabia. În 1909 s'a născut printre Moldoveni o mare mișcare religioasă, așa zisul inochentism. Acest călugăr a cucerit sufletul poporului moldovenesc. El propovăduia apropierea sfârșitului lumii și nevoia de a se lepăda de păcate, prin organizarea unui traiu perfect. Inochentie se socotea acela ce are sarcina să primească pe Hristos, pe care „preoții l-au călcat în picioare".

Pelerinajul Moldovenilor la Balta, s'a transformat într-o adevărată epidemie. Țăranii își vindeau tot pentru a-l urma pe Inochentie. În apropiere de Lipetcoe a fost organizat „raiul", o grădină, unde se trăia în obște, asemănător cu viața primilor creștini. Mișcarea a scăzut numai cu moartea lui Inochentie în 1917¹⁾.

Mișcarea aceasta a săpat până la temelie biserica oficială din Basarabia și a demonstrat incapacitatea bisericii de a-și conduce turma, precum și incapacitatea guvernului rusesc de a conduce Basarabia.

Naționalitatea românească a continuat să trăiască în țăranime, unde tradiția moștenită de veacuri, se păstra cu toată agerimea și cu toată persistența.

Istoria i-a hărăzit nobilimii soarta dispariției din arena forțelor sociale ale provinciei. Când a izbucnit revoluția din 1917, nobilimea Basarabiei, precum de altfel și nobilimea rusească, s'a arătat complect desorientată, și prin jocul împrejurărilor a fost distrusă. Locul nobilimii în Basarabia a ocupat cealaltă clasă socială, țăranimea, disprețuită, dar

1) Ibidem, pag. 441—456 și 465—468.

IEROMONAHUL INOCHENTIE

dela Balta, conducător al mișcării religioase moldovenești în 1909—1917.

rezistentă în ce privește sentimentul ei național. Țărănimii se datorește unirea Basarabiei cu România, din 1918. Masele populare țărănești din Basarabia, care și-au păstrat mentalitatea sa națională, au făcut primul pas temeinic spre reîntregirea neamului românesc.

CAP. 8.

Limba românească în Basarabia.

După anexarea Basarabiei la Ruși, a fost asigurată întrebuințarea limbii românești în administrația provinciei¹⁾. În legea provizorie din 1812, ce a fost publicată de comandantul armatei dela Dunăre, Ciciagov, despre limbă se vorbește foarte vag: „Toate afacerile trebuiesc rezolvate în limbile rusă și moldovenească” (§ 12). Deși nu este specificată întrebuințarea limbii românești, știm din practica judecătorească și administrativă din acest timp că ea avea atunci o circulație cu totul liberă.

Sarcina de a legifera întrebuințarea limbii românești în administrație și-a luat-o legea din 1818, care introduce în Basarabia autonomia administrativă și judecătorească.

În Sfatul Suprem, organ ce conducea atunci Basarabia, un fel de mic parlament regional cu preponderența nobilimii, afacerile se făceau în ambele limbi în chestiuni, unde era interesat și statul (afacerile penale, de instrucție și fiscale) și într'o singură limbă moldovenească—afacerile litigioase particulare și de hotărnicii. Iar în guvernul provincial afacerile se făceau în limba rusă și moldovenească după necesitate.

În ce privește judecata, legea face distincție între afacerile civile și penale. În litigiile civile atât procedura, cât și hotărîrea trebuiau să fie exprimate numai în limba moldovenească. În afacerile penale și de instrucție această limbă avea următoarea sferă de aplicație: 1) Interogarea băștinașilor moldoveni, se făcea în limba moldovenească, iar procesul-verbal se dresa în limbile rusă și moldovenea-

1) A. Boldur. *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812—1828*. Studiu, Chișinău, 1929. pag. 12, 44, 45, 47, 95—96.

scă, 2) hotărîrea se citea justițiabililor în limba moldovenească, 2) membrii Tribunalului penal, găsind dificultăți în a-și expune părerea în limba rusă, aveau dreptul să o scrie în limba lor maternă, moldovenească.

Б И Б Л И А

АДЕКА

ДЪМНЕЗЕАСКА СКРИПТЪРЪ

ОЛЕЦІИ ВЕКИ ШИ ОЧЕІИ НОВАШ.

КЪ КИТАБЪЛА РУССІЕНЕЦІЙ СОЦІЕТЪЦІИ А БІВАІЙ.

* САНКТЪПЕТЕРБУРГЪ

Ъ ТИПОГРАФІА АББ ННН. РРЧН

Ъ ЗНАЕА 1819 АУГУСТЪ 15 ЗНАЕ.

Această atitudine de largă înțelegere a nevoilor provinciei a durat numai până la desființarea autonomiei în 1828. În legea, publicată cu această ocazie, se spune: „Toate afacerile se lucrează în limba rusă, iar în caz de necesitate, cu traducere în limba moldovenească“. Astfel întrebuintarea limbii în administrație și judecată aproape a fost scoasă din uz.

Însă populația a fost foarte nemulțumită de această restrângere a drepturilor și de neglijarea completă a intereselor ei.

În 1829 locțiitorul mareșalului nobilimii din Chișinău, cere autorităților să fie permis populației a înainta cereri în limba moldovenească și hotărârile să se publice în ambele limbi. Aceasta s'a admis. Însă nobilimea privea aceasta numai ca un prim început spre a deschide larg ușa întrebuirii limbii. Ea cerea ca toate afacerile în provincie să se facă numai în limba moldovenească¹⁾. Primind refuz unii din boierii nemulțumiți au părăsit Basarabia, trecând Prutul pentru a se repatria în Moldova (Bașota).

Abia în 1836 a fost publicată o nouă lege specială cu privire la limba în administrație, și care purta titlul: „Despre înlesniri pentru locuitorii Basarabiei, care nu știu limba rusă”²⁾. Aici se prevede că interogarea în afacerile penale și de instrucție se face în limba cea mai bine cunoscută celui cărui i se pun întrebări, iar petiții și declarații se primesc în limba moldovenească. În afacerile civile, petiții, declarații și diferite acte se prezintă în limba moldovenească, cu traducere în limba rusă. Contracte se scriu în două limbi paralel (pe verso în limba moldovenească). Măsura aceasta se decretează pe timp de 7 ani, ca termen cu care se absolvă cursul liceelor.

Astfel după 1843 din nou se restrânge întrebuirea limbii și nu mai găsim nici o lege cu privire la această chestiune.

Și nu numai odată țărani basarabeni, au plătit scump și grav necunoașterea limbii ruse în procese de judecată și în afaceri de administrație.

În ce privește școala³⁾, limba moldovenească era la începutul dominațiunii rusești privită ca o limbă paralelă celei oficiale de stat. Cunoașterea ei se cerea la Seminarul teologic, înființat la 1813, și în școalele primare parohiale.

În școalele de instrucție reciprocă (lancasteriene), înființate în 1824 în Chișinău (învățător Iacob Hâncu), Bălți și Ismail, în 1827 în Bender (Tighina) și Hotin, predarea se făcea în limba română și rusească.

În 1828 se înființează școalele ținutale, cu trei clase gimnaziale în Chișinău, Cetatea-Albă (Akkerman), Bălți,

1) A. N. Crupenski. Ibidem, pag. 33.

2) Colecția completă a legilor, No. 9298.

3) A. Zasluc, op. cit., și L. T. Boga. Ibidem, pag. 20—23.

Hotin, Tighina (Bender) și Ismail. În ele se predă limba română.

În 1833 se deschide la Chișinău liceul regional, în care se predă și limba română. În 1860 predarea ei capătă un caracter alternativ, alături de limba greacă. În 1863 ambele

НАЧЕРТАНИЕ ПРАВИЛЪ

ВАЛАХО-МОЛДАВСКОЙ

ГРАММАТИКИ,

2р.

СОСТАВЛЕННОЕ

Я. ГИЖУЛОВИМЪ

Ж. Н.
V. J

Авторъ, или преподаватель Грамматикъ, есть не законодатель языка, а только собиратель и толкователь его законовъ, которые даются въ началъ природы, а въ послѣдствіи, по установленіи языка, образцовыми писателями.

Греч.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

ВЪ ТИПОГРАФИИ Императорской Академіи Наукъ.

1840.

aceste limbi sunt declarate neobligatorii. Prin regulamentul liceelor din 1864, limba română este scoasă din liceu, însă grație intervenției boierimii moldovenești, în anul următor ea este restabilă.

La 9 Februarie 1866 predarea limbii române la liceu

se suspendă. În 1867 aceeași soartă are limba românească și la Seminarul teologic.

Ea se mai menține un timp oarecare în școalele ținutale: în școala ținutală din Hotin până la 1868 și în celelalte școli până la 1871.

Astfel stăteau lucrurile până la revoluția din 1905, care a pus din nou la ordinea zilei chestiunea limbii moldovenești. În ziua de 20 Noemvrie 1905 elevii Seminarului teologic au declarat greva, revendicând printre altele predarea obligatorie a limbii românești în seminar.

În anul următor în urma intervenției arhiepiscopului Vladimir, motivată de „trebuințele locuitorilor moldoveni aflători în Basarabia într'un număr însemnat (83%)” în clasele 5 și 6 din Seminarul din Chișinău, se introduce predarea limbii moldovenești în mod obligatoriu. În 1907 se introduce în aceste clase și cântarea moldovenească neobligatorie.

În numele Societății culturale moldovenești, nobilul Pavel Dicescul se adresează în 1905 Zemstvei Guberniale cu o cerere, susținând dorința ei de introducere a limbii române în școalele primare. Iar în anul următor tot el, expediază ministrului de interne și un memoriu cu privire la chestiunea limbii în școală.

În gazeta săptămânală românească „Basarabia”, ce apărea în anul 1906, ca unul din principalele puncte programatice ale redacției figura introducerea limbii românești în școala Basarabiei. În 1911 Zemstva Gubernială a Basarabiei a venit la convingerea că predarea în școalele primare trebuie să se facă în limba moldovenească.

Cu ocazia centenarului anexării Basarabiei, în ziua de 16 Maiu 1912, în ziarul rusesc democratic din Chișinău, „Vieața Basarabiei”, într'un articol documentat de fond se cere reintroducere în administrația, judecata și școala Basarabiei a limbii românești, ca un program minimal cultural pentru propășirea acestei provincii și ca un prim început în direcția unei politici naționale sănătoase¹⁾. Acest articol a fost scris de mine. Au mai scris și alți în această chestiune locală arzătoare.

1) A. Boldur. *Contribuții*, vol. III, pag. 175—177.

CURSULU PRIMITIV
DE
LIMBA RUMÂNĂ,

COMPUSU

pentru școlile elementare și IV clase gimnasiale

de

Ioannu Doncevu.

НАЧАЛЬНЫЙ КУРСЪ
РУССКАГО ЯЗЫКА,

СОСТАВЛЕННЫЙ

для низшихъ училищъ и IV классовъ гимназій

И. Д.

KIȘINEÛ

Типографіе Іуді Акима Попову

1865.

Guvernul rusesc era împotriva acestei revendicări, până ce a venit revoluția din 1917. Anul 1917 este plin de diferite hotărîri în sensul necesității restabilirii limbii românești în școală, o chestiune ce a fost soluționată în sfârșit, altfel, însă radical, prin actul unirii Basarabiei cu România.

CAP. 9.

Cultura românească în Basarabia.

Cultura românească s'a menținut în Basarabia până la sfârșitul dominațiunii rusești. O vedem în permanență susținută de clerul basarabean. Biserica ortodoxă vroia să fie apropiată de popor. El trebuia să fie servit, în cea mai intimă nevoie a lui sufletească, nevoia de a avea legătură cu Dumnezeu, numai în limba, pe care o înțelegea. Și unica limbă, pe care o înțelegea poporul și o vorbea, era limba moldovenească. Prin aceasta se explică că preoțimea rămănea fidelă limbii moldovenești și că toată corespondența bisericească și toate actele bisericești, inclusiv actele stării civile, se făceau numai în românește, stare ce a durat până la 1871, până la venirea în Basarabia a arhiepiscopului Pavel.

Prin aceeași cauză se explică și tipăriturile bisericești în limba moldovenească, care nu încetau să fie în circulație în Basarabia niciun moment. Tradiția aceasta pornește dela mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, care a știut să imprime vieții bisericești din timpul său o direcție națională. El tipărea diferite cărți bisericești pentru uzul cultului. El a contribuit și la tipărirea Bibliei românești, care datorită Societății biblice a avut răspândire nu numai în Basarabia, dar și în vechea Moldovă ¹⁾.

E interesant că tipăriturile bisericești nu încetează nici sub arhipăstoria episcopilor, care se consideră lu, tătari pentru cauza rusească în Basarabia, după cum este arhiepiscopul Pavel. În 1878 rectorul Seminarului teologic Nifon Bălășescu din București îl roagă să-i trimită 5 exemplare de Triod, „auzind că acum 5 ani în Chișinău, s'au tipărit cărți bisericești în limba română“, iar în anul 1879.

1) N. Popovschi. *Istoria bisericei din Basarabia*. Chișinău. 1935. pag. 90—94. Am reprodus mai sus (pag. 81) coperta Bibliei.

tor cu o rugămintă asemănătoare i se adresează și librarul din București G. Georgescu ¹⁾.

În Basarabia în decursul stăpânirii rusești apar și cărți didactice. Vedem publicate: Bucovna în 1822, reedi-

А В Ъ Ц Ъ Т У Р Ї

КАТИХИЗИЧЕЩІЙ,

В О Р Б И Т Е

ДЯ ПРОТОІЕРЕУА І. СЕВОРЦЕВ

† СОБОРУЮ СФИНТЕЙ СОФІЕЙ † КІЕВ.

Сау тълмъчнт де пе лимба Руссаскѣ
пе чѣ Молдовскѣскѣ де Протоіереуа
Николай Данилевскій.

К И Ш И Н Ъ У.

А Типографія Касіѣ Архіерепіѣ

1866.

tată în 1842 și 1844, Gramatica lui Margella din 1827, Abecedarul anonim din 1830—1840, Gramatica și Hristomatia de limba valaho-moldovenească a lui Iacob Hâncu din 1840 ²⁾, Bucovna de I. Doncev din 1861, reeditată în 1863, Cursul primitiv de limba moldovenească de același autor din 1865, o carte care a pătruns în cercurile largi ale intelectualilor din Basarabia și era cetită până la 1905, când este înlo-

1) Preot Paul Mihalovici. *Fapte trecute și basarabeni uitați* (1799—1918). Chișinău, 1938, pag. 49—52.

2) V. coperta acestei cărți la pag. 83.

cuită cu altele. Aceluiași autor se datorește un Abecedar român din 1865. La sfârșitul secolului al XIX-lea, apar mai multe cărți didactice ale lui Gh. Codreanu; în 1897 — Abecedar, în 1899 un Dicționar scurt pentru convorbiri ruso-moldovenești, în 1904 — un Abecedar nou și în 1906 — Proverbe moldovenești. În 1908 apare la Chișinău „Pilde și povețe, întâia carte moldovenească de cetire” de Rejep și după aceasta mai multe cărți românești de C. Popescu, arhimandritul Gurie, preotul Ciachir ș. a.

Între 1844 și 1861 cărțile se tipăreau la Petersburg, iar înainte de această dată și după ea la Chișinău, cu excepția gramaticii lui Margella din 1827, publicată tot la Petersburg.

Apariția neîncetată a cărților didactice era provocată, desigur, de nevoile practice ale populației și ne dovedește continuitatea tradiției românești în această provincie.

Basarabia a avut și scriitori ¹⁾.

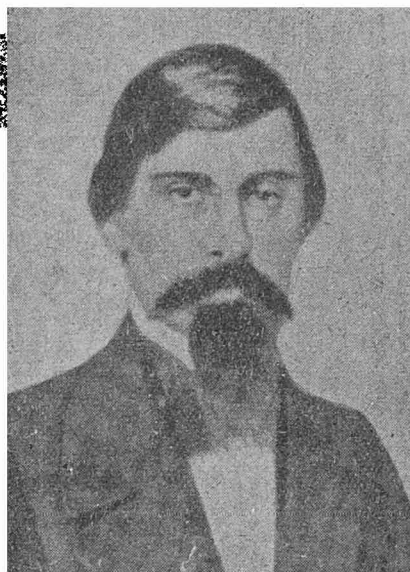
Mulți dintre ei s'au ridicat până la culmile unei adevărate conștiinți românești. Astfel, de exemplu, Alexandru Sturdza avea un plan politic vast al unirii tuturor Românilor, C. Stamati era un adevărat patriot român, Al. Russo visa o Românie întregită între Tisa și Nistru, înglobând în cuprinsul ei Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banatul și socotea fericiți pe succesorii săi, care vor putea contribui la realizarea acestui vis frumos, un poet țăran Tudose Roman scria că „sub a țarului domnie am trăit ca vai de noi, în nespusă sărăcie, asupriți, flămânzi și goi”, scriitorul, istoricul și lingvistul B. P. Hasdeu, care se socotea „Român din Basarabia” ²⁾, ura Rusia, asupritoare a Basarabiei, și vorbea despre țarul ei ca de „papa dela Neva”, poetul Al. Mateevici a lăsat cea mai frumoasă caracteristică a limbii românești, un adevărat imn, închinat ei, etc. etc.

1) P. V. Haneș. *Scriitorii basarabeni*, epoca 1790—1850, și *Scriitorii basarabeni*, epoca 1850—1940, Buc. 1942. Deasemenea: *Scriitorii basarabeni contemporani*, revista „Vieța Basarabiei”, 1940, 9—10, pag. 79—85; G. Bezvîconi. *Cărturarii basarabeni*, Rev. „Vieța Basarabiei”, 1940, pag. 97 ș. u. Gh. Cardaș. *Poezii și prozatorii Basarabiei*. Ant. și St. („Bibliop. toți”).

2) Pe coperta lucrării lui Ditz, care aparținea lui B. P. Hasdeu și este actualmente proprietatea d-lui prof. Cardaș, se află autograful scriitorului: „B. P. Hasdeu Român din Basarabia” (vol. I) și același autograf în limba rusească vedem pe coperta volumului II al acestei cărți.

Meriță o atenție din partea noastră și un început de ziaristică românească în Basarabia¹⁾.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea această provincie nu a avut ziare. Am în vedere ziaristica particulară, și nu oficială, care era reprezentată printr'un Buletin gubernial „Bessarabschia Oblastnâia Vedomosti” (dela 1854) și Buletin eparhial „Bessarabschia eparhialnâia Vedomosti”

ALECU RUSU

(dela 1867). Acesta din urmă apărea în limba rusă și în traducere română din cauză că „nu toți clericii pricepeau limba rusă” până la 1871, când partea românească a buletinului a fost suprimată de autorități.

Se fac câteva încercări de a crea o presă românească. Încă la 1848 unii boeri din Basarabia doreau să editeze la Chișinău un ziar sub titlul „Românul”, și o cerere corespunzătoare a fost înaintată, prin tipograful Achim Popov, guvernului rusesc. El însă a refuzat să dea autorizație.

În 1856—1865 se discuta chestiunea scoaterii la Chi-

șinău a unei reviste în limba română și paralel rusă¹⁾.

Chestiunea a pornit dela un memoriu, prezentat de Ioan Dabija însărcinatlui cu afacerile armatei ruse de Sud, generalului-aghiotant Kotzebue, la 28 Martie 1856. Autorul constată că acei ce guvernează principatele române urmăresc nimicirea legăturilor între Moldo-Valahia și Rusia, recurg la compromiterea religiei ortodoxe și lasă

1) A. Boldur. Ibidem, pag. 192—193, și *Presa Românească în Basarabia*, ziarul „Gazeta Basarabiei”, 25 Decembrie 1937.

1) *Arhiva guvernatorului general din Odesa*, biroul secret. Dosarul despre publicarea la Chișinău a unei reviste proiectate în limba rusă și moldovenească, 1858, Nr. 8 (terminat în 1865).

ca moșiile să treacă în mâna străinilor. Autorul propune : 1) a admite pe Moldovenii din Basarabia, care au făcut studii la academiile spirituale din Rusia, să ocupe posturile de profesori ai seminarelor în principate, 2) a primi pe Moldo-Valahi în școalele spirituale rusești, 3) a înființa în principate o Bancă funciară cu capitalul mixt rusesc și moldo-valah etc.

În al doilea memoriu, prezentat de aceeași persoană, la 12 Februarie 1858, guvernatorului civil din Basarabia Fanton de Verrayon se propune : a scoate în principate o revistă sau un ziar pentru a contrabalansa, dacă nu a combate, curentul ostil Rusiei, și în afară de aceasta a scoate la Chișinău o revistă în limba moldovenească, prin stăruință a înșiși basarabenilor.

Guvernatorul, fiind la Petersburg, a înmănat memoriul din urmă ministrului de instrucțiune publică și a apărât ideea scoaterei la Chișinău a unei reviste în limba moldovenească și rusă spre a slăbi influența revistelor Moldovei și Valahiei. Guvernatorul adăuga că a luat contact cu eventualii colaboratori ai acestei reviste C. Stamati, Al. Cotruța, A. Hașdeu (Ghijdeu), I. Dabița ș. a., dispuși a contribui la realizarea revistei. Controlul articolelor cu conținut spiritual și bisericesc ar putea să fie făcut de arhiereul local sau rectorul seminarului, iar cu cenzurarea revistei ar putea să fie însărcinat I. Dabița. Pentru tipărirea revistei era nevoie de un ajutor bănesc în sumă de 3.000 ruble anual, în primii trei ani.

Totodată se arată temeiul, scopul și mijloacele de realizare a acestei reviste.

Denumirea revistei ar fi „*Steluța Prutului*”, denumire ce ar deschide posibilitatea de participare și unor colaboratori din Moldova, printre care „desigur va figura episcopul Filaret Scriban”.

Scopul revistei este : a apăra religia ortodoxă, a răspândi adevărul în raporturile moldo-valahe și ruse și a servi un intermediar literar dintre ambele aceste naționalități uniconfesionale.

Cu privire la mijloacele revistei s'a arătat că, lipsind literele românești în tipografia lui Popov, unica din Chișinău, ele ar trebui să fie importate din străinătate, că e

nevoie de un corector român, că pentru propagandă un număr de exemplare trebuie să fie răspândit în principate gratuit, că e nevoie de ajutor material etc.

Chestiunea, fiind trimisă curatorului regiunii școlare din Odesa, Pirogov și guvernatorului general contele A.G. Strogonov spre studiere, a provocat din partea lor un răspuns defavorabil. Primul la 12 Martie 1858, No. 774, răspunde că e mult mai bine să se dea atenție educației clerului basarabean, care nu se bucură de popularitate în straturile culte ale Basarabiei,

că revista ar putea să aibă un succes numai, dacă ar aduna în jurul său talente, iar o revistă slabă sau fără culoare ar provoca o polemică, surâsuri, suspiciuni de participare la revistă a guvernului, ceea ce nu ar putea opri răspândirea ideilor dăunătoare Rusiei și mai mult ar strica, decât ar aduce folos. Al doilea, în răspunsul său din 21 Martie 1858, cu No. 455, din Odesa, a fost și mai hotărât, exprimând mirarea sa cum guvernatorul Basarabiei crede să reușească să mai facă, în afara de conducerea administrației Basarabiei, care

CONSTANTIN STAMATI

fi răpește tot timpul, și redactarea revistei. Chestiunea, fiind supusă împăratului, s'a aprobat părerea guvernatorului general.

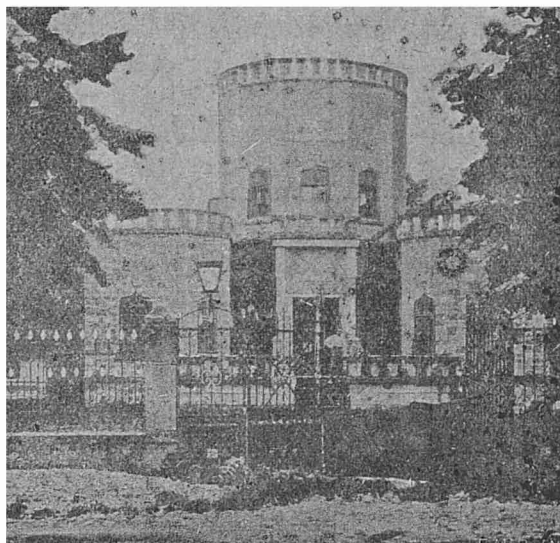
Dabija însă nu se liniștește, adresând scrisori și aducând în discuție unele argumente noi: 1) nevoia de a răspunde la calomniile din principate la adresa Rusiei, 2) răspândirea ziarelor moldovenesti în Basarabia (în 1861 4 abonați la Chișinău, 2 la Bălți, 2 la Hotin), 3) faptul că numai basarabenii nu și-au arătat sentimentele de fidelitate împărației ruse cu ocazia revoltei poloneze (oare nu ascultă ei vocile de dincolo de Prut?!).

Printr'altele la una din scrisorile lui Dabija a fost anexată în extras o corespondență din Chișinău, inserată în ziarul bucureștean „Dachia” (Dacia) din 24 Martie 1861, și răspuns la această corespondență, publicat în ziarul „Petersburgschie Vedomosti” (No. 201 a aceluiași an). Corespondentul din Chișinău scrie că „primind „Dachia”, a suspinat. „Aceasta e tot ce putem face noi cei doi, trei, care avem cunoștința originii noastre. Vechii boieri nu mai sunt cu noi, părăsindu-ne cum berbecii părăsesc oile. Cei doi, trei, care mai vorbesc moldovenește, și ei s'au risipit ca pătrinchile”. Răspunsul la această corespondență e semnat de Ivan Cerescu. Intrucât în scrisoarea lui Dabija se spune că el a avut intenție să răspundă din când în când ziarelor românești, dar s'a mărginit numai cu publicarea răspunsului în No. 201 din „Petersburgschie Vedomosti”, rezultă că autorul acestui răspuns este Dabija, deci Cerescu este sau pseudonimul sau mai degrabă al doilea nume al lui.

Deasemenea corectura depe copia articolului, precum și semnătura „Ivan Cerescu”, aparțin scrisului lui Ion Dabija.

Ideea principală a răspunsului e că Moldovenii din Basarabia cunosc originea lor, vorbesc românește, trăiesc pe pământul lor foarte bine, că în instituțiile de judecată iau parte aleșii Moldovenilor, că mulți boieri, de exemplu Sturdza, Hâncu, Catargi, generalul Dabija, care în 1831 s'a ocupat cu formarea miliției moldovenești, ș. a., au ajuns la trepte înalte în administrația Rusiei.

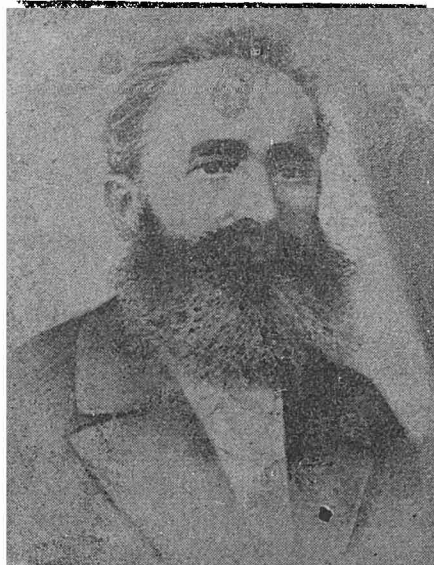
Noul guvernator al Basarabiei, baronul Velio, la care au ajuns scrisorile lui Dabija și de-a care se cerea din nou avizul, s'a pronunțat împotriva proiectului lui Dabija. El propunea din partea sa înființarea unui periodic pentru însăși Basarabia, nu și pentru principate, cu un caracter real, pentru a vorbi populației de trecutul ei, sistemul de gospodărie, credit, legi, etc., ca o întreprindere particulară, dar ajutată printr'un număr de abonamente obligatorii și o alocație de bani din venitul mănăstirilor închinat. În ce privește această alocație, Velio arată că ieromonahul Teofan, împuternicit al mănăstirilor moldovenești, și-a luat un angajament formal să înființeze, după primirea moșiilor Copanca și Chițcani, din județul Tighina, în afară de școli, și o revistă ruso-moldovenească cu un conținuut moral-religios,

CASTELUL IULIA HASDEU

că Teofan nu se gândește să execute obligațiile sale, iar

Ministerul rusde Externe a oprit orice amestec al autorităților rusești în afacerile lui Teofan.

BOGDAN PETRICEICU HASDEU

aducă la cunoștință, dacă administrația Basarabiei consimte,

Printr'o scrisoare din 5 Iulie 1864 Dabija aduce la cunoștință guvernatorului Basarabiei dorința arhiereului Filaret Scriban de a colabora la o eventuală revistă moldovenească din Basarabia. Se anexează în traducere rusească scrisoarea lui Scriban din 25 Iunie 1864. Filaret Scriban consimte să colaboreze la o revistă condusă de o persoană ca Cerescu, roagă să-i se

pentru a trimite din partea sa un program al ziarului proiectat, care să fie capabil a influența și asupra Românilor și asupra politicii orientale în general. Arătându-se gata să fie corespondent și colaborator al ziarului basarabean, roagă să se pună în vedere biroului poștal local ca curierii să fie foarte precauți la aducerea și primirea scrisorilor dela dânsul. Apoi Scriban se miră de ce Rusia nu vrea să folosească la Constantinopole protocolul (procesul-verbal) XIII al conferinței dela Paris cu privire la mănăstirile închinete, unde se dispune ca o parte din veniturile mănăstirilor să fie întrebuințate pentru susținerea clerului românesc.

„Dacă Rusia, continuă autorul, nu va folosi acest prilej pentru a cere îndeplinirea acestui protocol, Franța cu iezuiții ei va triumfa și Rusia singură își va crea o a doua Polonie la Dunăre“.

„În timpul contelui Nesselrode, la noi se vindeau catedrele mitropoliților și episcopilor eparhiali... Eu, foarte des, prin decedatul Alexandru Sturdza, care locuia la Odessa, aduceam la cunoștința Sfântului Sinod despre toate. Dacă aș fi fost crezut și ascultat, armatele pravoslavnice în războiul trecut nu ar fi găsit în Muntenia fântâni otrăvite“. Cere ca conținutul scrisorii să fie transmis la Petersburg. Termină exprimând credința că mântuirea ortodoxiei și popoarelor ortodoxe în Orient depinde de Rusia și de deslegarea chestiunii mănăstirilor închinete și pentru a fi crezut la Petersburg citează cuvintele-răspuns, dat de către principele Cuza la întrebarea sultanului cu privire la înarmarea principatelor: „Pentru a da Majestății Voastre o avantgardă bine pregătită“.

Pe raportul prezentat Cancelariei Guvernatorului General, cu privire la scrisoarea lui Dabija (și scrisoarea lui Scriban în anexă), găsim câteva adnotări pe margine, făcute probabil de guvernatorul general: 1) ediția ziarului la Chișinău e absurdă, dat fiind că acolo e lipsa de oameni culti, 2) există oare acea forță, care ar fi în stare să convingă pe țăranii Basarabiei că în principate s'a procedat rău, făcându-se improprietărire, iar la noi e mai bine, nedându-li-se pământul?

Cu toate acestea Dabija primește din partea guvernatorului general răspunsul că, având în vedere scrisoarea

lui Filaret Scriban, el e gata să ceară autorizație pentru scoaterea de către Dabija pe socoteala lui proprie a unei reviste. Dabija îi prezentă un foarte scurt program al revistei „Basarabia” sau „Glasul Românilor Basarabeni”.

Ministerul de Externe era pentru scoaterea unei asemenea reviste.

Dar la 8 Octomvrie 1864 (Nr. 756) guvernatorul Basarabiei Antonovici din nou se pronunță împotriva revistei, apărând ideea baronului Velio, despre un ziar, consacrat nevoilor reale ale poporului din provincie, care este exploatat de posesori, de Evrei și de unii avocați improvizați.

În ultima sa scrisoare, trimisă din Ismail la 29 Decemvrie 1864, Dabija dezvoltă vechea temă a revistei, referindu-se la unele fenomene din viața principatelor, se plânge că a început acțiunea sa încă în 1849 și, bazându-se pe sentimentele bune față de dânsul din partea generalului Kotzebue, care l'a îndemnat să urmeze armatele ruse, el în

PREOTUL MATEEVICI

1854 a părăsit țara, a ajuns acum să plictisească pe unii cu memoriile sale, și nu e numit nici măcar ispravnic de Orhei, că în sfârșit pentru a nu da loc la bănuiele el, dacă ar înceta să mai fie funcționar pe lângă șeful oblastei Basarabiei, ar putea camufla proveniența banilor guvernului sau ai mănăstirilor închinute, puse la dispoziția revistei, etc. Nici această ultimă scrisoare nu a dat vre'un rezultat pozitiv.

Să nu avem însă impresia că numai un Român, venit din principatele române, manifesta interesul față de o revistă. Nu mai puțin erau frământați de ideea scrisului românesc în Basarabia și basarabeni.

La 27 Iunie 1862 moșierul basarabeian Constantin Cristi a cerut guvernatorului Basarabiei Fanton de Verrayon autorizație pentru deschiderea tipografiei cu o litografie sub firma „Tipografia moldovenească”¹⁾ Fără a aștepta această autorizație, el și-a cumpărat tipografie, care a și sosit la Chișinău. Poliția i a aplicat sechestrul provizoriu. Cristi s'a plâns ministrului de interne Valuev, care, cerând relații guvernatorului general din Odesa, a aflat că în Chișinău în 1861 existau trei tipografii particulare, din care una s'a închis, alta era pe cale să se închidă din lipsa de comenzi, și mai erau două tipografii oficiale. Deci nu era nevoie de o tipografie nouă.

În afară de acest motiv de inutilitate guvernatorul a mai comunicat ministrului de interne și guvernatorului general și motive mult mai esențiale.

În raportul său secret el scrie următoarele:

„Tipografia, după cât se pare, are menirea să tipărească abecedare și broșure ieftine în limba moldovenească pentru popor. Aceasta nu ar fi încă prea important, deși ar duce la înlocuirea cunoașterii limbii ruse, atât de necesare poporului în raporturile lui cu instituții, cu cea a limbii moldovenești. Dar dacă se va lua în seamă că d. Cristi face parte din numărul acelor „moldovanofili”, care visează o Românie unită și contopită, nu se poate garanta că din tipografia lui, pe lângă cărți de folos, nu vor ieși și acelea, care nu corespund cu vederile guvernului nostru cu privire la populația moldovenească a Basarabiei”.

C. Cristi a primit un refuz categoric și definitiv.

Din alte surse aflăm că Casso (nu se precizează care anume) și Constantin Cristi au cerut guvernatorului Basarabiei autorizație de a scoate o revistă. Cererea le-a fost respinsă²⁾. Dar în legătură cu aceasta un denunț secret (cu patru cruci în loc de semnătură) anunță pe guvernatorul general din Odesa despre atitudinea suspectă a nobilimii,

1) *Arhiva guvernatorului general din Odesa. Dosarul Nr. 83 din 1862*: „Cu privire la plângerea moșierului Cristi, împotriva interdicției de a deschide o tipografie moldovenească”.

2) *Arhiva guvernatorului general din Odesa. (secret). Dosarul 1863, No. 36*: Despre partidul Moldovenilor basarabeni, care ar fi făcut opoziție prezentării adresei cu ocazia evenimentelor poloneze.

care se abține de a prezenta monarhului o adresă cu ocazia revoltei poloneze împotriva Rușilor din 1863. Corespondentul secret informează că de prima dată ideea unirii Basarabiei cu Moldova s'a născut în Basarabia curând după terminarea războiului din 1856, în urma svonurilor eronate

EPISCOPUL ARSENIE STADNIȚCHI

că guvernul rusesc consimte la cedarea Basarabiei. Acest svon și-a găsit un sprijin în faptul că reforma judecătorilor de instrucție și a poliției, realizată în Rusia și necesară în măsura egală și Basarabiei, nu se știe de ce nu s'a extins asupra acestei provincii. De aci s'a dedus că se proiectează unirea Basarabiei cu principatele dunărene.

Fiind întrebat de guvernatorul general Kotzebue, cu

privire la această comunicare, guvernatorul Basarabiei baronul Velio îl liniștește. În raportul lui cetim următoarele:

„Partidul, care mult compătimizește naționalitatea moldovenească, cu bună dreptate există în Basarabia, dar se compune în cea mai mare parte din visători tineri, numărul cărora e foarte redus pentru ca să facă opoziție oamenilor, mai mult sau mai puțin dispuși pentru guvernul rusesc. Frații Cotruța, mai ales secretarul nobilimii, Alexandru, aparțin într'adevăr acestui partid; doi frați Casso deasemenea; însă aceștia din urmă s'au manifestat până în prezent numai prin opere umanitare, de exemplu, înființări de școli, spitale în moșiile lor, adică binefaceri țăranilor *moldoveni* săraci. În ce privește pe frații Cristi, ei nu pot fi învinuiți de părtinire în favoarea tendințelor moldovenești. Cel mai mic, Constantin, e adevărat, este sedus de liberalism, după cum în general sunt seduși de această concepție oamenii insuficient de practici; însă cel mai în vârstă Ioan (Ivan), care posedă, în afară de minte sănătoasă teoretică, încă în mare parte și o minte practică, poate să fie numit mai degrabă adversar, decât luptător al curentului românesc. El a dovedit aceasta în timpul ultimelor alegeri, când împotriva majorității a arătat energic inutilitatea introducerii în instanțele judecătorești basarabene a limbii moldovenești. În general, acest așa zis partid tânăr, în prezent nu este primejdios și în afară de convorbiri între ei, mai mult sau mai puțin iritante, nu se manifestă prin nimic osebit”. Semnat: baronul Velio și Zozulin, șeful cancelariei.

Is'au trimis guvernatorului Basarabiei mulțumiri pentru comunicarea știrilor liniștitoare.

E interesant că în anul revoltei poloneze și un alt moșier, Gheorghe Gore, a încercat norocul cu cererea autorizăției pentru scoaterea unui ziar. Dar deasemenea fără succes.

Peste doi ani, în 1865, boierul naționalist Nicolae Casso avea intenție să aducă la Chișinău o tipografie românească, ce o cumpărase la Paris. Guvernul rusesc și de data aceasta a refuzat să autorize deschiderea tipografiei¹⁾.

1) T. E. Torouțiu. *Studii și documente literare*. Buc., 1932, vol. III, pag. 348.

Am înșirat o serie de planuri, proiecte și cereri cu privire la publicarea unui ziar sau a unei reviste moldovenești sau la deschiderea tipografiei moldovenești la Chișinău.

Cu o consecvență dură guvernul rusesc respingea orice încercare de a tulbura liniștea provincială. Nu voia să admită nici cea mai mică slăbiciune, nicio concesiune față de izbucnirile românismului basarabean. Toate ideile generoase ale unei generații, care influențată de evenimentele timpului (înfrângerea Rusiei din 1856, unirea principatelor 1859, reforma agrară din Rusia 1861, revolta poloneză 1863, reforma agrară din România 1864) căuta să mențină nestinsă flacăra românismului în Basarabia, se izbeau de rezistența guvernului rusesc, ca de o stâncă de granit. El nu a cedat.

Unora din Ruși li se părea aceasta prea puțin. Principele Obolenschi a propus să se schimbe însuși numele Basarabia, deoarece „însăși denumirea amintește o altă patrie, are o însemnătate mare politică, născând visuri separatiste” ¹⁾.

El propunea ca Basarabia să se numească „gubernia Alexandrovscăia, sau, după exemplul guberniei Ecaterinoslavscăia, Alexandroslavscăia” și să se introducă în provincie serviciul militar în formă de strajă hotarnică.

Guvernatorul general răspunde Ministerului de Interne cu privire la aceste propuneri, că „nu crede comod ca paza hotarului să fie încredințată înșiși Moldovenilor”, că schimbarea numelui nu schimbă fondul, că e nevoie de reforme și mai ales de construirea căilor ferate, căci „lipsa lor provoacă nemulțumirea basarabenilor”. „E nevoie de aceasta cu atât mai mult, cu cât în *ultimi ani* a început să fie observat între ei, deși într'un grad mic, *spiritul patriotismului românesc*”.

Iată deci o mărturisire, care ne servește de dovadă că în acel timp ideea românească încă trăia vie și căuta să se manifeste în cultura provinciei.

1) *Arhiva guvernatorului general din Odesa. Dosarul 1865 Nr. 122. Memoriul Principei Obolenschi cu privire la schimbarea numelui Basarabia și introducerea serviciului militar în această provincie.*

Primul ziar românesc apare în Basarabia în 1884 sub titlul „Mesagerul Basarabiei”, scos de Riabcic și Drumașcu, probabil de scurtă durată. Spre regret nu s'a păstrat până în timpurile noastre nici o urmă a acestei prime încercări de publicistică românească în Basarabia.

E interesant că numai după această încercare românească apar primele ziare rusești: Bessarabschii Vestnic (1889—1897) și apoi „Bessarabeț (1897), editat și condus de Pavel Crușevan, un ziarist de dreaptă rusească. La 1903 apare ziarul democratic rusesc „Bessarabscaia Jizni” (Vieața Basarabiei).

Revoluția din 1905 naște o serie de publicații românești. În 1906 și 1907 apare ziarul săptămânal românesc „Basarabia”, tipărit cu literele alfabetului rusesc. Programul ziarului se rezumă în următoarele puncte: 1) Trezirea conștiinței poporului românesc din Basarabia; 2) Școală în limba moldovenească și întrebuințarea ei în biserică și administrație; 3) Participarea Moldovenilor din Basarabia la viața politică a Rusiei și 4) Autonomia provincială în forma de „divan moldovenesc ca în anul 1918, sub Alexandru I”.

Directorul ei a fost avocatul E. Gavrilița, iar secretarul Alexie Nour. Ziarul a existat mai puțin de un an, neputând suporta dificultățile poștale, create pentru răspândirea ziarului de poliția rusă în Basarabia.

După „Basarabia” în 1907 urmează o serie de alte gazete săptămânale. În 1908 începe să apară în limba românească o revistă bisericească „Luminătorul” (s'a păstrat până în zilele noastre). În 1913 apare „Glasul Basarabiei”, gazeta națională, editată de Gr. Constantinescu, a existat un an și ceva.

În 1913, cu concursul marelui naționalist basarabean nobilul Vasile Stroescu, apare revista „Cuvânt Moldovenesc”, condusă de Nicolae Alexandri, Pan. Halippa și Simeon Murafă. Revista se consacră cunoștințelor din domeniul literaturii, istoriei, moralei și economiei politice, fără vreun program de revendicări politice. În 1914 la revistă se adaugă și o gazetă săptămânală cu aceeași denumire.

Acest modest început de ziaristică și publicistică ro-

mânească în provincie, răspundea unei nevoi imperioase a populației, și mai ales a țărănimii, care, după cum am arătat mai sus, nu era deprinsă nici cu cartea rusă și nici cu ziarul rusesc.

Dar ceea ce este și mai interesant: găsim supraviețuirea simpatiilor naționale și păstrarea culturii naționale și în domeniul teatrului, folclorului muzical și muzicei în general. Folclorul muzical s'a menținut neatins în tot timpul dominațiunii rusești ¹⁾. Dar și publicul cult din orașe și-a păstrat deprinderile și gusturile teatrale și muzicale, cu caracter național. Ele s'au manifestat constant, în ciuda tuturor eforturilor oficiale de rusificare a provinciei, și le putem demonstra în tot decursul a doua jumătăți a secolului trecut până la războiul mondial ²⁾.

Chișinăul a fost vizitat de către artiștii români, care delectau publicul, dornic de muzică și reprezentații teatrale în limba românească ³⁾.

Totodată se tipăresc la Chișinău și în Rusia (pentru Basarabia) multe compoziții muzicale, utilizând teme naționale moldovenesti ⁴⁾. După revoluția din 1905 apar și unele încercări de teatru și muzică națională ale amătorilor basarabeni ⁵⁾.

IOAN N. HALIPPA

1) *Vasile Popovici. Din folclorul muzical al Românilor de peste Nistru*, Buc. 1942, cu o bibliografie abundentă și pentru folclorul muzical al Basarabiei.

2) *A. Boldur. Muzica în Basarabia. Schiță istorică. Extras din vol. „Muzica Românească de azi”*, Buc., 1940.

3) *Ibidem*, pag. 20—21.

4) *Ibidem*, pag. 32.

5) *Ibidem*, pag. 34—36.

Ori unde s'ar afla basarabeianul, sufletul lui vibrează la sunetele muzicii naționale românești. Iată ce scrie un recenzent teatral în ziarul „Bessarabeț” din Chișinău, cu prilejul unei serate, organizate la Odessa în 1899 de studenții moldoveni din Basarabia: „La primele sunete ale muzicii naționale, sângele natal a vorbit și tot publicul a năvălit spre estradă... Dansurile naționale au fost executate de studenți și la cererea publicului au fost repetate. Orchestra românească a cântat bucăți naționale”¹⁾.

De asemenea și în arta populară a provinciei vedem semne vădite ale particularității ei. Iată ce ne spune despre covoarele moldovenești din Basarabia un specialist în materie, publicând albumul acestor covoare în anul centenarului răpirii Basarabiei²⁾

„Țesutul scoarțelor în Basarabia, care există din timpuri imemorabile, scrie P. Gore, n'a avut niciodată caracterul unei industrii de speculă... Scoarțele se dădeau ca zestre fetelor, împodobeau și mobilau interiorul caselor țărănești, trecând din generație în generație... Scoarțele noastre moldovenești seamănă foarte mult cu cele italienești în privința motivelor; nu rareori întâlnești la scoarțele noastre și motive curat romane”.

În sfârșit mai trebuie să semnalăm și faptul că dela sfârșitul secolului trecut au început să apară multe scrieri asupra istoriei Basarabiei, care rupeau cu tendința rusească de falsificare a istoriei acestei provincii, tendința, bine pronunțată în scrierile anterioare ale lui Batiuşcov și A. Nacco. Lucrările noi contribuiau puternic la trezirea conștiinței naționale românești în sânul intelectualilor basarabeni.

Mai ales doi autori s'au distins în această direcție: Aucsentie Gheorghe Stadnițcki și Ioan Nicolae Halippa. Primul, fiul unui preot din eparhia Chișinăului și fost elev al Seminarului teologic din Chișinău, după ce și-a luat diplomele de magistru (1895) și doctor în teologie (1904), s'a călugărit în 1895, sub numele de Arsenie, și a devenit apoi episcop, arhiepiscop și rector al Academiei spirituale din Moscova.

1) Ziarul „Bessarabeț”, Chișinău, Februarie 1899, No. 41.

2) P. Gore. Albumul covoarelor basarabene, Chișinău, 1912, introducere.

VEDERE GENERALĂ A ORĂȘULUI CHIȘINĂU ÎN 1860.

Lucrarea lui despre „Gavril Bănulescu-Bodoni, exzarh moldo-valah (1808—1812) și mitropolit al Chișinăului (1813—1821)”, apărută în 1894, a produs o mare impresie în rândul intelectualilor basarabeni. Ea le-a descoperit lucruri cu totul nebanuite din primele timpuri după anexarea Basarabiei de către Ruși, lupta Moldovenilor pentru autonomia provinciei etc.

Interesul pentru trecutul Basarabiei a fost trezit și a dat roade însemnate.

Pe urmele lui Stadnițchi a pășit Ion N. Halippa¹⁾, fost elev al Seminarului teologic din Chișinău, care, după ce a obținut la Kiev titlul de magistru în teologie și a venit să facă serviciul în Basarabia lui natală, a cercetat arhivele Basarabiei, a organizat comisiunea științifică a arhivelor basarabene, în calitate de secretar al acestei comisiuni, a scos la iveală trei volume de opere cu importante documente din istoria Basarabiei (printr'alte recensământul proprietăților agricole din 1817) și a publicat o seamă de lucrări, luminând unele chestiuni din trecutul basarabean. Soarta i-a fost nemiloasă, fiind ucis de bolșevici.

Toate aceste manifestări din diferite domenii: istoria bisericeii, cărți didactice, literatură, presa și publicistica, teatrul și muzica, precum și circulația cărților în popor, folclorul țărănesc național, și arta poporană, pe care le-am arătat, descriind tradiționalismul țărănimii, și limba românească în administrația și școala Basarabiei, ne dovedesc că cultura românească s'a păstrat în Basarabia în tot timpul dominațiunii rusești. Dacă această cultură nu a avut un caracter prea activ, ea a fost suficientă pentru a menține în masele populare basarabene conștiința existenței sale osebite de cea a Rușilor, pentru ca la sunetul goarnei revoluționare din 1917, la vestea eliberării, poporul român din Basarabia să-și revină complet la o conștiință națională perfectă, la o conștiință a originii, a fraternității de rasă, de limbă și de istorie cu toți Românii de pretutindeni.

1) Gh. Bezuiconi. *Istoricul Basarabiei* — Ion Halippa. Rev. „Vieța Basarabiei”, 1942, No. 2—3.

CAP. 10.

Particularitatea Dreptului public în Basarabia.

Însuși guvernul rusesc a recunoscut caracterul juridic specific moldovenesc al provinciei dintre Prut și Nistru, respectându-l în primele sale legi cu privire la ea ¹⁾.

Puțin mai târziu, guvernul rusesc s'a gândit să introducă în Basarabia o organizație administrativă, care ar satisface populația provinciei, dar în același timp ar fi și o reformă de apropiere de Rusia. În 1818, se înființează un parlament specific local, „Sfatul Suprem” („Inaltul Sfat”), cu o compunere mixtă (6 deputați ai nobilimii și 5 funcționari superiori), un guvern deasemenea mixt, dar cu o preponderență a funcționarilor în frunte cu guvernator și tribunalele cu elemente alese de nobilime ²⁾.

Având în vedere că Sfatul Suprem judeca toate litiile fără apel și soluționa absolut toate afacerile administrative, rolul ce juca el în provincie era foarte important. Aceasta nu putea să placă funcționarilor ruși. A început o luptă, care fiind susținută de contele Voronțov, guvernator general, s'a terminat cu desființarea în 1828 a autonomiei provinciei.

Totuși acest administrator atotputernic, care s'a bucurat de încrederea țarului Nicolae I trei decenii de-a-rândul nu a îndrăznit să desființeze Sfatul Suprem completamente. Se mai păstra o umbră a trecutului, „Sfatul Oblastei”, un organ compus dintr'un număr de funcționari, numiți de guvern ³⁾.

1) A. Boldur. *Autonomia Basarabiei*, Chișinău, 1929. L. Casso. *Rusia la Dunăre*, Moscova, 1913, pag. 198—199.

La oaza acestui capitol, precum și a celui ce urmează, stă conferința, rostită de autor la postul de radio București în ziua de 6 Septembrie 1941, sub titlul: *Particularitatea juridică națională a Basarabiei sub dominațiunea rusească*.

2) *Colecția completă a legilor ruse*, No. 27,357.

3) *Ibidem*, No. 1.384.

Astfel într-o formă nouă, care de fapt ascundea trecutul moldovenesc al provinciei, acest organ administrativ se menține până la 1873, când a fost desființat, iar Basarabia a fost denumită gubernie¹⁾.

În dreptul public rusesc vechiu noțiunile de oblastie și gubernie se deosebeau foarte mult. Gubernia este un mod obișnuit de administrare internă rusească, pe când oblastea, unde ea s'a mai păstrat, de exemplu, în Caucaz, Cubani, Transcaspia, Turchestan, Siberia, etc., vorbea de un trecut special al teritoriului, de caracterul lui etnic străin.

După desființarea Sfatului Oblastei se pășește și la o altă reducere a drepturilor Basarabiei. În 1874 populația ei pierde privilegiul de a nu face serviciul în armată, de care s'a bucurat dela data răpirii provinciei, mai mult de 6 decenii.

Dacă dela organizarea administrativă a provinciei trecem la stările ei sociale, facem aceeași constatare despre rezistența Basarabiei în tradițiile ei sociale și în obiceiuri.

Firește sistemul rusesc de stări sociale fi era completamente străin. Unde s'a mai auzit în Rusia de mazăli, sau de ruptași (oameni, care aveau înțelegere cu fiscul sub numele de „rupta“) sau de răzeși?! Cu mare greutate abia în 1847 mazălii și ruptașii au fost asimilați cu „odnodvortșii ruși“, care pe vremuri erau nobili mici, păzitori ai hotarelor ruse împotriva Tatarilor, și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea au devenit țărani. ²⁾ Pentru mazăli și ruptași această situație nouă era de fapt o reducere în poziția lor socială.

Răzeșii, care erau în trecut boieri mici, au început să fie socotiți țărani conform legii din 1868 despre țărani.

Chiar și boierii moldoveni erau boieri și nu nobili în sensul nobilimii dintr'un stat cu un regim absolutist. Abia în 1845 s'a putut face echivalarea definitivă a rangurilor boierești moldovenești cu calitățile rusești de nobili.

În sfârșit nici țăranii moldoveni nu erau țărani în sensul

1) Ibidem, No. 52.721.

2) *Colecția completă a legilor ruse*, 1847, A. Zașciuc, ibidem, vol. I, pag. 192—193.

N. P. Pavlov-Silvanschi, *Opere*, vol. I. Dregătorii domnești, St. Petersburg, 1909, pag. 221—222.

țăranilor ruși. În comparație cu Rusia aerul social al Basarabiei era pătruns de spiritul relativ al libertății. Moșierii ruși preferau să aducă din Rusia în Basarabia pe țăranii ruși șerbi, mai comozi, mai supuși, decât țăranii români. De aceea reforma țărănească rusă din 1861 nu s'a putut aplica în Basarabia imediat în spiritul și în litera ei. Moșierii basarabeni, folosind această împrejurare, au trăgânat reforma agrară în Basarabia, dar au fost siliți de spiritul de neliniște din provincie să o aplice peste șapte ani.

Chiar și după promulgarea legii în 1868 țăranimea rămânea nemulțumită, deoarece se păstra și mai departe prestarea muncii moșierului, dijma etc. în toate cazurile, unde țăranii, conform înțelegerii anterioare cu moșierii, își îndeplineau obligațiile în natură. Aceasta a provocat o adevărată mișcare țărănească în Basarabia. Aflând că se așteaptă o vizită a împăratului în Basarabia, țăranii trimit pe împuterniciții lor la Tighina, unde urma să se oprească împăratul. Dar el și-a amânat vizita și delegații nu i-au putut prezenta cererea cu expunerea suferințelor lor. La 20 Septembrie 1869 ei trimit petiția respectivă guvernatorului general din Odesa, arătând că moșierii îi asupresc prin stoarcerea de dări, dijme, plata pentru pământ, zilele de muncă etc., încât ei suferă, ca și iobagii din trecut. „Excelență, exclama ei, dați atenție lacrimilor care se varsă și noaptea și ziua, eliberați-ne de dări moșierilor, dați-ne loturi pentru a plăti Statului și nu moșierilor, care se călăuzesc de arbitrariul lor”¹⁾.

Petiția e semnată de reprezentanții a 134 sate din volostele: Edineț, Lipcani, Romancăuți, Săcureni, Briceni, Ocolin, Copăceani, Climouți, Arion, Folești, Bolotin. Printre nume figurează Bandanac, Palatariu, Chișca, Cocian, Papușoi, Rusu, Margină ș. a. m. d.

O altă petiție a fost trimisă din volostea Chelmeni (16 sate), Novoselița (15 sate) etc.

Țărănimea s'a potolit numai după luarea măsurilor spre satisfacerea lor.

În ce privește stăruința guvernului rusesc de a asimila viața Basarabiei cu cea a guberniilor ruse interne, din istoria

1) *Arhiva guvernatorului general din Odesa.* Dosarul Nr. 183 din 1869, cu plângeri țărănești.

universală a dreptului știm că puterea legii are de mai multe ori limite foarte restrânse. Toate silințele legiuitorului de a reforma viața după gustul său nu dau rezultate. Mediul social se împotrivește. Aici e locul să vorbim și de cazul Basarabiei.

Unul din guvernatorii cuminți ai Basarabiei, guvernator prin anii 1903—1904, principele Urusov, ne mărturisește în memoriile sale că răzeșii Basarabiei nu vroiau în ruptul capului să se amestece cu țărani și își păstrau conștiința originii lor nobile vechi ¹⁾. Deasemenea și mazălii până la sfârșitul dominațiunii rusești vorbeau cu mândrie de trecutul lor și se simțeau nobili.

E foarte interesant că în 1912 cu ocazia aniversării anexării Basarabiei, în timpul festivităților din Chișinău, s'a prezentat țarului Nicolae al II-lea o delegație a țăranilor basarabeni, care rugau să fie puși în situația mazălilor. Împăratul a fost foarte mirat la auzul cuvântului „mazăl” și a cerut explicații. Totodată guvernul a ordonat să fie adunate spre cercetare documentele dela mazăli, care atunci, după lege, nu mai trebuiau să existe ca mazăli. Mai departe de aceasta nu s'a mers și chestiunea a rămas fără urmare ²⁾.

Din această expunere sumară se vede că guvernul rusesc nu a fost în stare să schimbe realmente structura socială a provinciei, parțial până la ultimele decenii ale secolului trecut și în multe cazuri chiar până la sfârșitul dominațiunii rusești. *Materia socială, care a fost turnată odată în tradiții și obiceiurile moldovenești, nu se mai supunea normalizării juridice ruse.*

Dar unde vedem un adevărat fiasco, un eșec hotărât și lamentabil al politicei rusești în Basarabia, este domeniul dreptului privat moldovenesc, inclusiv și cel agrar civil, păstrat ca o moștenire scumpă strămoșească.

1) Principele S. D. Urusov. *Memorii ale guvernatorului*. Orașul Chișinău în 1903—1904. Moscova, 1907, pag. 211 ș. u.

2) Th. Holban. *Ecouri din trecutul nostru social*. „Arhiva”, Iași, 1929, Nr. 1

CAP. 11.

Rezistența conștiinței juridice naționale (dreptul privat românesc).

Legile locale basarabene subț Ruși sunt un prețios diamant istoric, o dovadă excelentă a provenienței naționale românești și a caracterului etnic al provinciei¹⁾.

Despărțită de trupul Moldovei mai mult de 100 de ani, Basarabia și-a păstrat dreptul civil moldovenesc, inclusiv și cel agrar, ca o moștenire părintească.

O parte din cultura străină Rușilor — dreptul românesc vechiu, înțelegând prin aceasta obiceiul pământului și recepția judecătorească a dreptului bizantin, a supraviețuit în Basarabia sub Ruși tuturor vicisitudinilor vremii.

Acest obicei al pământului și-a menținut situația sa în Basarabia, cu toate că în această provincie după anexarea ei la Rusia, cu adedărat cuvânt au năvălit legile ruse și în primii 10—20 de ani se ducea o luptă în deajuns de înverșunată²⁾.

Explicația acestei rezistențe a dreptului, o găsim în faptul că guvernul rusesc stăruia să câștige simpatiiile populației basarabene, dorind să facă din Basarabia un centru de atracție pentru vecini.

Pe de altă parte a jucat un rol important în acest proces istoric de conservare și adaptare a dreptului românesc în Basarabia și mentalitatea boierului și țăranului moldovean: ei doreau constant să se judece după obiceiurile pământului și legile vechi. Guvernul rus nu a putut neglija această particularitate a provinciei noi, cu atât mai mult

1) Mai amănunțit: A. Boldur: *Dreptul local al Basarabiei*. Schiță de istorie, Chișinău, 1932, pag. 1—26, extras din rev. „Vieața Basarabiei”, 1932, 10.

2) A. Boldur. *Autonomia Basarabiei*, pag. 17—33, 72—76 ș. a.

că însăși păstrarea dreptului civil nu atingea de fel ordinea publică.

Istoria dreptului local basarabeian subț Ruși ¹⁾ începe chiar dela primul act de administrare a Basarabiei — Regulamentul provizoriu din 1812, în care se declară: „Populația Basarabiei își păstrează legile ei” (§. 6.).

Prin această dispoziție a legii provincia nou alipită și-a păstrat în întregime structura sa juridică civilă.

Puterea legilor civile moldovenești a rămas intactă și în una din cele mai importante legi asupra Basarabiei — Așezământul organizării oblastei Basarabia din 1818.

În acest act cu privire la păstrarea dreptului anterior se spunea: „În procedura civilă, întrebuintarea limbii moldovenești, se confirmă pentru asigurarea dreptului, privilegiilor și legilor locale, acordate cu înalta milă pentru totdeauna oblastei Basarabia. Din această cauză Tribunalul regional civil în afaceri litigioase ale persoanelor particulare, se va conduce de drepturile și obiceiurile moldovenești”. În afacerile, unde în calitate de reclamant sau pârât figurează statul (fiscul), se aplică dreptul rusesc²⁾.

Care anume sunt aceste legi, Sfatul Suprem al Basarabiei a lămurit în instrucțiunile sale, date Tribunalului regional civil, în Septemvrie 1818. În primul rând prin ele se înțeleg obiceiurile Moldovei, ca legi ferme. În lipsa obiceiurilor, trebuie să se călăuzească de Bazilicale. În ceea ce privește cartea lui Harmenopulo și altele, ele nu sunt altceva, decât extrase din obiceiurile Moldovei și Bazilicale. De aceea nu s-ar comite greșală, dacă ar juca de călăuză și cartea lui Harmenopulo³⁾.

La 3 August 1825 i s'a ridicat Sfatului Suprem al Basarabiei funcția judecătorească. Hotărârile Tribunalului regional civil se înaintau la apel către Departamentul II al

1) Istoria dreptului local basarabeian de vr'o câteva ori a fost expusă în hotărârile Senatului Rusesc, însă pe scurt și în cele mai dese cazuri greșit complectamente sau în unele privinți. Merită atenție hotărîrea Senatului în atacarea Condratki, Grossman. *Legile locale ale Basarabiei*, St. Petersburg, 1904, pag. XIII—XVI.

2) *Autonomia Basarabiei*, pag. 44 s. u.

3) *Memorii ale Societății de istorie și antichități din Odesa*, vol XXII, pag. 180. L. Casso. *Dreptul bizantin în Basarabia*, Moscova, 1907, pag. 37.

Senatului din Petersburg. La rezolvarea afacerilor, Senatul a trebuit să se conducă de legile și obiceiurile locale ale oblastei Basarabia ¹⁾. Deoarece Senatul nu cunoștea aceste legi și obiceiuri, el a cerut guvernatorului plenipotențiar din Odesa să-i comunice informații cu privire la ele și a primit dela Sfatul Suprem prin guvernator răspunsul că în provincie sunt în vigoare următoarele legi: 1) Cartea lui Harmenopulo, care cuprinde numai extrase scurte din legile generale vechi și cele noi, editate atât la Roma, cât și la Țarigrad ²⁾, 2) Cartea editată în 1814 de unul din cei mai de seamă boeri, Donici, care și ea este un extras pe scurt din dreptul roman cu unele schimbări în favoarea obiceiurilor locale, confirmate de hotărârile domnești, 3) Așezământul organizării oblastei Basarabia din 1818 și 4) Gramota (Hrisovul) gospodarului Mavrocordat din 28 Decembrie 1785 ³⁾ cu privire la diferite materii, dar mai ales la pământul răzeșilor. Referitor la deciziunile locale ale gospodarilor Moldovei, s'a comunicat că nu există o colecție a lor sistematică, deoarece aceste deciziuni se pronunțaseră în afacerile civile și se găsesc în mâini ale persoanelor particulare.

LEON CASSO
profesor universitar,
jurist basarabean

Toate aceste cărți de legi au fost traduse în limba rusă și cu ordinul Senatului din 1831 au fost trimise instanțelor judecătorești cu obligația de a se călăuzi de ele în procese ⁴⁾. Intrucât însă juriștii ruși au fost educați în

1) *Colecția completă a legilor*, No. 30.439.

2) A. N. Egunov. *Legile civile ale Basarabiei*. S. Petersburg 1884, pag. 226. Constantin armenopulo era un cunosător de legi și judecător la Tesalonic, prin veacul al XIV. Cartea lui a fost introdusă în practica judecăților în Grecia, în mod oficial, în 1830.

3) Ibidem, pag. 227.

4) Ibidem, pag. 230. O. Pergament *Despre aplicarea legilor locale*. S.-Petersb., 1905, pag. 10.

spiritul legilor scrise, aceste cărți au început să fie socotite ca unicul izvor al dreptului civil basarabean, ceea ce a și fost decretat printr'un ucaz împărătesc la 1847 ¹⁾. Oricum ar fi, chiar și cu această interpretare a dreptului civil basarabean, *guvernul rusesc recunoștea că Basarabia, din punct de vedere juridic, are o structură a sa proprie și o respecta, păstrând particularitățile juridice provinciale, moștenite din vremea, când Basarabia era una cu Moldova*. E interesant că Regulamentul din 1828, prin care se desființa autonomia, nu a avut curajul să înlăture puterea dreptului civil local ²⁾.

În sistemul de aplicare a legilor se introduceau numai următoarele două modificări: 1. se delimita teritorial aplicarea dreptului civil moldovenesc, exceptând două județe Ismail și Akkerman, în cari afacerile trebuiau să se hotărască conform legilor civile ruse și 2. pe tot restul teritoriului Basarabiei legile civile ruse le introduceau ca un izvor subsidiar al dreptului, în cazuri de insuficiență a legilor locale.

În afară de aceasta în unele cazuri guvernul rus înlocuia dispozițiunile dreptului local cu normele dreptului rusesc (astfel a fost introdusă în Basarabia prescripția de 10 ani).

La începutul secolului al XX-lea, sub influența practicei judecătorești din Odessa, unde exista instanța de apel pentru Tribunalul din Chișinău, și datorită lucrărilor lui O. Pergament, avocat din Odessa, și lui Leon Casso, basarabean de origine, profesor universitar ³⁾, Senatul a revenit la o interpretare justă a dreptului local. Schimbările s'au produs în două direcții: Senatul a recunoscut din nou puterea dreptului bizantin (hotărîrea din 1900 Nr. 72) și a obiceiurilor pământului, dând dispoziții pentru verificarea existenței lor (hotărîrea din 1909 Nr. 35), și pe

1) *Colecția completă a legilor*, 1847, Nr. 21.704.

2) A. Boldur. *Autonomia Basarabiei*, pag. 96.

3) O. Pergament. *Dota în dreptul local basarabean*, Odesa, 1901. *Despre aplicarea legilor locale ale lui Harmenopulo și Donici*, S. Pet., 1905; *Chestiuni controversate ale dreptului basarabean*, 1905. Leon Casso. *Dreptul bizantin în Basarabia*, Moscova, 1905, și trad. românească a d-lu Șt. Berechet.

de altă parte a oprit pătrunderea prea bruscă în Basarabia a legilor ruse (decizia din 1909 No. 9).

Senatul recomandă în cazuri de nedumeriri, contradicții și lipsuri în legile locale, a se baza pe sensul general al legilor locale basarabene (și nu ruse).

Dreptul civil local românesc a supraviețuit dominațiunii rusești în Basarabia, rămânând în vigoare până la 1 Iunie 1928, când din motivul desăvârșirii unității naționale române codul civil al României, a fost extins și asupra Basarabiei. Au rămas în vigoare în provincie numai câteva dispoziții vechi, ca, de exemplu, dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor, ca superior normelor codului civil român.

CAP. 12.

Colonizarea Basarabiei.

Înainte de anexarea Basarabiei la Ruși, populația provinciei în majoritatea ei covârșitoare era moldovenească, românească.

Avem o statistică sumară din anul 1808, care ne dă o cifră totală a populației Moldovei — 960.000. Turci erau în Bugeac 80.000 și la Hotin — 20.000. Armeni erau în Bugeac — 30.000, în restul Moldovei 40.000. Evrei erau în Bugeac - 10.000, în restul Moldovei — 60.000. Restul de 720.000 cade pe seama locuitorilor de credință ortodoxă, de sigur aproape exclusiv Moldoveni, din care 20.000 în Bugeac și restul în celelalte părți ale Moldovei ¹⁾.

Dacă Rușii sau Rutenii s'ar fi aflat pe pământul Moldovei într'un număr considerabil, ei ar fi figurat în aceste date statistice alături de Turci, Armeni și Evrei.

La Nord, în județul Hotin, odată cu stabilirea raialei turcești au început să vină Rutenii din Galiț'a și Podolia, regiuni vecine cu Hotin, adăugându-se la unele elemente mai vechi din această parte. Cu toate acestea recensământul rusesc din 1816—1817 dovedește că elementul românesc în acest județ era cu mult mai numeros în comparație cu elementele străine și că o bună parte din aceste elemente s'a așezat nu prea mult înainte de ocupația rusească din 1806. Așezându-se printre Moldoveni, ei și-au

1) Teodor Holban. *Documente românești din arhivele franceze*. (1801—1812), Buc. 1939, pag. 48. Credem că statistica se referă la timpul înainte de 1806, anul ocupației rusești a principatelor, deoarece prevede în Basarabia un număr considerabil de Turci, ceea ce pentru anul 1808 nu e verosimil.

însușit nume moldovenești de profesiune „văcar“, „pășlar“ „morar“, „pitar“ etc.¹⁾,

Odată cu Rutenii veneau să se așeze în județul Hotin și Români.

Și la Sud, în Bugeac, sau „Basarabia“ propriu zisă, elementul rural mult timp erau numai Moldovenii. Turcii preferau târgurile, iar Tătarii aveau așezările lor speciale nomade: Ediciculi, Edissan, și Oran-oglu (în jud. Akkerman), Orumbet-oglu în județul Cahul și în sfârșit Ismail-Canessi pe lângă Dunăre²⁾.

Prin veacul al XVIII-lea, în timpul războaielor ruso-turce, încep a se așeza aduși de Ruși Cazacii zaporojeni și Bulgari din Rumelia. Odată cu Bulgarii erau aduși de peste Dunăre și Români. Aceste strămutări de populație creștină din dreapta Dunării în Basarabia și mai departe în Ucraina de Sud constituiau o tactică specială rusească față de Turcia și totodată erau menite să întărească stăpânirea Rușilor în aceste regiuni.

Rușii erau foarte puțini la număr. Recensământul rusec din 1816—1817 ne dă în Sudul Basarabiei 880 case rusești, bărbați — 1.351 și femei — 757, în total — 2.108 suflete ruse.

Prin secolul al XVIII-lea numărul Tătarilor în Bugeac s'a redus foarte simțitor. În 1759 a fost trecut de Ruși în Crimeia horda Ediciculi. În 1770 au ieșit din Bugeac, trecând în Crimeia, hordele Edisan și celelalte din regiunea Akkerman, astfel că la începutul războiului ruso-turc în 1806, nu rămâneau în Bugeac decât aproximativ vre-o 5.000 de Tătari³⁾.

Se înțelege dela sine că din momentul ocupației ruse a Basarabiei, în 1806, majoritatea covârșitoare a populației turcești a început să se retragă în Turcia.

Tocmai această parte a Basarabiei, Bugeacul, golit de Tătari și Turci, a devenit locul preferat de colonizare în această provincie. Practica de colonizare a fost cunoscută Rușilor cu mult înainte de anexarea Basarabiei. Rusia o aplica în părțile sale sudice.

1) *Basarabia*. Monografie, Chișinău, 1926, pag. 62.

2) A. *Zasluc*, vol. I, pag. 146.

3) *Ibidem*.

Colonizarea Sudului Rusiei a început în secolul al XVIII-lea, în timpul împărătesei Ana Ivanovna (1730-1740), Elisaveta (1741—1761), a continuat în domnia Ecaterinei a II-a (1762—1796) și a împăratului Pavel și mai ales a luat proporții în domnia împăratului Alexandru I (1801—1825).

Împărăteasa Ecaterina printr'un manifest din 1763 a promis tuturor persoanelor ce vor veni să se așeze în Sudul Rusiei, așa zisă „Rusia Nouă“, unele avantagii. A început emigrarea coloniștilor din Balcani, mai ales a Slavilor de Sud. ¹⁾ În afară de aceasta se practicau și transferări în masă a populației creștine din Nordul Balcanilor în urma fiecărui război ruso turc.

Astfel locurile puștii se ocupau treptat, de Sârbi, Cehi și alți Slavi de Sud și de Vest, de Germani și de Evreii din Belorusia

Când în 1812 Basarabia a fost anexată de Rusia, guvernul rusesc avea gata pentru această provincie un sistem de colonizare ce-l practica în Sudul Rusiei. Însă în aceste locuri noul sistem de colonizare nu putea să fie aplicat în întregime: o bună parte a provinciei aparținea moșierilor și nu se putea face colonizarea pe pământurile lor fără deposedare. Pe de altă parte în Sudul Basarabiei stăteau încă Tătarii în fostele raiale turcești.

Din punct de vedere al proprietății asupra solului, Basarabia poate fi divizată în două părți bine distincte: 1) partea de Sud, denumită Bugeac și 2) restul provinciei. Prima a trecut în întregime în proprietatea Statului. Ea cuprinde ținuturile Tighina (Bender), Cetatea-Albă (Akkerman) și o parte din ținutul Ismail ²⁾. La catagrafia militară, ce s'a făcut de Ruși în Basarabia, părțile acestea cuprind un teritoriu de 1.575.596 desiatine. Celelalte ținuturi erau în proprietatea moșierilor particulari. Încă în 1811 cu ocazia unor pretențiuni din partea persoanelor particulare asupra pământului, după porunca împăratului, a fost anunțat că „voința monarhului este ca toate moșiile turcești să treacă în posesiunea statului, iar dacă după încheierea păcii

1) A. Cornilov. *Curs de istoria Rusiei în sec. XIX*, partea I, Moscova, 1912, pag. 127—128.

2) *Colecția completă a legilor*. 17 Oct. 1849, Nr. 23.578.

cu Turcia provincia aceasta va rămânea sub Rusia, se vor examina drepturile pretendenților și, constatându se întemeiate, se va da satisfacție“.

Iată cum caracterizează politica guvernului rusesc în domeniul dreptului de proprietate funciară atât înainte de anexarea Basarabiei, cât și imediat după această dată, autorul A. Nacco, favorabil Rușilor ¹⁾.

În Basarabia, scrie el, „în afară de așa zisă Moldova de peste Prut (ținuturile de mijloc), se mai aflau două posesiuni: raiaua Hotinului și Bugeacul, ce au trecut în administrația Statului, după cucerirea cetăților Hotin, Bender, Akkerman, Chilia și după retragerea Turcilor peste Dunăre. În Bugeac mai duceau vieața nomadă resturile Tatarilor cunoscutei horde akkermanene, și de aceea înainte de a proceda la introducerea în aceste locuri a oricărei ordini publice, era necesar de a le curăți de acești răpitori. Kușnicov, a început prin a obține înaltă autorizație la mutarea Tatarilor din Bugeac, iar când ei au fost trecuți cu toată averea lor mobilă la „Molocinâia Vodă“, din gubernia Tavricescaia, el a împărțit stepele rămase după ei în cinci ținuturi, anume: Bender, Akkerman, Greceni, Hotarniceni și Tomarova. Ținuturile acestea împreună cu raiaua Hotinului au fost supuse administrației comune a divanului moldovenesc, cu numirea în ele a ispravnicilor moldovenești pe aceleași baze ca și în principate. Populația raialelor Hotinului și Bugeacului, cu plecarea Turcilor și Tatarilor, se compunea dintr'un număr foarte mic de agricultori, cari locuiau până atunci în seliști printre Turci și aulele tătărești... Conform raportului lui Kușnicov, împăratul Alexandru a ordonat să fie recunoscut dreptul de proprietate asupra moșilor ținutului Hotin în favoarea foștilor proprietari conform cu hrisoavele vechi moldovenești. În urma acestei măsuri aproape o jumătate din moșiile acestui ținut a trecut în posesiunea familiilor moldovenești Sturdza, Cantacuzino, Rosset, Ghica, ș. a. După terminarea războiului și cealaltă jumătate a moșilor ținutului Hotin a trecut în posesiunea persoanelor particulare pe

1) A. Nacco. *Schița administrației civile în Basarabia, Moldova și Valahia în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812. Memorii ale Societății de istorie și antichități din Odesa*, vol. XI, 1879, pag. 289—291.

aceleași baze, și acum, cu excepția a două sau trei otchine ale statului și ale orașului Hotin, tot ținutul prezintă proprietatea privată“.

Din acest citat se constată că în toate județele Basarabiei guvernul rusesc a numit ispravnici moldoveni, deoarece ținea cont de tradiția istorică și compunerea etnică a populației. În afară de aceasta, recunoscând dreptul de proprietate a moșierilor moldoveni în județul Hotin, guvernul rusesc demonstra fățiș dorința sa de a repara nedreptatea comisă Moldovenilor de către Turci, și poate greșeala lui Petru cel Mare.

Este deci clar că colonizarea nu putea să se facă, decât în partea de Sud a Basarabiei, în Bugeac. Guvernul rusesc a început să-l populeze cu Nemți, Bulgari, Ucraineni, Francezi elvețieni. Alte naționalități au fost admise să se așeze în orașe sau unde își vor putea găsi o adaptare respectivă. Ele sunt următoarele: Greci, Armeni și Evrei. Grecii au ocupat cele mai rentabile posturi în comerț și finanțe, și au început să arendeze moșiile mănăstirilor închinată, exploatând țărâtimea. Evreii au acaparat comerțul. În sfârșit în Nordul Basarabiei, după cum am arătat, au venit să se așeze Rutenii, adăogându-se la puținele elemente rutene aflate aci din trecut, precum și un mic număr de Polonezi.

Iată câteva date cu privire la colonizarea succesivă a provinciei ¹⁾.

Nemții de prima dată apar în Basarabia în 1814, mutându-se aci din ducatul Varșoviei, într'un număr de 1.743 familii, aproape toate luterane, în afară de 121 familii de confesiune romano-catolică. Ei au întemeiat 7 colonii. Colonizarea a continuat:

- în 1816 — s'au întemeiat 4 colonii,
 - în 1817 — o colonie a Nemților din Germania,
 - în 1833 — o colonie a Nemților din regatul Württemberg,
 - în 1834 — o nouă colonie din acelaș regat,
 - în 1834 — o colonie a Nemților din țaratul polonez și apoi câte o colonie nouă în 1836, 1839, 1842.
- Bulgarii au început să se așeze în Basarabia, într'un

1) A. Zașciuc, ibidem, vol. I, pag. 145—180.

număr mai mare, dela începutul secolului al XIX-lea. Ucrainenii apar în Sudul Basarabiei în timpul dominațiunii rusești, ca arendași ai pământului cu desiatina, de unde și denumirea lor de „desiatinșciki“. În afară de aceasta din guberniile interne ruse fugeau Ucrainenii, precum și Velicoruși, și pentru a nu fi urmăriți își însușiau numele și prenumele basarabenilor morți. Astfel populația județelor creștea, în afară de calea naturală și pe calea aceasta artificială ¹⁾. Își găseau salvare și adăpost în Basarabia de Sud și sectanții ruși.

Colonizarea Sudului Basarabiei a schimbat raportul numeric dintre diferite naționalități, așezate în această provincie. Moldovenii, care la început formau partea covârșitoare a populației, se reduc în proporție cu restul populației.

La începutul dominațiunii rusești elementele alogene erau între 10.000 și 20.000 de capete, pe care primele date statistice le pomenesc separat „pentru alte naționalități“. În tot cazul dacă celelalte naționalități ar fi prezentat un număr mai mare, ele ar fi fost arătate special ²⁾.

La 1861—1878 Moldovenii formează 75% sau 67,4%. Nu putem stabili care din aceste cifre este justă, deoarece unii autori ne dau prima cifră ³⁾, alții a doua ⁴⁾.

La sfârșitul secolului al XIX-lea cifra Moldovenilor în Basarabia se coboară până la 47%, după datele oficiale, sau aproximativ la 52%, după cum cred că trebuie să fie îndreptat ⁵⁾, iar după recensământul din 1939 se urcă până la 56,2%.

Dau mai jos un tablou comparativ al numărului naționalităților, în diferite epoci și după diferite izvoare, în cifre absolute și în % ⁶⁾.

1) Ibidem, vol I, pag. 182.

2) Z. Arbore. *Basarabia în sec. XIX*. Buc. 1898, pag. 91—99, crede că în Basarabia înainte de anexare nu puteau să fie nemoldoveni mai mult de 25 sau 30 mii de suflete, mai puțin de 10%.

3) A. Zașciuc. Ibid., pag. 151, 450. Soroca. *Geografia Basarabiei*, aprobată de Minister pentru școalele secundare și primare, 1878, pag. 80.

4) N. N. Oberucev. *Colecția datelor militare statistice*, 1871, pag. 93—95.

5) A. Boldur. *La Bessarabie*, pag. 140.

6) A. Zașciuc, op. cit., vol. II, pag. 180.

N. N. Oberucev, op. cit. (cont. bibl. la pag. 121).

Naționalități	1861 A. Zasciuc		1871 N. N. Oberucev		1897 Date oficiale ruse (recensământ)		1930 Date oficiale române (recensământ)	
	Mii	%	Mii	%	Mii	%	Mii	%
Moldoveni	600	66,4	692,0	67,4	920,9	47,58	1.610,7 (Români)	56,2
Ruteni	120	13	162,2	15,8	382,1	19,75	314,2	11,
Ucraineni	6	0,5						
Velicoruși	20	2,6						
Bulgari	48	5,2	25,6	2,5	103,2	5,33	163,7	5,7
Nemți	24	2,6	33,5	3,5	60,2	3,11	81,1	2,8
Evrei	78,7	8,6	93,5	9,1	228,1	11,79	204,8	7,2
Ceialți (Țigani, Găgăuzi, Greci, Armeni, Polonezi, ș. a.)	9,8	1,1	17,1	1,7	81,2	4,39	138,0	4,8
In total	906,5	100,0	1.023,9	100,0	1.931,4	100,0	2.864,4	100,0

În masse compacte Moldovenii trăiesc în părțile de mijloc ale provinciei. La Sud și în partea de Nord ei sunt amestecați cu diferite alte naționalități, pomenite mai sus¹⁾.

Și e de mare mirare că Rușii cu toată stăruința lor seculară de a coloniza această regiune de margine nu au putut obține, decât rezultate foarte modeste, mai mult în județele de Nord și de Sud. În județul Hotin, conform recensământului rusesc din 1897, Rușii împreună cu Rutenii, aveau o majoritate absolută, anume 59,55 % (Rutenii separat 53 %), față de 23,87 % de Români și de 16,58 % de celelalte naționalități. În județul Cetatea-Albă (Akkerman) Rușii și Ucrainenii aveau o majoritate de 36,36 % (Ucrainenii separat numai 23 %) față de 16,38 % de Români și 47,26 % de alte naționalități, luate la un loc.

În două județe Românii aveau o majoritate relativă: în Tighina (Bender), 45,14 % față de 20,35 % de Ruși și Ucraineni, și în Ismail 39,09 % față de 32,08 % de Ruși și Ucraineni.

În celelalte județe (Soroca, Bălți, Orhei, Chișinău) Românii aveau o preponderență absolută, dela 62 % și

Anuarul Statistic al Rusiei, 1912, ediția Comitetului central statistic S.-Petersb., 1912, pag. 63.

Recensământul general al populației României, vol. II, Buc., 1938, planșele L, LI, LII.

L. S. Berg. *Populația Basarabiei, componența etnică și numărul*, Petrograd, 1923, în colecția „Lucrările pentru studiu: componenței etnice a populației Rusiei”.

Lucrarea lui Berg este o încercare de a corecta datele statistice sătești ale Basarabiei din 1897 pe baza informațiilor, culese de N. V. Butovici în 1907 dela învățători. Din punct de vedere românesc această încercare de a reabilita recensământul rusesc din 1897 nu merită nicio considerație. Datele lucrării pe provincie aproape repetă cele ale acestui recensământ, iar pe cât nu repetă, nu se știe ce crezare ele pot să inspire. Vezi mențiuni critice cu privire la această lucrare la d. P. Caraman. „*Românitatea Basarabiei*, văzută de știința oficială sovietică”, extras din rev. „Însemnări Ieșene”, anul V (1940), No. 11, pag. 26.

1) În raportul deputatului Farges, depus în numele comisiei afacerilor străine spre aprobarea camerei deputaților a Franței la 7 Iulie 1922 cetim:

„La plupart — et les atlas classiques allemands d'avant guerre sont de ce nombre — sont d'accord pour reconnaître aux Moldaves une majorité absolue d'au moins 60 p. 100 et plus probablement de 70 p. 100”.

până la 77%, față de procentajul dela 8% și până la 20% al Rușilor și Ucrainenilor.

În afară de fenomenul numeric merită atenție și modificări ale numelor românești de familie, impuse uneori de autorități, alteori de nevoia adaptării la mediul rusesc.

Astfel au devenit:

Anastasiu = Anastasiev, Andronache = Andronachevici, Bădărău = Bodarev, Barbul = Barbo, Cantacuzino = Cantacuzen, Ciobanu = Ceban, Ciolan = Celan, Ciohodar = Ciuhudari, Feodosiu = Feodosiev, Grecu = Greculov, Gusti = Gustea, Hâncu = Hinculov și Ghincu, Izmană = Izman, Nacu = Nacco și Naculov, Talpă = Talpov, etc.

Pop. Basar. pe neamuri, recens. român. din 1930 (în mii ¹⁾):

	Români	Ruși	Ucrâineni Ruteni	Bulgari	Germani	Evrei	Găgăuzi	Țigani	Totalul
Basarabia (total)	1.611	352	314	164	81	205	98	14	2.864
Bălți	271	47	29	—	1	32	—	2	387
Cahul	101	15	—	29	9	4	35	1	197
Cetatea- Albă	63	59	70	71	56	11	8	2	341
Hotin	137	53	163	—	—	36	—	—	392
Ismail	72	67	10	43	1	6	16	—	226
Lăpușna	326	30	3	—	3	50	—	3	420
Orhei	244	11	2	—	—	19	—	2	279
Soroca	233	26	26	—	—	29	—	1	316
Tighina	164	45	9	20	11	17	39	1	307

1) Dr. Sabin Mănuilă. *Studiu etnografic asupra populației României*, Buc., 1940, pag. 34—35.

Aceste cifre, absolute, fiind raportate la totalurile populației Basarabiei și fiecărui județ, dau următoarele procente ¹⁾:

	Români	Ruși	Ruteni Ucraineni	Bulgari	Germani	Evrei	Găgăuzi	Țigani
Basarabia (total)	56,2	12,3	11,0	5,7	2,8	7,2	3,4	0,5
Bălți	70,1	12,0	7,6	—	0,4	8,2	—	0,5
Cahul	51,2	7,5	0,3	14,5	4,4	2,3	17,9	0,7
Cetatea Albă	18,5	17,3	20,5	20,9	16,3	3,3	2,3	0,5
Hotin	35,0	13,6	41,6	—	—	9,2	—	0,2
Ismail	31,9	29,7	4,7	19,2	0,4	2,8	6,9	0,2
Lăpușna	77,8	7,1	0,7	0,2	0,7	11,9	—	0,7
Orhei	87,3	3,8	0,9	—	—	6,8	—	0,7
Soroca	73,6	8,1	8,2	—	0,1	9,2	—	0,3
Tighina	53,4	14,7	3,0	6,4	3,4	5,5	12,8	0,4

Desigur datele statistice din 1897 acum sunt foarte învechite, dar le putem totuși socoti caracteristice pentru eșecul complet al politicii rusești de rusificare și alogeni-zare a acestei provincii.

În ce privește starea numerică actuală a populației Basarabiei, înainte de răpirea ei de către Ruși în 1940, ea se prezintă după datele Institutului Central Statistic din România astfel: au fost la 29 Decemv. 1930 în Basarabia 2.864.402 de locuitori, la 31 Dec. 1939 populația probabilă

1) Ibidem, pag. 46—47.

era de 3.191.016, adică avem o creștere de 11,4%. Procentul creșterii pe naționalități este: la Români de 13,0%, la Ruși 9,5%, la Ucraineni și Ruteni 10,3%, la Bulgari 13,3% etc ¹⁾.

Procentul Rutenilor în Basarabia nu este cel mai mare în comparație cu celelalte localități din țară, populate de ei. După recensământul românesc din 1930, pe toată întinderea țării românești au fost 582.115 Ruteni și Ucraineni și în repartizarea populației pe neamuri procentul lor este numai de 3,2% ²⁾.

In Bucovina pe județe	Locuitori	In % %
Câmpulung	6.362	6,7
Cernăuți	136.380	44,5
Rădăuți	13.916	8,7
Storoiineț	77.382	45,5
Suceava	2.090	1,7
In total	236.130	27,7
In Basarabia	314.211	11,0
In Crișana-Maramureș	23.569	1,7
In România	582.115	3,2

Același rezultat aproximativ obținem și după datele limbii materne. Totalul pe țară se ridică până la 641.845. Nici într'un județ însă Rutenii și Ucrainenii nu ating jumă-

1) Dr. Sabin Manuilă. Op. cit., pag. 95—102.

2) Ibidem, pag. 34. Datele pentru Basarabia pe județe vezi mai sus.

tatea de populație, în afară de Storojineț, unde ei, după limba maternă, au 50,5%.

Numai dacă luăm unități teritoriale mai mici, decât județe, de exemplu plăși, găsim în unele părți de margine a țării, puținele plăși, unde Ucrainenii au și o majoritate absolută.

Ar fi imposibil să ceri unui stat, mai ales ca cel românesc, care a trecut în cursul istoriei sale prin cele mai grele încercări, un conținut etnic absolut omogen.

Există diferite atitudini față de realități etnografice. Respectul față de ele crește în proporție cu gradul vechimii lor. O realitate recentă nu ne obligă la respect și poate să fie schimbată, mai ales dacă împrejurările istorice, în care s'a produs, sunt respinse de sentimentul omenesc al dreptății.

Este bine stabilit faptul că populația ucraineană, ruseană și rusă din cuprinsul României este de o proveniență recentă ¹⁾.

Iobăgia în Polonia era cu mult mai aspră, decât în Moldova, mai ales după anul desființării în această din urmă a veciniei în 1749. Această situație dispunea pe mulți Ruteni din Galiția și Polonia să fugă spre hotarul Moldovei și în împrejurări favorabile, trecând granița, să se stabilească la periferiile Moldovei. Bejenarii ucraineni veneau din diferite părți ale Galiției, Volăniei și Podoliei. Din actele oficiale se constată că ei se refugiau din Brody, Brzeżani, Zaleszczyki, Sokal, Kolomea, Tysmenica, Sniatin, Halici. Bejenarii se așezau în Nordul Bucovinei și Basarabiei, în care mai intensiv au populat județul Hotin. Procesul de imigrare în Moldova s'a mărit mai ales după războiul ruso-turc din 1768—1774 și răpirea Bucovinei de către Austria.

În întreaga Basarabie la jumătatea secolului trecut, după cum am văzut după cele mai energice eforturi de colonizare, făcute de guvernul rusesc, nu se aflau Ucraineni și Ruteni, decât 126.000, sau 13,5%.

1) Ion Nistor. *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934, pag. 65 ș. u., precum și *Românii și Rutenii în Bucovina*, București, 1915. *Der nationale Kampf in der Bucovina*, București, 1918.

În special în Sudul Basarabiei, în Bugeac, unde în momentul anexării Ucrainenii lipseau completamente, populația ucraineană de mai târziu se datorește afluxului, ce a urmat după războiul ruso-turc din 1806—1812, și mai ales politicii de colonizare.

Cu toate acestea în 1827, după 15 ani de colonizare, populația se repartiza după naționalități, astfel ¹⁾).

Velicoruși	8.029
Ruși de rit vechiu	2.564
Maloruși	21.295
Moldoveni	37.859
Bulgari	25.679
Nemți	6.407
Polonezi	3.224
Evrei	2.669
Alți	4.996

In total 112.722

Deci proporția numerică era următoarea: Moldovenii —33%, Bulgarii— 22%, Ucrainenii—18% și Velicorușii—7%.

Este, prin urmare, cu totul clar, că Ucrainenii s'au infiltrat în Basarabia grație războaielor ruso-turce și mai ales datorită politicii guvernului rusesc de colonizare.

Dar conștiința românească și-a pronunțat de mult sentința hotărâtă și categorică asupra războaielor ruse-turce din jumătatea secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Ele sunt niște acte de silnicie față de poporul român, dictate de imperialismul rusesc în Balcani. Anexările Bucovinei și Basarabiei sunt răpiri de teritorii. Deci nu pot, decât să fie respinse, și orice urme, orice produse ale acestei acțiuni rusești pe pământul românesc, în special și în primul rând așezarea Ucrainenilor și Rușilor.

1) *Budjac. Descrierea Statistică. Akerman (Cetatea-Albă), 1827, pag. 45.*

P A R T E A I I I .

Restabilirea suveranității românești în Basarabia.

CAP. 13.

Revoluția națională în Basarabia în 1917 — 1918 și Unirea.

La 27 Martie 1918 st. vechi, a avut loc marele act istoric în viața națiunii românești: unirea Basarabiei cu România ¹⁾. Acest act s'a săvârșit în împrejurări de fapt și psihologice foarte complicate. Pe de o parte revoluția rusească, pe de altă parte victoria puterilor centrale, pe de o parte mișcarea națională din Basarabia, de altă parte tendința firească a Regatului Român spre unire cu Basarabia, toate acestea au influențat asupra mersului evenimentelor din Basarabia și au condiționat rezultatul.

Basarabia prima din toate teritoriile răpite României, s'a unit cu ea. În același an, participă la procesul de unire și celelalte părți ale trupului și spiritului național românesc. Apare pe scena istorică România Mare.

Propaganda bolșevică rusească, asociată cu propaganda emigranților ruși, a susținut mereu părerea că Basarabia a fost acaparată de Românii din Vechiul Regat.

E o calomnie, pe care noi o respingem, demonstrând faptele. Cel mai bun răspuns la acest semn de rea voință din partea Sovietelor va fi expunerea obiectivă a evenimentului Unirii.

Înainte de a se termina războiul izbucnește în Martie 1917 revoluția rusă. Ea lansează idei și lozinci noi, dintre

1) La baza acestui capitol stă cuvântarea, rostită de autor în aula Universității din Iași în ziua de 27 Martie 1943.

care de un deosebit succes în rândul popoarelor, încorporate în statul rusesc, s'a bucurat lozinca autodeterminării popoarelor ¹⁾.

Revoluția rusă prin organele ei de conducere: guvernul provizoriu și congresul Sovietelor, a recunoscut toată puterea principiului libertății naționalităților.

Dar și mai târziu în Octomvrie 1917, când revoluția rusă a fost acaparată de extrema stângă comunistă, principiul naționalităților și-a căpătat o nouă afirmațiune și extindere. Guvernul sovietic la 2 (15) Noemvrie 1917, publică declarația drepturilor popoarelor Rusiei. Declarația este semnată de Stalin și Lenin.

Ea recunoaște egalitatea și suveranitatea popoarelor Rusiei și dreptul popoarelor Rusiei la autodeterminare liberă până la separațiune și formare de state independente ²⁾.

Cu toate că ideea libertății popoarelor stă în contradicție cu doctrina marxistă centralizatoare, Lenin a adoptat-o cu mult înainte de revoluția rusă, anume în 1913.

Aflându-se la Cracovia, el a precizat programul social-democraților în domeniul chestiunii naționalităților, adăugându-i dreptul de autodeterminare până la separațiune ³⁾. Ideea putea să fie primejdioasă pentru unitatea Rusiei, dar fi era mai scumpă reușita doborârii autocrației țariste. Prin urmare ambele curente ale ideologiei revoluționare ruse, atât curentul moderat dela începutul revoluției, cât și cel extremist comunist din Octomvrie 1917, au recunoscut dreptul naționalităților de a dispune de soarta lor.

În chip cu totul conform psihologiei acestei revoluții a început mișcarea națională moldovenească din Basarabia, o mișcare paralelă celorlalte mișcări naționale din alte provincii: Ucraina, Georgia etc.

În primele momente timidă, fără a rupe legătura cu Rusia, dar treptat mai insistentă, ea în sfârșit ajunge la proclamarea Unirii Basarabiei cu România, ca urmare logică a întregului trecut istoric al acestei provincii.

1) V. L. Lșov-Rogaceșchi. *Socialiștii despre momentul actual*. Materialele revoluției, Moscova, 1917, pag. 16, 191–192 și 207.

2) *Monitorul Comitetului Central Executiv* din 3 Noemvrie 1917, Nr. 215.

3) P. Miliucov. *Chestiunea națională*, Praha, 1925, pag. 177.

Mișcarea națională din Basarabia a trecut prin următoarele faze:

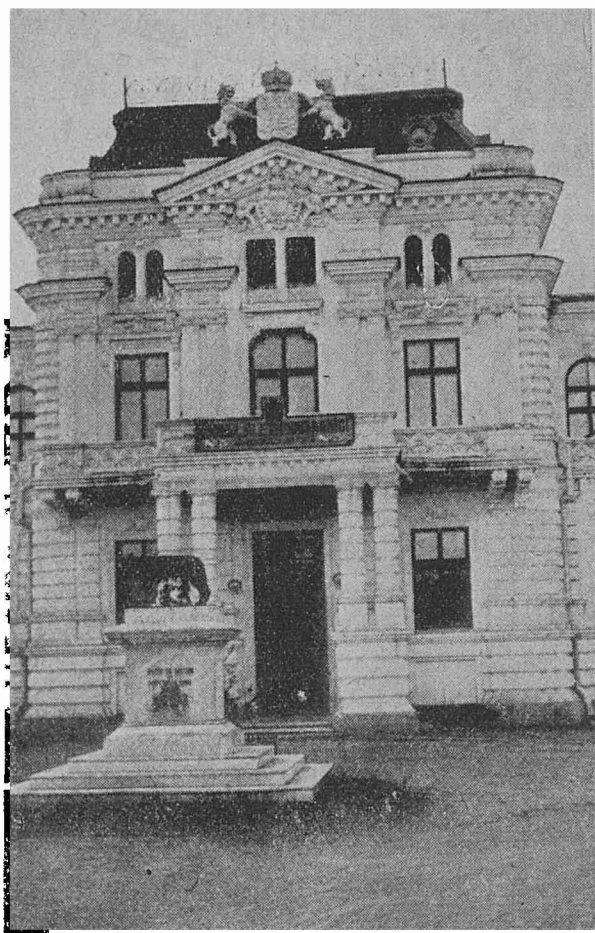
1) La 25 Octombrie 1917 Congresul ostașilor moldoveni, compus din 989 delegați (ofitieri și soldați), proclamă autonomia teritorială politică a Basarabiei, motivând acest act prin considerațiunile de cultură națională proprie, trecutul istoric al Basarabiei și principiul libertății popoarelor de a dispune de soarta lor. La 21 Noembrie 1917 se întrunește parlamentul revoluționar al Basarabiei sub denumirea de „Sfatul Țării”.

2) La 2 Decembrie 1917 Sfatul Țării proclamă Basarabia republică moldovenească democratică, legată cu Rusia ca Stat federativ și alege un organ executiv, Consiliul Directorilor Generali. În urma dezordinelor și anarhiei, ce începea să se răspândească pe pământul provinciei, precum și a cererii de ajutor militar, adresate guvernului român de către Directori, în Basarabia intră la 13 Ianuarie 1918 armata română. Ea nu are de scop, decât restabilirea ordinii sociale și asigurarea aprovizionării armatelor române. Basarabia forma atunci dosul armatelor române și ruse, ce luau parte la războiul mondial.

3) La 24 Ianuarie 1918 Sfatul Țării proclamă Basarabia republică independentă. Legătura cu Rusia era ruptă de mult grație faptului obiectiv că între Rusia și Basarabia se afla Ucraina independentă. În afară de aceasta a făcut progres și conștiința națională. Populația a început să înțeleagă că trecutul Basarabiei fi indică alt loc, decât în compunerea Rusiei, fie unitară, fie federală.

4) La 27 Martie 1918, se realizează unirea Basarabiei cu România. Sfatul Țării pune unele condițiuni cu privire la regimul politic, social și administrativ, ce trebuie să fie păstrat în această provincie după unire.

Acceptarea hotărîrii Sfatului Țării de către președintele Consiliului de Miniștri al Regatului Român, Al. Marghiloman, în ședința Sfatului Țării din această zi, promulgarea actului Unirii de către Regele României Ferdinand I, în aceeași zi și ratificarea Unirii de către Constituanta Română la 20 Decembrie 1919, — desăvârșesc actul Unirii, în ce privește forța lui internă politică.

CLĂDIREA SFATULUI ȚĂRII, UNDE S'A VOTAT UNIREA.

Unirea a fost o încoronare a unei mișcări naționaliste, benevole, idealiste și desinteresate. Armata română s'a ținut în limitele însărcinărilor cu caracter polițist. Dealtfel condițiunile, puse de Sfatul Țării în actul Unirii, prezintă cea mai bună dovadă a unui „contract benevol“.

Pentru a arăta mai amănunțit cum în mod psihologic a fost posibilă Unirea Basarabiei cu Regatul Român, e

necesar să lămuresc câteva chestiuni cu privire la mediul social și ideologic, în care a crescut generația ei și forțele mișcării revoluționare basarabene din 1917—1918¹⁾.

Generația basarabească a Unirii se educa în spiritul slujirii poporului. Încă înainte de a intra la universitate mulți tineri aveau posibilitatea să capete instrucțiunea extrașcolară în cercurile revoluționare. Din momentul intrării la universitate, frecventarea acestor cercuri se accentua. Rolul preponderent în chestiunea educației politice a generației noi îl aveau două concepții social-politice: una marxistă, social-democratică și alta poporanistă, social-revoluționară. Acei ce erau mai apropiați de orașe, de clasa muncitorească, de meseriași (în special tineretul evreesc), au fost, ca regulă generală, social-democrați. Acei, ce într'un fel sau altul erau legați de sate, au fost social-revoluționari, sau țăraniști.

Rădăcina acestui din urmă curent în Rusia se afla în psihologia nobilimii luminate, care a ajuns la concluzia că buna sa situațiune este legată istoricește de robia țăranului, că nobilul este îndatorat țăranului, că din această cauză îi incumbă datoria de a lumina pe țăran, de a-l ridica împotriva nedreptății seculare. Din această psihologie a luat naștere teoria lui Lavrov despre „personalitatea cugetătoare în mod critic”, expusă de el principial în ale sale „Scrisori istorice”, și teoria despre progres a lui Mihailovski, expusă de el într'o serie de lucrări în majoritatea lor polemice. Pe aceste teorii, îmbrăcate într'un spirit înalt de moralitate, s'au educat multe generații intelectuale²⁾.

1) În lucrările, consacrate revoluției basarabene, există diferite păreri cu privire la factorii, care au determinat Unirea. D. P. Cazacu insistă asupra însemnătății armatei și oamenilor Regatului (Stere, Marghiloman). „Moldova dintre Prut și Nistru”, pag. 272, 278 ș. a. D. Onisifor Ghibu dă preponderență propagandei ardeleni „Dela Basarabia rusească la Basarabia românească”, Cluj, 1926, pag. CXIII, CXXII, CXLVIII. În sfârșit, d. I. Nistor se pronunță în favoarea însemnătății înainte de toate a basarabenilor. „Istoria Basarabiei”, Cernăuți, 1923, pag. 422. În realitate fenomenul Unirii este rezultatul tuturor factorilor revoluționari coexistenți simultan. Nici unul din ei, luați separat, nu ar fi produs rezultatul final, pozitiv.

2) A. Boldur. *Contribuții...*, vol. III, pag. 180 ș. u.

Prin această școală politică a trecut C. Stere, a trecut și o serie de alți oameni politici ai Basarabiei.

Intellectualitatea de proveniență orășenească era în majoritatea ei rusă, venită de aiurea sau se recruta din elementele minorităților naționale, în special din Evrei: n'avea deci nicio legătură cu satele și cu populația autohtonă.

Clasa intelectuală de proveniență sătească era românească, era legată cu satul basarabean și era cu atât mai pătrunsă de ideea națională, cu cât ideologia ei socială era mai puțin radicală. În majoritatea cazurilor acești intelectuali se educău în Seminarul Teologic din Chișinău, unde găseau un mediu prielnic pentru păstrarea și cultivarea sentimentului lor de dragoste pentru cultura națională.

Acesta a fost în trăsături generale mediul social, deasupra căruia s'a descărcat un trăsnet: începutul revoluției din 1917, la Petrograd ¹⁾.

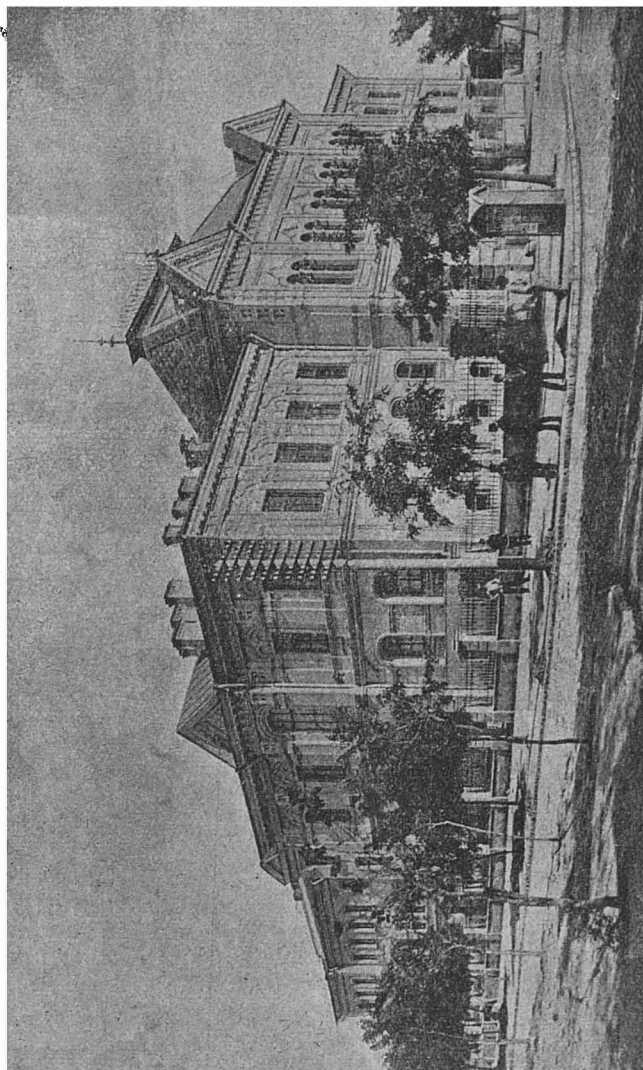
Osia în jurul căreia se mișca întreaga revoluție, era reforma agrară. Cine putea și trebuia să o înfăptuiască în Basarabia? Evident, intelectualitatea legată de țărani. Social-democrații în general și bolșevicii în special, precum și partidul social-revoluționarilor ruși, nu aveau cu satele basarabene nici o legătură.

Începură însă să iasă atunci din toate colțurile provinciei foștii elevi ai seminarului teologic, ziaristii, învățătorii, cooperatorii, studenții, agronomii, agricultorii, preoții. Nu aveau ei prea multă îndemânare în activitatea socială și politică. Dar revoluția i-a pus să lucreze. S'a început lupta pentru câștigarea satului basarabean și organizarea lui. Elementele vii și energice s'au divizat în două organizații: 1) în partidul moldovenesc național, și consiliul țărănesc, iar în timpul formării Sfatului Țării în blocul moldovenesc și 2) în așa zisă fracție țărănească.

Ambele organizații se compuneau din oameni, devotați

1) În dorința de a fi cât mai obiectiv în expunerea mea din acest capitol, am evitat să precizez rolul, jucat în procesul de realizare a Unirii de către persoane, care și astăzi activează pe tărâmul politic, social sau cultural. Istoria Unirii e prea recentă încă pentru ca să fie posibile aprecieri perfect imparțiale cu privire la persoane.

la fel intereselor sătești și se distingeau numai prin gradul diferit de radicalism social.

SEMINARUL TEOLOGIC DIN CHIȘINĂU (FACULTATEA DE TEOLOGIE, DELA 1927).

Aceste două organizații au format atunci centrul naționalist al vieții sociale a provinciei; blocul a fost „centrul drept”, iar fracția „centrul stâng”. Partizanii celui dintâiu au fost „național-democrați”, iar ai celui de al doilea „na-

țional-radicali". Notez în treacăt că toți socialiștii revoluționari din fracția țărănească au fost social-revoluționari recenți, care s'au manifestat abia atunci, după începutul revoluției.

Aceste grupări, constituind centrul mișcării sociale din Basarabia, își aveau la stânga pe social-democrați și social-revoluționari, de tip orășenesc, pe care îi urmau reprezentanții minorităților, la extrema stângă pe bolșevici, iar la dreapta pe proprietarii mari cu d. Pan. Sinadino în cap, primii care au cerut la Iași Unirea.

Acestea sunt curente principale din acea vreme. După manifestările lor pe arena vieții publice ele pot fi înșirate, după cum radicalismul lor social scădea și naționalismul lor creștea, în modul următor: 1) Bolșevicii, 2) Partidul social-democrat, inclusiv „Bundul” evreesc, și partidul social-revoluționarilor. 3) Centrul stâng (fracția țărănească, sau radical-democratică). 4) Centrul drept (blocul național moldovenesc). 5) Proprietarii mari.

În Sfatul Țării centrul avea două treimi din numărul total al deputaților, și anume blocul național moldovenesc — 47% și fracția țărănească — 20%. Restul de 33% revenea celorlalte grupări (în partea lor covârșitoare social-democraților și social-revoluționarilor) și proprietarilor ¹⁾.

Această repartizare numerică pe plan politic a fost un rezultat al luptelor atât parlamentare, cât și mai ales extraparlamentare ²⁾.

Odată ce în ziua de 2 Decembrie 1917 a fost proclamată „republica democratică moldovenească”, ea însemna putere și mijloace pentru aplicarea acesteia, armata și finanțe.

Republica își avea miliția (jandarmeria) și un început de armată (cohorte), se administra pe baza legilor existente, își avea finanțele sale și au apărut chiar primele simptome ale recunoașterii internaționale, ce avea să vie.

1) Dr. P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru*, pag. 250.

2) La întocmirea Sfatului Țării a fost luată de bază următoarea schemă: 1. Congresul militar moldovenesc trebuia să dea 44 deputați, 2. Sovietul țăranilor moldoveni — 30 deputați, 3. Administrația orașelor și zemstvelor — 21 deputați, 4. Partidele — 10 deputați, 5. Cooperativele, Sindicatele și Societăți — 16 deputați și 6. Minoritățile — 29 deputați, în total 150 deputați.

Dr. P. Cazacu, *Ibidem*, pag. 233.

Situația însă era foarte grea. Organizarea puterii se făcea încet, cu dibuiri și cu piedici de tot felul, datorită pe de o parte armatei rusești în descompunere, pe de altă parte bolșevicilor, care deveneau tot mai amenințători în urma succeselor partidului lor în centrul Rusiei.

Armata română, căreia Basarabia îi constituia spatele, avea un interes absolut de a garanta aici o ordine stabilă. Pentru ea aceasta era o „necesitate militară” în deplin înțeles al cuvântului. Tulburarea ordinii nu putea să fie tolerată de ea câtuși de puțin, căci aceasta ar fi însemnat o amenințare a existenței sale proprii ¹⁾.

Acțiunea la rândul său a provocat o contra-acțiune.

Încercările directorilor de a normaliza viața, de a introduce ordine și liniște, au întâlnit o rezistență din partea bolșevicilor. Aceștia au început să-și lărgescă sferele de influență și își concentrău cetele la Chișinău. A doua jumătate a lunii Decembrie 1917 trece în eforturi disperate ale directorilor de a domina situația.

După ziua de 28 Decembrie începe încercarea sistematică a bolșevicilor, de a acapara puterea. Telegramele insistente ale directoratului către generalul Șcerbaciiov și către comandamentul român din Iași nu aduc roade.

În fine în ziua de 6 Ianuarie 1918 sosește la Chișinău dela Kiev un corp de foști prizonieri ardeleni. Ceata sosită e desarmată de bolșevici.

Devenind stăpâni pe situație, aceștia îndrăznesc acum să proyoace deschis guvernul basarabean: ei cer ca direcției să fie trași la răspundere. Acesta este cel mai serios și dramatic moment din revoluția basarabeană. Față în față se întâlnesc reprezentanții proletariatului orășănesc, bolșevicii, și reprezentanții țăranimii basarabene, deputații „centrului”

Abia acuma, în fine, comandamentul român decide să trimeată în republica tânără ajutor pentru restabilirea ordinii.

În ziua de 13 Ianuarie 1918 armatele române sub conducerea generalului Broșteanu s'au apropiat de Chișinău și l'au ocupat.

1) A. Boldur, „La Bessarabie”, pag. 171—172.

Genera!ul a arătat scopul unic al sosirii sale, aprovizionarea armatei și paza ordinii, și apoi a precizat: „Nici un guvern fără forța organizată nu poate realiza problemele ce cad asupra lui. Numai forța poate crea viață liniștită de stat. Creați-vă viața dvs. cum credeți, și nimeni nu se va amesteca în ea. În organizarea ei, noi nu vă vom împiedica”¹⁾.

Promisiunea a fost ținută. Exceptându-se primele zile, când din întâmplare, fie din cauza necunoașterii de către comandament a condițiilor înconjurătoare, fie din lipsa de tact personal a victimelor înseși, au suferit și unele persoane nevinovate, armata și-a îndeplinit îndatorirea de întronarea ordinii.

Armata română a deschis câmpul pentru discuții liniștite, pentru organizare. Prin înlăturarea bolșevicilor s’a nimicit fermentul fierberii, amenințării permanente a ordinii.

Datorită acestui fapt, Sfatul Țării învinge frica de anarhie și de devastare a Basarabiei, frică impusă de stânga.

Rămâne încă frica de dreapta, frica pierderii celor cerite prin revoluție, teama că armata română va aduce un spirit antirevoluționar, adică o împotrivire speranțelor țărănimii de a căpăta pământ și libertate.

Proclamarea independenței din 24 Ianuarie 1918 reflectează aceste sentimente.

După proclamarea independenței, republica moldovenească continuă să se ocupe de organizare. În sufletele conducătorilor ei apare însă teama că armata română, îndeplinindu-și misiunea, va pleca peste Prut.

Acest sentiment putea să fie învins numai prin organizarea armatei proprii. Dar tocmai aici începe acel proces tainic al istoriei, care întotdeauna rămâne necunoscut până la sfârșit. Chiar și la unii basarabeni, cu un sentiment național mai slab dezvoltat, s’a născut ideea: de ce să organizăm armata proprie, dacă armata ce stă la paza ordinii actuale, adică armata venită de peste Prut, este armata *noastră*. În momentul legării de fire invizibile între armată și societatea politică a fost făcut cel mai serios pas psihologic spre realizarea Unirii.

1) P. Cazacu, ibidem, p. 271—272.

În Februarie 1918, între generalul Averescu și reprezentantul Sovietelor Racowsky se duceau tratative cu privire la părăsirea Basarabiei de către armata română¹⁾.

Pentru populația Basarabiei, care nu cunoștea planurile comandamentului, când s'a făcut posibilă plecarea armatelor, acestea au devenit „ale noastre”. Oare nu tot așa se întâmplă și în viața particulară: importanța unui amic se prețuiește mai mult deseori atunci, când se ivește primejdia de a-l pierde.

Pe de altă parte a început să joace un rol important și propaganda intelectualității românești, din vechiul Regat și din Ardeal.

În același timp au venit zile grele pentru România: în urmă distrugerii frontului de către revoluția rusă, ea a fost nevoită să intre cu Germanii în tratative de armistițiu și apoi de pace. În ziua de 5 Martie, st. nou, pacea este semnată la Buftea.

În acest timp, din diferite colțuri ale Basarabiei încep a veni cereri, adresate Sfatului Țării, și rugăminți, adresate la Iași, pentru Unire.

Iată câteva din ele mai importante: 16 și 24 Ianuarie 1918 — apelurile comitetelor studențești române, 2 Martie — cererea reprezentanților țărănimii din județul Bălți către adunarea Zemstvei din acel județ, 3 Martie — hotărîrea adunării Zemstvei ținutăle și a marilor proprietari din județul Bălți, 6 Martie — memoriul cu cerere de unire, înaintat de către delegația Uniunii proprietarilor agricoli din Basarabia regelui Ferdinand I în audiență din această zi, 13 Martie—moțiunea Adunării Zemstvei, în unire cu proprietarii jud. Soroca, moțiunea Zemstvei din Orhei etc.

În sânul guvernului român — generalul Averescu demisionase la 18 Martie și în locul lui fusese numit Al. Marghiloman — ia naștere o idee firească și justă: dacă este bine de a amâna și mai departe rezolvarea problemei coapte: a Unirii Basarabiei? Să meargă ele de simpatie din partea populației basarabene, față de România, au fost mai mult decât suficiente. Era nevăzută numai de a învinge definitiv teama Basarabiei de a părăsi ceririle revoluției.

1) A. Boldur, *Basarabia*, pag. 381—385.

Nimeni nu putea să îndeplinească această misiune mai bine, decât C. Stere. Un revoluționar basarabean vechiu, educat în aceeași atmosferă a curentului poporanist rusesc, ca și majoritatea intelectualilor Basarabiei¹⁾, aruncați de valurile revoluției în roluri de conducători ai acestei provincii, cine dacă nu dânsul va găsi calea spre inima moldoveanului basarabean? Într'adevăr C. Stere a știut să convingă pe cei puținii ce mai șovăiau, arătându-le că Basarabia nu numai că nu-și va pierde cuceririle revoluționare, dar unindu-se cu Regatul Român, îl va ajuta să-și realizeze și el reforma agrară și reorganizarea regimului social-politic. Aceasta a fost esența argumentației lui Stere²⁾. Și pentru a realiza aceasta, este suficient de a vota Unirea cu unele condițiuni, care prevăd asigurate particularitățile și drepturile locale. În fața acestei concepții era imposibil de rezistat.

Ceea ce se credea că se află în primejdie, se transforma în idealul întregii națiuni române.

Zilele din 24, 25 și 26 Martie st. vechiu, în Chișinău, trec în discuții și convorbiri. Sfatul Țării în secțiuni decide chestiunea în mod afirmativ.

După aceasta a fost cu totul clar că și în întregul său Sfatul Țării va vota Unirea. La ședința Sfatul Țării, fixată ad hoc la 27 Martie, a sosit președintele Consiliului de Miniștri Marghiloman. Actul Unirii a fost acceptat în mod solemn.

Tot ce se petrece în urmă în Basarabia, poate fi socotit ca o afacere internă a României întregite.

Prin urmare în cursul unui scurt interval de timp, vreo 5 luni, caleidoscopul evenimentelor oțelește sentimentul național și voința națională, transformând *ideea slujirii poporului în ideea slujirii națiunii. Principiul naționalității a învins furtuna socială, recunoscându-i cerințele*. Revoluția a intrat în albia sa firească: s'a terminat.

Astfel se prezintă mecanica forțelor, care au jucat un rol oarecare în mișcarea națională și socială din Basarabia. Toate elementele acestei mișcări: centrul politic, armata

1) G. Bezviconi. *Amintiri din Basarabia*. Din jurnalul lui Zozulin, 1883—1891, Buc., 1940, extras din „Convorbiri Literare”, 1940, No. VI.

2) D. Ghibu. Op. cit., pag. CLXXII.

română, propaganda românească, expresiunile extraparlamentare de simpatie față de România, evenimentele războiului mondial, meritele personale ale unor cetățeni — au fost deopotrivă de necesare pentru a ajunge la rezultat. Toate acestea luate la un loc formează o unitate complexă, totalitatea acțiunilor condiționate reciproc.

Actul Unirii, pe care adversarii lui nu-l pot explica, recurgând la denaturări ale sensului evenimentelor și văzând în tot mersul și dezvoltarea lor numai ascuțișul baionetei române, cercetat în mod obiectiv, apare acum după un interval de timp ca un act al înțelepciunii istorice.

Țărănimea Basarabiei, reprezentând interesele întregii provincii, s'a opus în mod hotărît încercărilor comuniste de a înghiți acest colț al pământului românesc. La votul ei s'au asociat aproape toate curentele obștești ale provinciei.

Unirea duce naționalitatea română spre renaștere și spre organizarea unui stat nou al tuturor Românilor, visat de cei mai buni reprezentanți ai gândirii politice românești.

CAP. 14.

Succesele administrării românești în Basarabia.

Basarabia în cuprinsul Statului român s'a bucurat de toate binefacerile unui regim politic și social liber¹⁾.

Asupra Basarabiei a fost extinsă legislația românească: legile de organizare a justiției, legile penale, codul civil, procedura civilă, legile cu privire la schimbarea numelui, căsătoriile, codul comercial etc.

Pe tot întinsul provinciei au fost organizate consilii comunale alese, care aveau în competența lor edilitatea și asistența socială.

În domeniul bisericeii locuitorii și-au căpătat puterea de a asculta serviciul divin în limba lor proprie. În loc de una singură au fost create trei eparhii: Chișinău, Cetatea-Albă—Ismail și Hotin—Bălți și astfel administrația bisericească s'a apropiat de parohieni. Cu același scop au fost înființate multe parohii noi. Datorită efortului preasfințitului episcop Visarion Puiu, ulterior mitropolit al Bucovinei, și energiei clerului de subordine, a fost construită la Bălți o catedrală nouă.

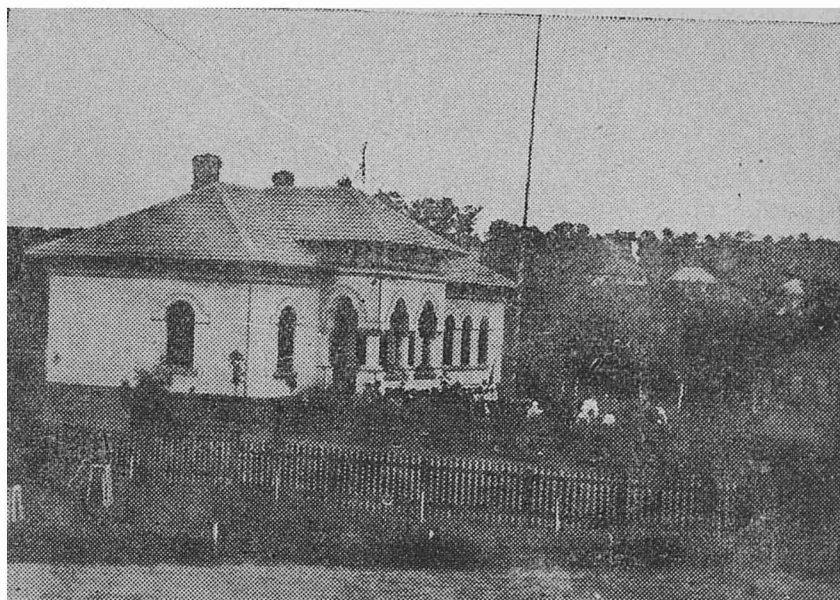
Clerul a căpătat siguranța în ce privește starea sa materială, salarizarea lui fiind luată pe seama Statului, iar populația a fost respectiv ușurată prin desființarea taxelor de trebi.

Cultura poporului a progresat mult datorită naționalizării școlii. Pe când sub stăpânirea rusească în Basarabia moldovenească nu a existat nici o școală primară ro-

1) Datele sunt împrumutate, în cea mai mare parte, din :

Ion I. Nistor. *Basarabia sub gospodăria românească*, Buc. 1941, P. Cazacu. *Zece ani dela unire. Moldova dintre Prut și Nistru, 1918—1928*, Buc., 1928, și dări de seamă ale prefecturei jud. Lăpușna și ale primăriei Chișinău de sub primariatul lui Ion Cost n. publicate înainte de 1940.

mănească și 1084 școli primare rusești, sub regimul politic românesc s'a produs o adevărată revoluție culturală: nu-

ȘCOALA PRIMARĂ DELA VORNICENI.

Una din numeroasele realizări românești în satele Basarabiei.

mărul școlilor, învățătorilor și școlarilor crește neconținut. Iată ritmul acestei creșteri:

Anul școlar	Numărul școalelor	Numărul învățătorilor	Numărul copiilor înscriși
1920—1921	1.747	2.746	136.172
1923—1924	2.041	3.927	203.627
1932—1933	2.508	6.273	356.651
Ian. 1939	2.718	7 581	346.747

Frecvența școlilor în curs elementar atinge 80%.

Au fost înființate și școli pentru copii mici, care la începutul anului 1939 erau în număr de 457.

A luat un mare avânt și combaterea analfabetismului. Pe când în 1897 știau să scrie și să citească abia 15,6% de locuitori, în 1930 numărul lor a crescut până la 29,9%, adică aproape s'a dublat.

Pentru pregătirea corpului didactic s'au înființat două școli normale. S'au înființat deasemenea 12 școli elementare de meserii și 13 gimnazii și licee industriale, lăsând cu mult în urmă numărul de 4 școli profesionale, pe care le aveau Rușii în Basarabia.

În 1940 existau în Basarabia 17 licee de băieți, 9 licee de fete și 24 gimnazii și școli medii.

Înainte de Unire în Basarabia nu exista nici o școală superioară. Și se știe câte dificultăți întâmpina ideea învățământului superior în Basarabia. A trebuit să se ocupe de această chestiune Zemstva guvernială, care insista pe lângă guvernul rus să se înființeze un Institut Superior de Agricultură, deși propriu-zis înființarea lui depășea cadrul preocupărilor obișnuite ale zemstvelor¹⁾.

Guvernul român a înființat două facultăți: Facultatea de Teologie, opera d-lui Ministru al Culturii Ioan Petrovici, și Facultatea de Agronomie, înființată datorită mai ales stăruințelor d-lui Anton Crihan, fost subsecretar de stat.

La Chișinău a fost înființată o Școală de Arte Frumoase, o Pinacotecă, un Conservator Municipal de Muzică un post de radio-difuziune și a fost pus începutul unui Teatru Național, care trebuia să capete cu terminarea clădirii noului teatru național un temelie solid.

Tot la Chișinău a fost înjghebată o Bibliotecă Centrală, care, conform legii depozitului legal, primea tot ce se publica în țară. Din 1921 funcționa tot la Chișinău și o Universitate populară (sub conducerea d-lui Pan. Halippa).

S'au ridicat monumente, care au împodobit orașele basarabene: la Chișinău monument al lui Ștefan cel Mare, sculptat de A. Plămădeala, monument al regelui Ferdinand I, la Orhei statuia lui Vasile Vodă Lupu.

Dacă dela domeniul culturii trecem la domeniul economiei naționale, vedem că succesele realizate aici, în timpul gospodăriei românești în Basarabia, sunt tot atât de considerabile. A progresat cultura grâului grație unor măsuri de protecție și a scăzut producția mijlocie la porumb și orz, s'au făcut încercări reușite de a intensifica producția cul-

1) Darea de seamă — raport al Delegației Guberniale pentru a 44-a Adunare Gubernială Zemstvală cu privire la tipul Institutului Superior de Agricultură, proiectat. Chișinău, 1913.

PESCĂRIILE STATULUI.

turilor industriale (inul, cânepa, bumbacul). A progresat și cultura tutunului. Pe când în 1913 suprafața cultivată era de 1.692 hectare, mărindu-se în 1916 până la 3.280 hectare sub regimul românesc, în 1926, a atins cifra de 13.495 ha.¹⁾

O grijă deosebită a fost acordată de guvernele române viticulturii și horticulturii din Basarabia. Strugurii și merele aduceau un venit frumos populației, care le vindea nu numai pe piețele interne, ci și le exporta. În 1928—1937 prin gara Tighina s'a exportat până la aproape un miliard de lei. Cea mai vestită localitate din regiunea Tighinei a fost Copanca, denumită „California românească”, care producea anual câteva mii de vagoane de fructe²⁾. La Călărași, jud. Lăpușna, se cultivau nuci și prune, pentru care existau acolo și uscătorii.

O altă sursă de venit prezenta creșterea vitelor, numărul cărora a crescut simțitor.

La Mare, la limanul Nistrului și la lacuri din Bugeac au fost organizate numeroase pescării.

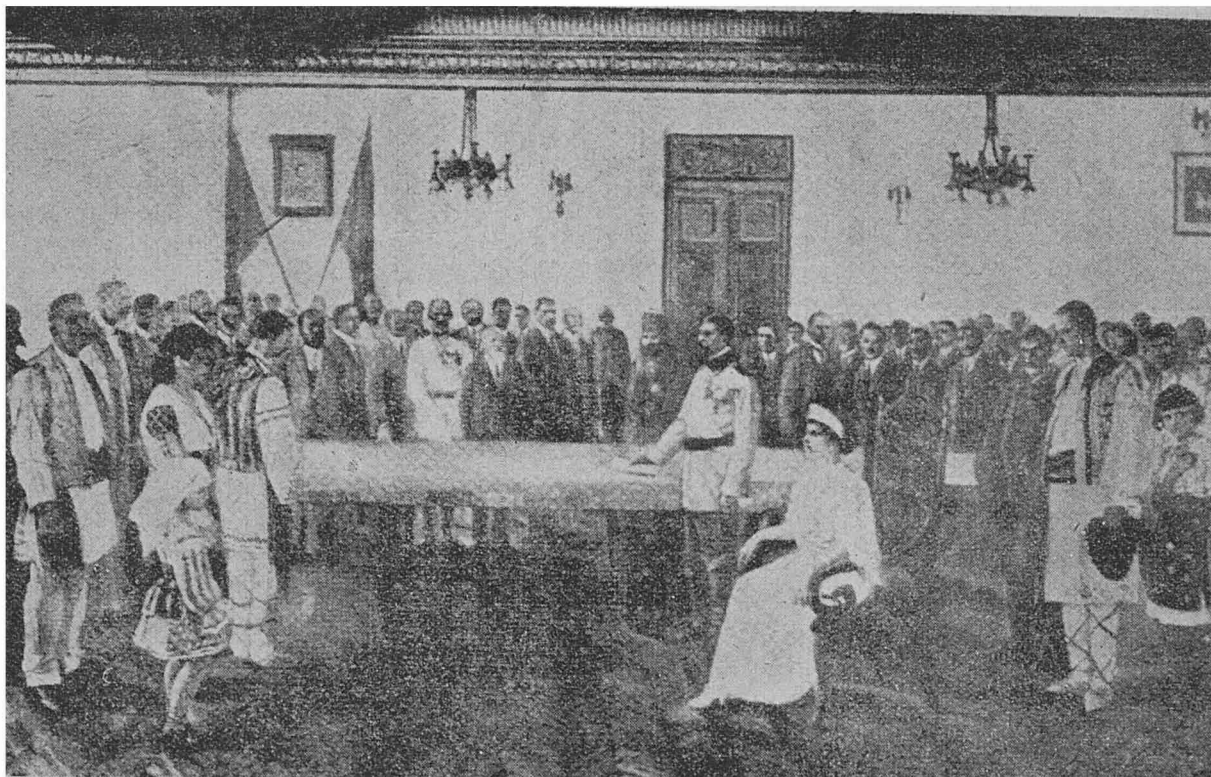
Cea mai mare realizare în domeniul agricol prezintă însă reforma agrară, care a corespuns necesităților sociale ale momentului. Au fost expropriate și trecute la Stat 1.488.613 hectare de pământ. Terenul expropriat a fost repartizat la un număr de 1.676 sate, la 357.015 săteni agricultori, care au primit loturi de până la 25 hectare. Numai o mică parte de 18,6% (340.532 hect.) din cantitatea întreagă a suprafeței expropriate a rămas în posesiunea vechilor proprietari, care și ei au devenit proprietari relativ mici, până la 100 hectare fiecare. Pentru a ușura buna dezvoltare a agriculturii a fost realizată conversiunea datoriilor agricole. Ele s'au redus la jumătate, adică dela 3½ miliarde de lei până la suma de 1.751 milioane de lei, a cărei plată a fost eşalonată pe timp de 17 ani.

În domeniul industriei au luat o dezvoltare mai însemnată: morile, fabricile de zahăr, ulei, alcool, bere, fermentarea tutunului și de textile.

Ne putem da seama de dezvoltarea industrială a Basarabiei după creșterea capitalului societăților anonime ban-

1) P. Cazacu, op. cit., pag. 68.

2) T. Al. Știrbu. Copanca — California României. Rev. „Viața Basarabiei”, 1938, Nr. 1—2.

REGELE FERDINAND I și REGINA MARIA
în vizită la Chișinău, cu ocazia reformei agrare.

care, industriale și comerciale din Basarabia. Iată câteva date cu privire la această chestiune (capitalul în lei).

Anii	Societățile bancare și alte instituții de credit	Societățile industriale	Societățile comerciale
1919	309.479	1.500.000	—
1924	45.045.000	59.486.792	2.000.000
1929	281.174.200	46.477.367	8.060.000
1934	214.072.498	55.050.000	13.360.000
1937	247.173.000	54.583.000	18.500.000

Incurajarea industriei și comerțului se afla în mâna Băncii Naționale, care acorda în Basarabia anual credite foarte însemnate.

În privința drumurilor Basarabia sub regimul rusesc era o provincie foarte înapoiată. Când înainte de războiu zemstvele Basarabiei au manifestat o intenție de a porni o campanie de construcție rutieră, ele au trimis pe reprezentanții lor să se informeze și să ia exemplul în Regatul României. În timpul războiului mondial rețeaua de căi ferate și șosele, în multe porțiuni ale ei, s'a deteriorat. Guvernul român a pășit la realizări. Linia ferată Ungheni—Bălți, care era construită în grabă pentru nevoile războiului, a fost consolidată (pe o lungime de 85 km.). Lucrări de consolidare s'au făcut și pe celelalte linii. S'a construit în timpul românesc linia ferată Revaca—Căinari, care a scurtat distanța dintre Chișinău și Sudul provinciei cu 61 km. Linia aceasta are și un tunel în lungime de 689 metri.

Parcul locomotivelor și vagoanelor a fost mărit și bine înzestrat. În loc de 29 locomotive din 1919, au început să circule 130 locomotive. S'au redus foarte simțitor orele de parcurgere a distanțelor. În 1919 dela Chișinău și până la Ungheni circula un singur tren. În 1940 pe linia Chișinău—București circula 5 perechi de trenuri, între care și rapide.

Înainte de Unire existau în Basarabia șosele în lungime de aproximativ 200.000 km. Guvernul român a urmărit un plan de construcție a șoselelor, având în vedere în primul rând efectuarea legăturii între centrele mai impor-

tante din Basarabia și Vechiul Regat. Astfel a fost construită o șosea în lungime de 84 km., din care 60 km. șosea completamente nouă, către Chișinău și Huși prin Hâncești și Prut. Apoi s'a avut în vedere și realizarea legăturii între capitalele de județe fără cale ferată cu gări mai apropiate prin șosele (Chișinău—Zloți, Hotin—Cernăuți,—Soroca Florești, Bolgrad—Ismail). În sfârșit s'a lucrat mult și la construcția rețelelor de șosele naționale, județene și comunale.

S'au construit multe poduri de beton armat și de lemn pentru a lega Basarabia cu Moldova și alte poduri mai mici.

În total lungimea șoselelor pietruite și pavate este astăzi de 1.106.535 km.

Pentru intensificarea legăturilor telefonice cu țară și străinătate a fost construită o centrală telefonică la Chișinău și s'a trecut la telefonul automat.

În conformitate cu sistemul de protecție a muncii, existent în România, au fost extinse și asupra Basarabiei legile muncitorești. Au fost organizate oficii de plasare, comisiile de muncă în porturi, dela 1933 a început să funcționeze judecătoria de muncă la Chișinău, iar dela 1939 și la Bălți, au fost deschise școalele de ucenici în capitala provinciei și în mai multe orașe județene. La Chișinău a fost construit un cămin de ucenici pentru 100 de paturi și pus în funcțiune încă în 1929.

Sănătatea publică a prezentat un obiect de grijă deosebită a guvernului român. S'au creat spitale noi la Hotin și Tighina, sanatoriul de tuberculoși la Vorniceni și sanatoriul de tuberculoză osoasă la Bugaz, amenajat după toate cerințele științei medicale moderne. Multă atenție s'a dat combaterii paludismului și tifosului exantematic. Se poate spune, după cum cu dreptate afirmă d. I. Nistor, că „în Basarabia organizarea sanitară în întregul ei este o creație a guvernului românesc”¹⁾.

Din datele de mai sus se evidentiază cât de rodnică a fost administrarea românească în Basarabia. Ea a adus populației acestei provincii pace și liniște după anii zbuciumați ai războiului mondial, după anii de lupte revoluționare, și i-a asigurat o bună dezvoltare culturală și economică. Putem socoti ca o adevărată crimă față de interesele populației basarabene întreruperea continuității guvernării românești în Basarabia, pe care au comis-o bolșevicii ruși la 28 Iunie 1940.

1) I. Nistor. Op. cit., pag. 31.

CAP. 15.

Recunoașterea diplomatică a Basarabiei românești

Încă în timpul războiului mondial s'a pus pentru conștiința națională românească la ordinea zilei chestiunea Basarabiei.

Din corespondența diplomatică se poate vedea, cât de însemnat rol juca chestiunea Basarabiei în mersul tratatelor ruso-române și româno-aliat.

Austria promitea României în 1914, în schimbul ajutorului armat, „toute la Bessarabie avec Odessa”¹⁾.

România se menținea în poziție de neutralitate, indisponând foarte mult opinia publică a țărilor aliat. Ambasadorul rusesc din Franța Izvolski comunica guvernului său la 29 Septemvrie (12 Oct.) 1915, că „journaux influents déclarent que pour sauver la situation et attirer la Roumanie, la Russie doit sacrifier une partie de la Bessarabie”²⁾.

Dar, peste 20 zile, și Austria cu Germania, își reînnoiesc propunerile, promițând României un împrumut fabulos și Basarabia³⁾.

Un ansamblu de diferite considerente a determinat România să intre în războiu de partea aliaților, preferând întâiu rezolvirea în favoarea sa a chestiunii Transilvaniei și Bucovinei.

După realizarea Unirii Basarabiei cu Regatul României, încep tratativele diplomatice pentru recunoașterea ei

1) *Documents diplomatiques secrets russes*. 1914—1917. D'après les archives du Ministère des Affaires étrangères à Petrograd, Paris, Payot, 1928, pag. 178.

2) *Ibidem*, pag. 19^c—200.

3) *Ibidem*, pag. 200—201.

de către statele comunității internaționale și de către Rusia Sovietică.

Resentimentele Evreilor față de România, apetiturile trusturilor, care hotărau în spatele prezidentului Wilson¹⁾, presiunea emigranților ruși la Paris, toate acestea au făcut să întârzie recunoașterea diplomatică a Basarabiei românești.

Venind la 1 Dec. 1919 la cârma țării, d. Al. Vaida-Voevod s'a decis să clarifice la Paris definitiv chestiunea Basarabiei și totodată a făcut încercarea de a se înțelege cu Rusia Sovietică.

Trimisul guvernului român d. N. Ciotori discuta la Copenhaga chestiunea Basarabiei cu d. Litvinov. În urma discuțiilor s'a recunoscut de delegatul Sovietelor dreptul Basarabiei la unire și obligațiunea statului rusesc de a restitui tezaurul român, expediat spre păstrare la Moseova în timpul războiului mondial. Rămânea numai să se obțină pentru aceasta o aprobare dela Moscova.

Cu mare greutate abia la 3 Martie 1920 se obține de către d. Al. Vaida-Voevod din partea Consiliului Suprem al Alianților o recunoaștere oficială a alipirii Basarabiei la România²⁾.

La scrisoarea lui Lloyd George, adresată d-lui Vaida Voevod, prin care se aduce la cunoștință această recunoaștere, este anexată hotărârea Consiliului Suprem. În această hotărâre după ce se motivează starea chestiunii basarabene în sfera diplomatică, principalele puteri aliante se pronunță în favoarea reunirii Basarabiei cu România. Din conținutul acestui act se vede că *hotărârea Consiliului Suprem este o hotărâre definitivă*, și că este bazată pe punctul de vedere geografic și etnografic al acestei regiuni, precum și pe argumentele istorice și economice. Se prevede și încheierea unui tratat cu privire la această recunoaștere³⁾

În aceeași zi de 3 Martie a sosit și telegrama lui Ci-

1) Gh. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, Buc. 1939, pag. 65 și 81.

Seton-Watson. Histoire des Roumains, Paris. 1937, pag. 606.

2) V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919—Martie 1920*. Sibiu, 1925, pag. 101—103.

3) *Ibidem*, pa 219—221 (ane V)

cerin, din 24 Februarie, în care se afirma că „toate diferențele între cele două țări se pot aplană pe cale de negociațiuni pașnice și toate chestiunile teritoriale se pot rezolvi în mod amical”. Comisarul poporului se adresează guvernului român cu o propunere formală de a începe tratative de pace, rugând să se indice locul și timpul pentru întâlnirea reprezentanților celor două state. D. Vaida-Voevod a consimțit la această propunere, dar pe neașteptate a căzut dela guvern (13 Martie 1920), iar curând după aceasta, la 26 Aprilie 1920, a început războiul polono-rus, care a împiedicat întâlnirea delegaților și discuții în jurul chestiunii basarabene¹⁾.

Hotărîrea Consiliului Suprem determină încheierea convenției internaționale în chestia Basarabiei, ce a avut loc la Paris, la 28 Octombrie 1920, între reprezentanții Angliei, Franței, Italiei și Japoniei, de o parte și ai României de altă parte²⁾.

Plecând dela considerațiuni de ordin geografic, etnografic, istoric și economic și bazându-se pe faptul că populația Basarabiei și-a manifestat dorința de a vedea Basarabia reunită cu România, tratatul recunoaște suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei.

Tratatul se ocupă apoi de soluționarea chestiunilor ce derivă din această recunoaștere: trasarea liniei de frontieră, drepturile minorităților, normele pentru obținerea naționalității române, dispozițiuni cu privire la gura Dunării, zisă

1) În presa ungurească din 1927 au apărut unele destăinuirii cu privire la originea acestui războiu. După ce Franța n'a renșit să mobilizeze România împotriva Rusiei, ea ar fi stăruit să asocieze Ungaria cu Polonia pentru a ataca Rusia. Ungaria trebuia să pună la dispoziția Poloniei 100 000 de oameni, primind ca recompensă 12 orașe importante, luate de la Români. M. Paleologue a negat exactitatea acestor informații. V. Louis Fischer: *Les Soviets dans les affaires mondiales*, traduit de l'anglais par Baron et Nizan, Paris, 1933, p. 224—226. Autorul susține teza adversarilor Unirii, deși probabil posedă cunoștințe geografice foarte vagi. De câte ori vorbește de Basarabia, ca un teritoriu sovietic irident, o numește „Alsacia-Lorraine Niprului” și nu a Nistrului.

2) *Dictionnaire diplomatique* sous la direction de M. Frangulis, Paris, vol. I, pag. 326—329.

A. Boldur. *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*. Paris, 1927, pag. 193—203.

Chilia, aplicarea la Nistru a normelor prevăzute în tratatul cu Germania din 28 Iunie 1919, pentru fluviul Elba, datoria publică rusă, și în sfârșit ratificările.

Încheierea acestui tratat a provocat o mare nemulțumire din partea Sovietelor. Rusia sovietică și Ucraina sovietică au declarat printr'o notă specială, că ele nu recunosc nici o validitate a unui act privitor la Basarabia, încheiat fără participarea lor ¹⁾.

Ratificarea acestui tratat a întârziat. Marea Britanie l'a ratificat odată cu România, la 19 Maiu 1922, Franța la 11 Maiu 1924, Italia la 7 Martie 1927 ²⁾.

Convenția a rămas neratificată numai de Japonia. Cu noaștem motivul, care a îndemnat-o să se abțină. În 1925, înțelegându-se cu Uniunea Sovietelor în privința insulei Sahalin, Japonia printr'un acord secret și-a luat angajamentul de a nu ratifica tratatul despre Basarabia ³⁾.

În urma lipsei de ratificare completă, se naște chestiunea despre puterea acestui tratat. În lucrarea mea „La Bessarabie” am afirmat că necesitatea ratificării privește numai consecințele, ce derivă din recunoașterea suveranității române asupra Basarabiei ⁴⁾.

Însă recunoașterea este un act, care nu are neapărată nevoie de a fi înglobată într'un text de tratat. E suficientă manifestarea voinței de orice natură.

D. Tomaso Tittoni, senator italian, într'un articol publicat în revista „La Nuova Antologia” mi-a obiectat ⁵⁾ că noi nu trebuie să distingem acolo, unde nu distinge legea, respectiv tratatul, uitând însă că tratatul din 28 Octomvrie 1920 în această privință nu face altceva, decât să repete hotărîrea Consiliului Suprem din 3 Martie 1920, deci conține o teză, recunoscută de guvernele aliate, cu 8 luni înainte de încheierea tratatului.

1) *L'Ukraine Soviétiste*. Recueil des documents officiels d'après les livres rouges Ukrainiens. Berlin, 1922, pag. 49—106.

2) *Louis Fischer. Les Soviets dans les affaires mondiales*, trad. de l'anglais, Paris, 1933, pag. 458.

Tomaso Tittoni. La Bessarabie (articolul în „Dictionnaire diplomatique”, vol. I).

Dictionnaire diplomatique, vol II, pag. 600.

3) *P. Milioukoff. La politique extérieure des Soviets*, Paris, 1934, p. 235.

4) Pag. 195 ș u.

5) Acest articol a fost tradus în „Convorbiri Literare”, 1927, Maiu-August, sub titlul „Basarabia, România și Italia”, pag. 35.

CAP. 16.

Înțelegerea sovieto-română și tratatele de neagresiune.

Tratatивele dintre România și Soviete când lăncezesc, când renasc, însă nu duc la rezolvarea definitivă a chestiunii.

După Copenhaga a urmat în 1921 Varșovia și în 1924 Viena, ca etape, prin care au trecut aceste tentative de tratări fără succes.

În ședința din 28 Martie a conferinței rusc-române din Viena, reprezentanții Sovietelor au declarat că nu se bazează pe drepturile istorice ale guvernului țarist asupra Basarabiei, dar în contrazicere cu aceasta Sovietele au folosit conferința ca o tribună de propagandă și ca un prilej bun pentru a cere plebiscit, recurgând astfel la o idee inutilă și provocatoare de agitație și neliniște.

Se înțelege dela sine că delegația română nu putea, decât să respingă hotărât această propunere.

În același an, după nereușita dela Viena, Sovietele se hotăresc a organiza un fel de „Piemont” sovietic pentru Basarabia, o iridentă basarabeană, un punct de atracție, pe partea stângă a Nistrului: republică autonomă moldovenească socialistă sovietică în cuprinsul Ucrainei Sovietice.

Această republică prezintă o fâșie de pământ dealungul Nistrului, având o formă de triunghi cu baza la Nistru. Ea avea o întindere de 210 kilometri lungime și de 95 kilometri lățime, în total o suprafață de 7.516 kilometri pătrați¹⁾. Acest teritoriu a fost format din unele părți ale județelor Odesa, Ananiev, Tiraspol, Balta și Tulcin. O statistică exactă a locuitorilor nu există. După recensă-

1) *M. N. Bociacer. Moldova. Moscova, 1926, pag. 5.*

mântul sovietic din 1920 (foarte defectuos) republica are o populație de 545.000 locuitori¹⁾. Un autor sovietic, ce s'a interesat de această chestiune, afirmă că Românii formează 60 la sută din întreaga populație a acestei republici, ceea ce ar însemna că numărul lor se ridică atunci până la 327.000 de suflete²⁾. Din orașele acestei republici Ribnița are 48.748 locuitori, din care 25.387 Moldoveni, Dubosari — 57.371 locuitori, din care 33.000 Moldoveni, Tiraspol — 80.000 locuitori, în întregime moldovenesc, Ananie — 43.545 locuitori, din care 24.249 Moldoveni³⁾.

Politica Sovietică nu și-a atins scopul dorit⁴⁾. Pusă sub ordinele unor Evrei și Ruși, această republică nu numai că nu putea să atragă pe Moldovenii din Basarabia, dar îi influența în sens contrar, creând o adevărată repulsie pentru tot ce este sovietic și comunist. Pentru România ea avea și o altă însemnătate: înființarea acestei republici conținea în mod indirect o recunoaștere sovietică a caracterului moldovenesc și românesc al Basarabiei.

Ion I. C. Brătianu în Senat, răspunzând la o întrebare a spus: „Noi, Românii, nu ne putem îngrijora, ci din contra ne putem bucura că un stat vecin a recunoscut că în revendicările noastre teritoriale, nu am mers atât de departe, cât s'ar fi cuvenit. Vijeliile societății, ca și acelea ale atmosferei, sunt trecătoare. Timpurile normale vor reveni și este un fapt prețios, care s'a creat pentru dezvoltarea statului și neamului nostru, recunoașterea acestui adevăr, prin înființarea unui stat moldovenesc la fruntăriile noastre de Est”⁵⁾.

Din teama de atac din partea statelor europene, Uniunea Sovietică a început să încheie tratate bilaterale de

1) N. P. Smochină. *Les Moldaves de Russie Soviétique depuis son origine jusqu'à nos jours*. Revista „Moldova Nouă”, 1935, Nr. 1, pag. 82.

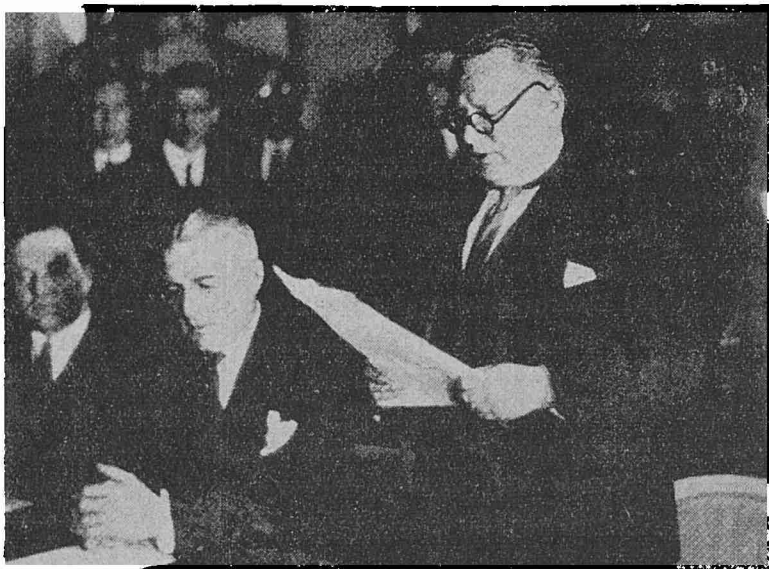
2) V. Dembo. *Moldova Sovietică și problema Basarabiei*, Moscova, 1925, pag. 11, și *Chestiunea Basarabiei*, articol din „Enciclopedia Mare Sovietică”, vol. VI, 1927 (cu o bibliografie, în cea mai mare parte sovietică), pag. 26—38.

3) I. Nistor. *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru*, București, 1939, pag. 19.

4) Revista „Transnistria”, Cluj (dir. I. Zăftur), 1935.

5) G. Popa-Lisseanu. *Basarabia*. Buc., 1924, pag. 61.

neagresiune atât cu vecinii săi, cât și cu celelalte țări¹⁾. Sovietele aveau nevoie de răgaz pentru înarmare prin realizarea planului de industrializare și deci vroiau să aibă siguranța hotarelor. După tratatul Briand-Kellog de veșnică pace, sau mai precis de interzicere a războiului, din 27 August 1928, *Sovietele au intensificat politica lor de pace. Astfel a fost semnat în 1929 la Moscova așa zisul „pact Litvinov”, care repetă conținutul tratatului Briand-Kellog²⁾.*

LITVINOV,
reprezentant al Sovietelor, rostindu-și cuvântarea,
în 1929, la conferința dela Moscova

În anul 1931 pacifismul sovietic face progrese noi. Pe de o parte izbânda național-socialistă în Germania, ostilă Sovietelor, și pe de altă parte, posibilitatea unui conflict armat al Sovietelor cu Japonia, silesc Sovietele să se apropie de politica externă franceză și de aliații republicii franceze.

Sovietele, chiar din momentul primei lor ieșiri pe arena

1) A. Boldur. *Problema pactului de neagresiune sovieto-român*. Chișinău, 1933, pag. 3 ș. u.

2) *Dictionnaire diplomatique*, vol. II, pag. 154. *Monitorul Oficial al României*. 27 Martie 1929 No. 70.

internațională, se bazau constant pe oarecare prietenie cu Germania. O prețuiau din două puncte de vedere. Întăiau de toate fără consimțământul și, poate, participarea directă a acestui stat, nu era posibilă nici intervenția militară europeană în contra Sovietelor, nici blocarea lor economică. În afară de aceasta, Germania era utilă bănește, deschizând Sovietelor pe piața germană credite considerabile, garantate de Stat.

Din partea sa și Germania se simțea nevoită să stea în strânsă colaborare internațională cu Sovietele. Păstrarea tratatului dela Rapallo și fidelitatea principiului anunțat încă de Regele Prusiei Frederic al II-lea la sfârșitul veacului al XVIII-lea de a „cultiva amicitia cu acești barbari“, caracterizează evoluția politicii externe a Germaniei post-belice.

Cu apariția național-socialismului a devenit posibilă răspândirea în Germania a unui curent nou, îndreptat împotriva Sovietelor.

O reacție împotriva lui din partea Rusiei era iminentă. Pentru o politică nouă, Statul sovietic avea nevoie de un om mai elastic decât Cicerin, la conducerea afacerilor externe. În anul 1930, în postul de comisar al poporului se numește Litvinov, care duce o politică de apropiere de Franța și de toate guvernele care, într'un fel sau altul, erau legate de politica externă franceză.

Sub imboldul, dat de guvernul francez, și România duce tratative de apropiere de Soviete¹⁾ și astfel se ajunge la încheierea la Londra a pactelor de neagresiune din 3 și 4 Iulie 1933.

S'a întâmplat aceasta astfel:

La conferința internațională de reducere a armamentului, d. Litvinov și delegația Belgiei au făcut propuneri pentru definirea agresorului²⁾. Intrucât propunerea lui Litvinov era mai amănunțită și încerca să dea o definiție de fond, ea a fost supusă examinării atente de către Comitetul de Securitate. În numele acestui Comitet d. Politis

1) A. Boldur. *Problema pactului de neagresiune Sovieto-Român*. Extras din rev. „Vieața Basarabiei“, 1933, Nr. 1-2.

2) Jean Diamandescu. *Le problème de l'agression dans le droit international public actuel*, Paris. 1936, pag. 141 et s.

a prezentat la Geneva un proiect de rezoluție sau mai precis un raport, în ziua de 24 Maiu 1933¹⁾.

Tocmai acest raport în partea lui, care vorbește de definirea agresorului, a fost socotit de reprezentanții politice externe a Sovietelor potrivit pentru a forma o bază a pactelor de neagresiune multilaterale.

La Londra, în ziua de 3 și 4 Iulie 1933, (cu 12 zile înainte de „Pacte a Quatre”), se semnează două convenții. Ambele au la baza lor raportul lui Politis.

Prima convenție din 3 Iulie, este semnată de U. R. S. S. de o parte și Afghanistan, Estonia, Letonia, Persia, Polonia, România și Turcia de altă parte²⁾.

La 5 Iunie a fost semnată o convenție identică între U. R. S. S. și Lituania. Rămânea deci în afară de acest pact regional din toți vecinii Sovietelor în Europa numai Finlanda. Dar și ea printr-o declarație, remisă Sovietelor la 22 Iulie a aceluiași an, s'a raliat la acest pact³⁾.

A doua convenție a fost încheiată la 4 Iulie 1933 între Uniunea Sovietică și 4 state: Turcia, România, Ju-

1) *Coférence pour la réduction et la limitation des armements*. Documents, vol. II. Geneve, 1935. Rapport du Comité pour les questions de Sécurité. Rapporteur M. N. Politis, pag. 679-685

2) *La Société des Nations*. Recueil des Traités, vol. CXLVII, 1934, Nr. 1, 2, 3, 4, pag. 68-75. Nr. 3391. Enregistré le 29 Mars 1934. V. aussi: Schwartz A. *Les systèmes pour la paix et le protocole de Londres des 3 et 4 Juillet 1933* sur la définition de l'agresseur. These, Portiers, 1934. Siber M. *A propos des conventions signées à Londres le 3 Juillet 1933*. „Rev. Gen. Dr. Int. Publique”. *by de la Briere*. Un nouveau progrès sur la route de droit: la définition de l'agresseur. „L'Esprit International”, Paris, Oct. 1933, Nr. 28, pag. 616-625.

J. Diamandescio. *Le problème de l'agression*, p. 136-137.

J. Diamandescio. *Câteva considerațiuni privitoare la pactele de neagresiune*, extras din volumul omagial, Prof. G. Meitani. Buc. 1936.

Le Fur. *Les conventions de Londres 1933 et la définition de l'agresseur*. „Rev. Dr. Int. et Sociences diplom.” Ceneve. 1933 Nr. 3.

G. Scelle. *L'agresion et la legitime defense dans les rapports internationaux*. Bulletin de la „Conciliation Internationale”, Nr. 5-7, 1936, pag. 395.

G. Sofronie. *La position internationale de la Roumanie*, Buc., 1938, pag. 105.

A. Boldur. *Statutul internațional al Basarabiei*. Chișinău, 1938, pag. 15-18.

3) J. Diamandescio. *Le problème*, pag. 143.

goslavia și Cehoslovacia. Prin acest tratat s'a făcut legătura între Uniunea Sovietică și Mică Antantă. Această convenție, așa zisul „Pact oriental” („Le pacte de l'Est.”), având un caracter general, este deschisă pentru adeziunea oricărei țări din lume ¹⁾.

Conținutul acestor convențiuni este aproape identic. Mici deosebiri nu privesc fondul.

Insemnătatea pactelor constă în definirea agresorului.

Părțile contractante se înțeleg a pune în vigoare definiția agresiunii „așa cum ea a fost explicată în raportul Comitetului pentru chestiunile de securitate, din 24 Mai 1933 („rapport Politis”)“.

Prin urmare acest raport este recunoscut ca parte integrantă din tratat. Prin el se dă o definiție clară a agresiunii și numai pentru a demonstra câteva cazuri posibile de agresiune se preciza că:

„Va fi recunoscut ca agresor într'un conflict internațional Statul, care primul va comite” anumite acte de ostilitate, printre care este pomenită și „invasia militară, chiar fără declarare de războiu, pe teritoriul unui alt Stat”.

Se mai adaugă că „niciun act de agresiune nu va putea să fie justificat nici prin situația internă a Statului, nici prin conduita lui internațională”.

Pentru România un deosebit interes prezintă punctul b, cu privire la chestiunea invaziei, și explicațiile, ce se aduc acestei noțiuni în raportul lui Politis.

În acest raport cetim:

„*L'acte d'invasion constitue essentiellement un acte d'agression, independamment de toute déclaration de guerre. Par territoire, il faut ici entendre le territoire sur lequel un Etat exerce en fait son autorité*” ²⁾.

Și întrucât România își exercita asupra Basarabiei autoritatea sa încă din 1918, este clar că Uniunea Sovietică și-a luat obligația să nu admită agresiune asupra Basarabiei.

Cercetătorii din diferite țări constată că convențiile din 1933 fac să dispară toate controversele juridice cu pri-

1) S. D. N. *Recueil des Traités*. Vol. CXLVIII, 1934. pag. 211—219. Nr. 3.414.

Enregistré le 26 Avril 1934.

2) *Documents de la Conférence*, Ibidem, p. 681, Nr. 23.

vire la integritatea teritorială a statelor semnatare și că Sovietele au renunțat să-și revendice Basarabia pe calea de războiu sau agresiune de orice fel ar fi.

Iată câteva din aceste păreri.

Georges Scelle, un eminent profesor de drept internațional, scrie ¹⁾.

„Pentru ca să fie o agresiune nu e necesar ca competența teritorială a unui Stat-victimă să fie indiscutabilă. E suficient ca puterea guvernamentală să se extindă de fapt asupra unui teritoriu determinat. Noi vedem aci reapărută noțiunea exact descrisă cu privire la articolul 10 din Pactul²⁾ de către celebrul jurist italian Scialoja, noțiunea „de protection posesoire”. „Les Russes, termină autorul, *ont désormais reconnu qu'une violation de la frontiere bessarabienne constituerait une agression*”.

Cu cele spuse de acest reprezentant al științei dreptului internațional se potrivesc și două interpretări, făcute de însuși autorul raportului din 24 Mai 1933 d. Politis.

Răspunzând la Geneva la o întrebare a delegatului spaniol M. de Madariaga, d. Politis dă următoarea interpretare a determinării teritoriului, asupra căruia nu se admite invaziunea.

„Cette phrase n'a pas pour but de légitimer une occupation illegale, mais uniquement de protéger, contre toute action de force, une possession paisible, alors même que les titres juridiques sur lesquels elle se fonde pourraient être d'éventuelle contestés” ³⁾.

Aici nu e vorba de cazul Basarabiei. Se dă o interpretare generală. Și pentru ca să vedem, că ea nu este în desacord cu părerea d-lui Scelle, e suficient să arătăm aici și a doua interpretare, a d-lui Politis, pe care a dat-o d-sa în „Encyclopedie balkanique permanente” (I, 20—21) și în care atinge în special situația Basarabiei și raporturile dintre Soviete și România.

1) Georges Scelle. *L'agression et la legitime defence* dans les rapports internationaux. Bulletin Nr. 5—7, 1936, de la „Conciliation Internationale”, pag. 395.

2) Pactul Societății Națiunilor.

3) 69 séance. Commis. Gén. du 29 Mai 1933, citată după J. Diamandesco. *Le problème*, pag. 147—148.

El scrie: „Les protocoles de Londres marquent le début d'un changement radical dans la politique extérieure de la Russie Soviétique, qui abandonne ainsi son ancienne attitude offensive pour l'adapter aux nouvelles réalisations de la politique internationale; ils suppriment en quelque sorte les difficultés territoriales qui pouvaient exister entre la Russie et la Roumanie" ¹⁾).

Le Fur, comentând convențiile din 1933, constată că ele îmbunătățesc raporturile sovieto-române, fac să dispară „toute controverse juridique quant à l'intégrité territoriale des Etats signataires", și că s'a recurs la termenul „de fait" pentru „à mettre fin à toute discussion juridique sur l'origine ou la légitimité de la possession" ²⁾).

Soluționarea litigiului român, chiar într'o formă indirectă, a provocat o vie satisfacție în cercurile internaționale, dornice de pace. Le domina același motiv, care pe mulți autori a dispus să admită prescripția ca mijloc de achiziție a teritoriului, anume: stabilitatea ordinei internaționale ³⁾. În cazul Basarabiei erau întrunite toate condițiunile unei achizițiuni pe bază de prescripțiune ⁴⁾.

Posesiunea românească a Basarabiei în timp de mai mult de 22 ani, stătea sub semnul suveranității românești, era pașnică, neîntreruptă, publică și, ceea ce era și mai important, avea asentimentul populației, exprimat printr'un organ reprezentativ al provinciei (Sfatul Țării).

În afară de aceasta Basarabia după unire, alături de celelalte provincii românești, își trimitea deputați și sena-

1) *Eduard Driault. La question d'Orient, 1918—1937 La paix de la Méditerranée*, Paris, 1938, pag. 309.

2) *Le Fur*, ibidem. În același sens și autorii români: *G. Sofronie* în „Determinarea agresorului", extras din „Pandectele Române", 1934, No. 1, pag. 24, și în „La Position internationale de la Roumanie, Buc., 1938, pag. 105, precum și *J. Diamandescio*, ibidem, pag. 148.

3) *P. Fauchille. Traité de droit international public, t. I, 2-me partie*, Paris, 1925, pag. 757 și 759-761.

Jean Spiropoulos. Traité theorique et pratique de droit international public. Paris, 1933, pag. 178.

Louis Le Fur. Précis de droit international public, Paris, 1933, pag. 369—370 et 48—49.

4) Posesiunea trebuie să fie: 1) à titre de souverain, 2) paisible et non interrompue, 3) public și 4) coulé en un laps de temps.

tori în parlamentul țării și astfel colabora la întocmirea legilor și la controlul administrației. Nici odată din partea lor nu s'a auzit un singur protest împotriva suveranității românești în Basarabia. Deci prin reprezentanții săi legali provincia s'a pronunțat în nenumărate rânduri pentru unire.

Iar statul vecin, ce se socotea interesat, Uniunea Sovietelor s'a obligat să respecte în veci granițele românești pe linia râului Nistru.

A urmat apoi restabilirea raporturilor normale diplomatice între Uniunea Sovietică și România și chiar intrarea Sovietelor în Societatea Națiunilor.

Restabilirea acestor relațiuni s'a făcut printr'un schimb de scrisori la data de 9 Iunie 1934, la Geneva, între ministrul de externe Titulescu și comisarul poporului Litvinov.

Tot la aceeași dată Titulescu și Litvinov au schimbat și o notă de text identic, prin care se afirma că pentru desfășurarea în chip normal a apropierii dintre ambele țări, se confirmă din nou înțelegerea ce a existat între ele.

În notă se precizează :

„Le deux Gouvernements de nos deux pays se garantissent mutuellement le plein et entier respect de la souveraineté de chacun de nos Etats et l'abstention de toute immixtion directe ou indirecte dans les affaires intérieures et dans le développement de chacun d'eux, et notamment de toute agitation, propagande, et de toute espèce d'intervention ou bien de soutien de celles ci”.

Prin urmare înainte de 1940 situația Basarabiei se baza din punct de vedere juridic pe :

1. voința populației Basarabiei de a trăi în compunerea statului național românesc.

2. voința României de a avea această provincie în compunerea teritoriului său.

3. voința, principial exprimată în 1917, a guvernului sovietic de a socoti liber de legătură cu statul rusesc ori care popor din cuprinsul vechei Rusii țariste, precum și pe dreptul de autodeterminare a naționalităților, recunoscut de guvernele revoluției ruse, anterioare Sovietelor.

4. angajamentul formal al Sovietelor de a respecta integritatea teritorială a României, înțelegând prin teritoriul

românesc și cel al Basarabiei, și de a sa abține pentru totdeauna de orice agresiune în această direcție.

Ce mai rămânea atunci?

O simplă psihologie la mijloc din partea Sovietelor, care, dat fiind legăturile pașnice între România și Uniunea Sovietelor, urma să fie înlăturată.

Prin convențiile din 1933 Sovietele au creat Basarabiei o situație, prin care „posesiunea” se transformă inevitabil în „drept”, starea de fapt se îmbracă în forme legitime juridice.

Acestei faze noi, pașnice și clare, în raporturile sovieto-române, a fost dată de către Uniunea Sovietică în 1940 o lovitură, printr'un act neașteptat de agresiune împotriva României, fără nici o bază serioasă de justificare.

În lumina evenimentelor, pe care le trăim, mai e oare posibil să credem în sinceritatea pacifismului sovietic?! Nu e oare logic să-l socotim o prefăcătorie, o utilizare a convenționalismului internațional cu scopuri diametral opuse sentimentului de ordine și pace, o mascaradă jucată în cadrele Societății Națiunilor pentru a înșela sau slăbi vigilența guvernelor europene?!

PARTEA IV.

Răpirea Basarabiei de către Uniunea Sovietelor.

CAP. 17.

O nouă poziție internațională a Sovietelor și răpirea Basarabiei

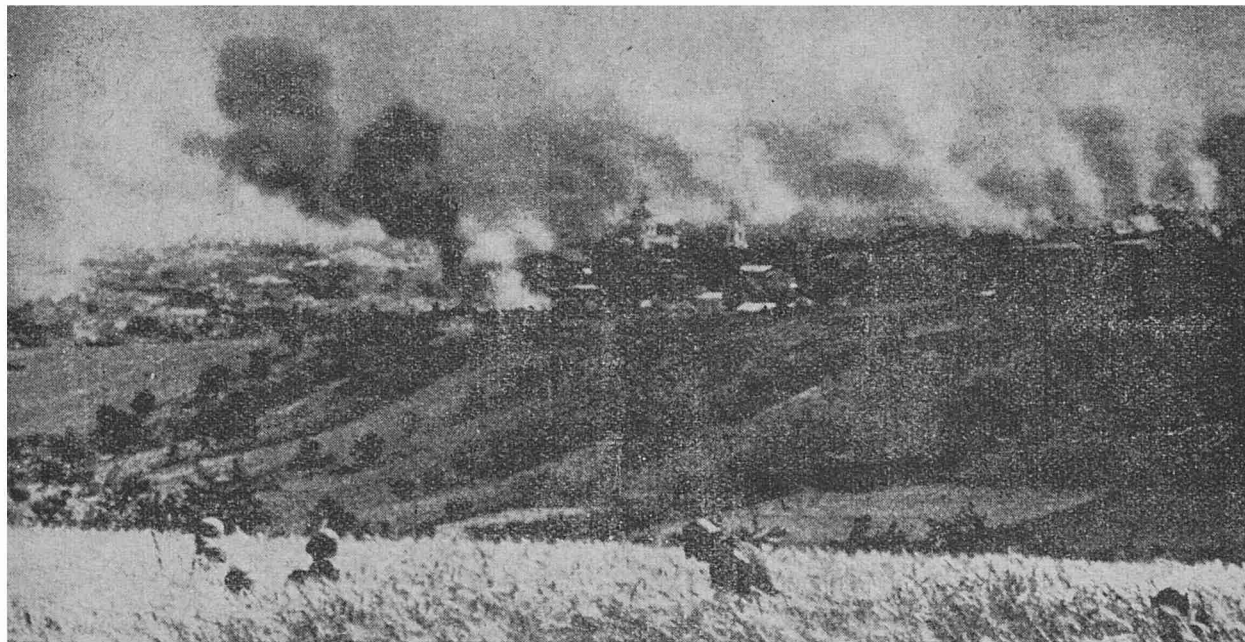
În vara anului 1939, Uniunea Sovietică face în politica sa externă o nouă curbă, încheind la 23 August un tratat de neagresiune cu Germania pe o durată de 10 ani.

Dar între România și Soviete nu a intervenit niciun act nou. Ambele state rămăneau pe pozițiile lor de vecinătate pașnică și de respect.

În completă disonanță cu aceasta a sunat cuvântarea, ținută de comisarul poporului la externe d. Molotov în ședința comună a Sovietului Uniunii și a Sovietului Naționalităților la Moscova, în ziua de 29 Martie 1940, care într'o examinare a raporturilor diplomatice a U. R. S. S. cu Statele străine a atins și raporturile ei cu România, în special chestiunea Basarabiei.

D. Molotov a declarat că *U. R. S. S. nu are cu România un pact de neagresiune*. „Aceasta se explică prin existența unei chestiuni litigioase nerezolvate, aceea a Basarabiei, a cărei anexare de către România nu a fost niciodată recunoscută de Uniunea Sovietică, cu toate că aceasta nu a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe calea militară”. În concluzie raportorul a afirmat totuși că *nu există nici un motiv de agravare a relațiilor sovieto-române*.

Afirmația categorică a conducătorului politicei ex-

**ORAȘUL CHIȘINĂU, în preajma ocupării lui de către trupele române și germane,
arde în urma exploziei minelor, aprins de bolșevici.**

terne a Sovietelor că nu există între U. R. S. S. și România un pact de neagresiune a surprins opinia publică a României. Tratatul de la Londra din 3 și 4 Iulie 1933 stăteau dovadă vie despre contrariul. Ele interzic orice agresiune. Nici o considerațiune de ordin politic, militar, economic sau oricare altul nu o poate justifica. Nu are importanță că unele din state, ce au semnat aceste tratate (Polonia, tratatul din 3 Iulie și Cehoslovacia tratatul din 4 Iulie), au fost desființate ulterior prin forța acțiunilor militare împotriva lor din partea celui de al treilea Reich.

Conform articolelor de ratificare a acestor tratate se consideră suficientă depunerea ratificațiilor de către două din părțile contractante, pentru ca aceste tratate să intre imediat în vigoare. Pentru fiecare din statele semnatare tratatele intră în vigoare pe măsură ce ele depun instrumentele lor de ratificare.

Grație mențiunii despre intrarea în vigoare a tratatului pentru fiecare stat, ce se asociază, *aceste tratate multilaterale devin echivalente unui număr de tratate bilaterale între fiecare pereche de state participante.*

Prin urmare nu exista nici un dubiu asupra valabilității acestor tratate, precum și asupra faptului că ele, nefiind denunțate, continuau și mai departe să normalizeze raporturile dintre U. R. S. S. și România.

Cu toate acestea în ciuda evidenței drepturilor românești asupra provinciei, abia după trei luni dela data sus pomenitei cuvântări, Uniunea Sovietelor adresează României în noaptea de 26 spre 27 Iunie 1940 cu totul pe neașteptate un ultimatum cu cererea înapoierii Basarabiei cu „orice preț” sub falsul motiv că ea ar fi populată de Ucraineni, și odată cu aceasta cere și cedarea părții nordice a Bucovinei, ca mijloc de despăgubire pentru dominațiunea de 22 ani a României în Basarabia.

Mișelește, pândind momentul de strâmtorare externă a României, comunismul rusesc ne a răpit din nou Basarabia, Basarabia voevozilor Moldovei, acel colț al pământului românesc, unde fiecă piază vorbește de trecutul lui.

România a fost nevoită să evacueze Basarabia.

E proaspăt încă sentimentul de ofensă, pe care l'a simțit opinia publică a României, aflând conținutul notei sovietice.

Evenimentele ulterioare au arătat că ocuparea sovietică a Basarabiei era numai o mică parte dintr'un plan mult mai vast.

Vizitând Berlinul înainte de a fi intrat Uniunea Sovietică în războiu, comisarul de externe Molotov s'a interesat, dacă garanția germană pentru hotarele ciuntite ale României este valabilă și în cazul unui atac sovietic împotriva României și a primit un răspuns afirmativ. Cu această ocazie au fost scoase la iveală și alte planuri de cuceriri excepțional de mari în Balcani și în strămtori. Este o reeditare a imperialismului rusesc de odinioară.

Primejdia era mare.

Era imposibil să fie tolerată mai departe această exemplară desconsiderare a mândriei altor popoare, această religie a forței comuniste împotriva sentimentelor lor naționale. Aici e originea participării României la războiul împotriva Sovietelor.

Basarabia a fost recucerită și realipită statului român.

Spre regret la retragerea trupelor sovietice din Basarabia bolșevicii au distrus clădiri, monumente, rezerve de aprovizionare, semănând pretutindeni foc, pârjol și ruine¹⁾. Străzi întregi din orașul Chișinău sunt acum pline de ruine, multe devastări s'au făcut deasemenea la Bălți, Orhei, Lipcani, Hâncești și alte orașe.

Mulți oameni pașnici au fost ridicați și duși cu forță în Siberia și Rusia, alții au fost uciși și cadavrele lor în descompunere au fost găsite în subsolul consulatului italian din Chișinău, la Cetatea-Albă, Bălți și alte localități. Nu există în orașele Basarabiei o familie, în care să nu fie un membru al ei ridicat sau ucis. Bisericile au rămas profanate prin transformare în cluburi, săli de gimnastică, teatre etc.

Ne aflăm la o răspântie istorică. Dar suntem ferm convinși că în destinele omenirii își manifestă prezența legea dreptății imanente. Nu poate birui definitiv răul. Aceasta ne face să credem că România va primi o răsplată dreaptă a suferințelor ei supraomenești. Basarabia este și va rămâne pururi românească.

1) Dovezi elocvente vezi în cartea publicată în 1942 de Guvernământul Basarabiei, sub titlul „*Basarabia desrobită*”.

Indice bibliografic

De mult se simte nevoia unui indice al lucrărilor cu privire la Basarabia. Indicele bibliografice existente nu satisfac această nevoie. Lucrarea lui P. Draganov „Bessarabiana“, Chișinău, 1912, conține numai cărți apărute înainte de 1912 în limba rusă, și pe lângă că nu este completă mai abundă în greșeli de date. Cealaltă lucrare a lui A. David, „Bibliografia lucrărilor privitoare la Basarabia, apărute dela 1918 încoace“, Chișinău, 1933, deasemenea nu este completă, și dela apariția ei au trecut 10 ani.

Dar un indice de bibliografie basarabeană complet ar cuprinde un volum întreg sau, poate, nu unul. De aceea mi-am limitat sarcina, călăuzindu-mă de următoarele criterii: 1) din cărți rusești au fost trecute în indice numai acelea, pe care le socot absolut necesare pentru a cunoaște atitudinea autorilor ruși sau părerile lor tendențioase, uneori chiar pătimase; restul poate fi găsit ușor în cartea lui Draganov; 2) din lucrările românești a fost trecut în indice tot ce este mai important și necesar atât pentru orientarea generală, cât și pentru studiul trecutului și prezentului acestei provincii; 3) dar nu au intrat în indice operele scriitorilor basarabeni, pentru care informațiile respective pot fi găsite la Adamescu, Gh. Cardaș, Bezviconi s. a., și lucrările care tratează Basarabia în cadrul statului moldovenesc, ca parte integrantă a teritoriului românesc, deci lucrări de istorie românească în general, lucrări cu privire la chestiunea Orientului apropiat și imperialismul rusesc, la istoria universală din epoca anilor de criză 1812, 1856, 1878 etc. Pentru aceasta din urmă bibliografie se poate adresa lucrării mele „Istoria Basarabiei“, vol. III, și lucrărilor de istorie românească și universală în general.

În textul indicelui se întrebuintează următoarele prescurtări:

Academia Română (publicații)	A. R.
Anuarul Arhivei de Folclor	A. A. F.
Arhiva, revista. Iași	A.
Arhiva pentru știința și reforma socială, București	A. S. R. S.
Arhivele Basarabiei, Chișinău	A. B.
Buletin de la Section Historique	B. S. H.
Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice	C.M.I.
Buletinul Soc. Reg. Române de Geografie	B. G.
Convorbiri Literare, revista, București	C. L.
Cercetări Istorice, revista, Iași	C. I.
Cetatea Moldovei, revista, Iași	C. M.
Cuvânt Moldovenesc, ziar, Chișinău	Cuv. M.
Jurnal Ministerstva Narodnago Prosveščenia, S. — Petersburg	J. M. N. P.
Insemnări Ieșene, revista, Iași	I. I.
Luminătorul, revista, Chișinău	L.
Minuvșie Godl, revista, S.—Petersburg	M. G.
Revista Arhivelor, București,	R. A.
Revista Fundațiilor Regale	R. F. R.
Revista Istorică, București,	R. I.
Rev. „Lucrările Soc. de Geografie D. Cantemir” R.D.C.	R.D.C.
Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie R.I.A.F.	R.I.A.F.
Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Basarabia	R. I. A. B.
Russchii Arhiv.	Russ. A.
Viața Basarabiei, rev., Chișinău—București	V. B.
Viața Românească, rev., Iași	V. R.
Zapiski Odesscago obščestva Istorii i Drevnostei	Z. Od. Ob.
Pentru locul apariției sunt admise următoarele prescurtări:	
București	Buc.
Cernăuți	C.
Cetatea-Albă	C. A.
Chișinău	Ch.
Kiev	K.
Moscova	M.

Odesa O.
 Paris P.
 S.—Petersburg S.—P.
 Vălenii de Munte V. M.
 Varşovia Varş.
 În sfârşit, cuvântul „Basarabia”, sau ruseşte „Bessara-
 bia”, se întrebuintează cu iniţiala „B”.

- E. Adamov.* Bessarabschii Vopros i russco-rumânschiia otnoşeniia, trad. în „Le Monde Slave”, P., 1928, Nr. 1, şi răspunsul lui N. Iorga, ibid., 1928.
- A. Afaşasiev-Ciujbînschi.* Poezdca v. iuñuiu Rossilu, II. S.—P. 1863.
- L. N. Alexandri.* B. i bessarabschii vopros. M., f. a.
- E. Alistar.* Fizionomia Sfatului Ţării, V. B., 1933, Nr. 4—5.
- Gh. Andronachi.* Albumul B în jurul Unirii. Ch., 1933.
- I. Andrieşescu.* Bucovina şi B. în lumina arheologiei. Mân. Neamţu, f. a.
- Aniversarea de 50 ani a Zemstei Chişinău (1869—1919).* Ch., 1919.
- Z. Arbore.* B. în secolul al XIX-lea. Buc., 1898.
- Z. Arbore.* Liberarea B., Buc., 1915.
- Z. Arbore.* Dicţionarul Geografic al B., Buc., 1904.
- Arhivele Basarabiei.* revista de istorie şi geografie. Ch., an.I—VIII, 1929 — 1936.
- Gr. Avachian.* Ocerc istorii ackermanschiî armian do XIX veca. C. A. 1922.
- Gr. Avachian.* Trei monete ale regilor armeni, găsite la Cetatea-Albă. Bul. S. Numizm. R., 1924, Nr. 49—50.
- Gr. Avachian.* Arhivele ruseşti din Cetatea-Albă R. A., 1925, Nr. 2.
- Gr. Avachian.* Ştiri nouă din Tiras. I—II, Buc., 1925, 1927.
- Gr. Avachian.* Cetatea-Albă în sec. al XIX-lea. A. B. 1930, Nr. 4.
- Gh. Bezviconi.* Revista „Din trecutul nostru”, Ch. Principalele articole: Armenii în B., 1934. Boierii Stamati, 1934 — 1935. Navigaţia basarabeană şi creatorul ei, 1934. Contribuţii la istoria boierimii basarabene, 1935. Din vremea lui A. S. Sturdza, 1936. Pavel Gore, 1937. Manuc-bei, 1938. Sărbii în B., 1939. Patruzeci de ani din viaţa B., 1939. Familia Krupenschi, 1939.
- Gh. Bezviconi.* Cărturarii basarabeni. Ch., 1940, şi V. B., 1940, 2—3.
- Gh. Bezviconi.* Prinţul Constantin Moruzi, V. M., 1940 şi R. I., 4—6.
- Gh. Bezviconi.* Amintiri din 1883—1891. Buc., 1940 şi C. L., Nr. 6.
- Gh. Bezviconi.* Doi junimişti din B., Buc., 1941, şi C. L. 11—12.
- Gh. Bezviconi.* Din viaţa instituţiilor B., de altă dată. V. B., 1941, Nr. 11—12.
- Gh. Bezviconi.* Mănăstirea Japca, jud. Soroca. Buc., 1942.
- Gh. Bezviconi.* Istoricul B. Ion Halippa V. B., 1942, Nr. 2—3.
- Gh. Bezviconi.* Oficialităţile B. în 1823—1833 V. B., 1942, Nr. 5—6.

- Gh. Bezviconi.* Articole în C. M., 1942 : Costache Negruzzi, scriitor basarabean, Nr. 2—3 ; Legăturile familiale ale lui A. C. Cuza cu B., Nr. 5 ; Scriitorul Leon Donici, Nr. 6 ; Prințul Const. Moruzi Nr. 7 ; Romancierul D. Moruzi, Nr. 9.
- Gh. Bezviconi.* Costache Stamatii, familia și contemporanii săi, pref. A. Gorovei, Iași, 1942.
- Gh. Bezviconi.* Zamfir Ralli — Arbore. „Anal. Mold.”, Iași, 1943.
- Gh. Bezviconi.* Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru, Buc., Vol. I., 1940, vol. II., 1943.
- Gh. Bezviconi și S. Neaga.* Associations secrètes en B. au début du XIX siècle. «Din trecutul nostru», 1939, Maiu — Iulie.
- A. Babel.* La Bessarabie, Etude hist., ethn. et econ., P. 1926.
- N. Bâhouschi.* Economiceschii crizis v B., S.—P., 1898.
- Basarabia.* Monografie (colecție de articole). Ch., 1926.
- Basarabia și Bucovina.* Omagiu Mareșalului I. Antonescu. R. F. R., 1941, Nr. 8—9.
- P. Batiuşcov.* Bessarabiia. S.—P., 1892.
- L. Berg.* Bessarabiia. Strana. Liudi. Hoziaistvo. Petrograd, 1918.
- L. Berg.* Naselenie Bessarabii. Petrograd, 1923.
- Șt. Berechet.* Documente slave privitoare la B. în tipărituri rusești. R. A., 1926, Nr. 3.
- Șt. Berechet, P. S. Visarion Puiu, C. Tomescu și St. Ciobanu.* Documente din B., Ch., 1928.
- L. Boga.* Documente basarabene. v. I—XVI. Ch., 1928—1933.
- L. Boga.* Paza marginii, Ch., 1932.
- L. Boga.* Lupta pentru limba românească și ideia Unirii la Românii din B. după 1812, Ch., 1932.
- Dam. Bogdan.* Basarabeanul P. Sârcu. Ar. R., Buc., 1942, v. VIII.
- I. Bogdan.* Inscripțiile dela Cetatea-Albă, Buc., 1908.
- L. Bogdan.* Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV. Buc., 1908.
- D. Bogos.* La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917—1818. Ch., 1924
- A. Boldur.* La Bessarabie et les relations russo-roumaines. La question bessarabienne et le droit international. Ed. J. Gamber. Paris 1927. Premiul „Fundației Regele Ferdinand I”.
- A. Boldur.* Unirea. Analiza psihologică a evenimentelor. 1918—1828. Ch., 1928.
- A. Boldur.* Autonomia B. sub stăpânirea rusească în 1812—1828. Studiu, Ch., 1929.
- A. Boldur.* Bessarabschii vopros. Ch., 1930.
- A. Boldur.* Introducere la istoria B. sub stăpânirea rusească. V. B., 1932, Nr. 2.
- A. Boldur.* Dreptul local al B., V. B. 1932, Nr. 10.
- A. Boldur.* Problema păstului de neagresiune sovieto-român. V. B., 1933, Nr. 1, 2.
- A. Boldur.* Soarta istorică a nobilimii din B., Cuvântare, ținută la deschiderea cursurilor Facultății de Teologie în ziua de 8 Noemvrie 1934. Ch., 1935.

- A. Boldur. Arabescuri revoluționare. Amintiri și reflexii din epoca revoluției ruse (fragment). V. B., 1935, Nr. 3.
- A. Boldur. Publicistica românească, „Gazeta B.” 1937, 25 Dec., anexa.
- A. Boldur. Imperialismul rusesc în Balcani. Ch., 1937.
- A. Boldur. Statutul internațional al B., V. B., 1938, Nr. 4—5.
- A. Boldur. Contribuții la studiul Istoriei Românilor. Istoria B. Vol. I. Epocile vechi (până la sec. XVII), Ch., 1937.
- Vol. III. Sub dominațiunea rusească. Ideologia. Politica. Administrația. Ch., 1940.
- A. Boldur. Muzica în B. Schiță istorică. Buc., 1940.
- Gh. Brătianu. Contributions à l'histoire de Cetatea-Alba au XIII et XIV-e siècles. B. S. H., t. XIII, 1927.
- Gh. I. Brătianu. Le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877—1878 et au Congrès de Berlin. Buc., 1928.
- Gh. I. Brătianu. Recherches sur Vicina et Cetatea-Alba. Buc. 1935.
- Gh. I. Brătianu. La Roumanie et l'U. R. S. S. Buc., 1936.
- Gh. I. Brătianu. Bismark și Ion. C. Brătianu. Buc., 1936.
- Gh. I. Brătianu. Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței lui I. C. Brătianu. Buc.. 1939.
- J. Bromberg. Toponymical and historical miscellanies on medieval Dobruđa, Bessarabia and Moldo-Wallachia. «Byzantion», tome XII (1937), pag 151 — 180, 459 — 475; tome XIII (1938) pag. 9 — 71.
- S. R. Bucovscki — L. V. Stamerov. Mestnăe zaconi Bessarabii O, 1908.
- T. Bulat. Divanul Moldovei și Bulgarii din B., A. B. 1929, Nr. 2.
- T. Bulat. Moldova dintre Prut și Nistru după harta geografului francez J. B. d'Anville. A. B., 1929, Nr. 5.
- T. Bulat. Diviziunea proprietății rurale în ținutul Hotinului după desființarea raiei. A. B., 1930, Nr. 4.
- T. Bulat. Din istoricul transhumanței românești în B., A. B. 1933, Nr. 4.
- T. Bulat. Hotinul — străveche stăpânire românească. A. B., 1933, Nr. 2.
- Buletinul Anuar al Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția B., Ch., vol. I.-III.
- Buletinul Institutului Social Român, Secția B., vol. I.-II.
- V. Buloyici. Materiali dlia etnograficescoi carti Bessarabscoi gubernii, Chiev, 1916.
- P. Caraman. Românitatea B. văzută de știință oficială sovietică. I. B. 1940, Nr. 11.
- Gh. Cardaș. Poeții și prozatorii B. până la Unire (1812—1918). Cu indicațiuni bibliografice. «Bibl. p. toți», Buc., f. a.
- L. Casso. Rossiia na Dunae i obrazovanie Bessarabscoi oblasti. S.-P. 1913. Trad. de d. Șt. Berechet: „Rusia la Dunăre”.
- L. Casso. Petru Manega, un codificator uitat al B., traducere de Șt. Berechet, Buc., 1923.
- L. Casso. Vizantijscoe pravo v B, M., 1907.
- P. Cazacu. O sută pe ani de robie, 1912.
- P. Cazacu. Moldova dintre Prut și Nistru, 1812—1918. Iași, f. a.
- P. Cazacu. Notes sur la Bessarabie. Buc., 1926.
- P. Cazacu. Zece ani dela Unire, 1918—1928, Buc., 1928.
- P. Cazacu. Pagini din istoria Unirii B., V. B., 1933, Nr. 4—5.

- P. Cazacu*. Câteva date din istoria B., Buc., 1925.
- P. Cazacu*. La verita storica sulla questione della B., Buc., 1926.
- P. Cazacu*. The truth about the question of B., Buc., 1926.
- Preot M. Ceachir*. Din istoria găgăuzilor din B., V. B., 1933—1936.
- M. Chabade*. La Besarabie et le droit de libre disposition des peuples
Berne, 1919.
- Sl. Ciobanu*. Cultura românească în B. sub stăpânirea rusă. Ch., 1923.
- Sl. Ciobanu*. Chișinăul. Ch., 1925.
- Cirezwâciainoe eparhialnoe sobranie* Chișinevscoi eparhii 1917 g., Ch., 1917.
- A. Ciulcu*. Din viață și activitatea lui Vas. Stroescu. V. B., 1940, Nr. 1.
- Ch. Clark*. Besarabia, Russia and Roumania on the Black Sea. New-York
1927.
- N. V. Coban*. Un scriitor necunoscut G. Crețu—Crețescu V. B., 1941, Nr.
6—7.
- P. Codiță*. Românitatea districtului Hotin în decursul istoriei, V. B., 1941,
Nr 4, 6—7, 8.
- P. Constantinescu-Iași*. Circulația vechilor cărți românești în B. sub Ruși.
Ch., 1929.
- P. Constantinescu-Iași*. B. arheologică și artistică. Stațiuni preistorice în B.
V. B., 1932, 1, 2.
- P. Constantinescu-Iași*. Movile și valuri de pământ. Cetăți de pământ.
Cetățile de piatră. V. B., 1932, 4, 5, 7.
- P. Constantinescu-Iași*. Cetatea-Albă. V. B., 1932, Nr. 9.
- P. Constantinescu-Iași*. Cruci de piatră și de lemn. Biserici de lemn. V.
B., 1932, Nr. 12; 1933, Nr. 3.
- P. Constantinescu-Iași*. Istoricul Buicanilor. V. B., 1935, Nr. 5
- M. Costăchescu*. Satul și târgul Telenești din jud. Orhei, Iași, 1930.
- A. Coțovschii*. Pel'agra v B., Ch., 1910.
- A. Cotruța*. O neobhodimosti ustanovleniia pravil ob otnoșeniiah mejdu
nanimatellami i rabocimi, po naimu na selschiia raboti.
Ch., f. a.
- A. Crăciunescu*. Amintiri din revoluția B. din 1917. V. B., 1941. Nr. 5
- V. Cristi*. O pagină înedită din istoria B., V. B., 1933, Nr. 4—5.
- A. N. Crupenschil*. Cratchii ocerc o bessarabscom dvorianstve. 1812—1912,
S.—P., 1912.
- P. Crușevan*. B. Spravocinai sbornic. M., 1903.
- A. Culea*. Cetățile moldovenești de pe Nistru, Buc. 1926. („Cunoșt. Folositoare”).
- N. Căliman*. Chișinevscaia masonascaia loja. J. M. N. P., 1907, Nr. 10.
- P. Cunișchi*. Cratcoe statisticescoe opisanie zadnestrovscioi oblasti. S.P., 1813.
- P. Cuzminschi*. Amintirile unui moșneag basarabean. V. B., 1932, Nr. 9,
11, 12; 1934 Nr. 7—8, 9; 1935, 7—8.
- I. Cveatcovscaia i M. Rașcovici*. Vospominania, Ch., 1937
- C Voprosu ob izmenenii cenzovali norm dlia uciastia v zemskih izbiratelnih
Sobraniiah i s'ezdah*, Ch., f. a.
- H. Dascălescu*. Revoluția dela 1917 în B. Lupta Moldovenilor pentru limba,
școala și cultura națională. Din „Omagiul lui C. Kirițescu”.
Ch., 1938.
- Al. David*. Bibliografia lucrărilor privitoare la B., apărute dela 1918 în-
coace. Ch., 1933.

- Al. David.* Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă (1812-1818). Vol. I. (1814-1880). Ch., 1934.
- V. Dembo.* Bessarabschii vopros, M., 1924, și articol în „Bolșaiia Sovetscaia ențiclopedia”, v. VI., 1927, p. 27—38.
- E. Diaconescu.* Presa franceză și chestiunea B. în 1878, C. I., 1928, Nr. 1. Călători străini. Ghillebert de Lannoy. Iași, 1940.
- I. Diaconici.* Belgarite v B. Sofia, 1929.
- Doklad Otciot Bessarabscoi gubernscoi Zemscoi Upravl o tipe... vâșșago selsco—hoziastvennago* Instituta. Ch., 1913.
- P. Draganov.* Bessarabiana (bibliografia lucrărilor rusești). Ch. 1912.
- Drăghicesco.* La Bessarabie et le droit des peuples., P. 1918.
- I. Dragomirescu.* Ideile și faptele lui B. P. Hasdeu. Buc., 1913.
- G. M. Dragoș.* Argot Basarabian. Iași, 1939.
- I. I. Dudnicenco.* Lucieșe liudi (arhiepiscop Serafim, Krupenschie, Sina-dino i dr.). Ch., 1913.
- V. Dulamangiu.* La population et le langage de Chabag. A. 1939.
- E. Dvoicenco.* Viața și opera lui C. Stamati. Buc. 1934.
- E. Dvoicenco.* Inceputurile literare ale lui B. P. Hașdeu. Buc., 1936.
- E. Dvoicenco.* Alex. Hașdeu și literatura română populară, V. M., 1936.
- A. Egunov.* Bessarabscaia guberniia v 1870—1875 g. Ch., 1879.
- A. Egunov.* Mestnăe grajdanschie zakon B., S.-P., 1881.
- M. Eminescu.* Bucovina și B. Studiu prezentat de I. Crețu. Buc., 1941.
- V. Erbiceanu.* Naționalizarea Justiției și unificarea legislativă în B. Buc. 1934.
- K. Ermolinschi.* Sbornic statisticeschih svedenii po Hotinscomu uezdu M., 1886.
- K. Ermolinschi.* Obzor Hotinscago uezda v selsco-hoziastvennom otnoșenii za 1887 g., M. 1888.
- P. Fală.* Cugetările unui luptător moldovean în timpul revoluției rusești, din 1917, Mân. Neamț, 1926.
- Figuri contemporane* din B. (dicționar biografic). Ch., 1939.
- C. Filipescu și E. N. Giurgea.* B. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice, Ch. 1919.
- I. Frățiman.* Istoria Mitropoliei Prailaviei, Studiu. Ch., 1923.
- I. Friptu.* Din trecutul orașului Comrat. V. B., 1942, N. 10—11.
- Ion Frunză.* Bessarabien. Rumänische Rechte und Leistungen. Buc., 1941.
- E. Gane.* Procesul răzașilor din Cobâlca, ținutul Orheiului, cu I. Millo. V. B., 1935, No. 10, 11—12.
- A. Gauvain.* La question de Bessarabie. „Le Monde Slave, 1925, N. 8.
- V. E. Ghenzul.* Polveca creditnoî operații B. 1874—1924. Ch., 1924.
- C. Georgescu-Vrancea.* Boierimea basarabeană și pacea dela București din anul 1812. A. B. 1934, Nr. 2.
- C. Georgescu-Vrancea.* Condițiunea juridică a răzășilor din B. „Cuvântul Dreptății”, 1921, Nr. 6 și 8.
- Gh. Ghibănescu.* Cobălele, istoricul unui sat din Basarabia, Iași 1914.
- Gh. Ghibănescu.* Slobozia Bălților. Iași.
- O. Ghibu.* Dela B. rusească la B. românească. Cluj, 1926.

- O. Ghibu.* Cum s'a făcut Unirea Basarabiei. Sibiu, 1925.
- O. Ghibu.* Cu gândul la Basarabia. Arad, 1926.
- O. Ghibu.* B. în statistica Universității din Iași. Buc., 1932.
- P. Gore.* Istoricăscăia Zapisca ob odnodvorțah (mazălah). Ch., 1908.
- P. Gore.* Plebiscitul în B. Brașov, 1919.
- P. Gore.* Autoadministrarea și Zemsvoul. Ch., 1920.
- P. Gore.* Răzeșii. V. R., 1920
- P. Gore.* Anexarea B. (în monogr. B.). Ch., 1926.
- A. Gorovei.* Contribuții la biogr. lui C. Stamati. A. R., Seria II, 1931, t. V.
- Ioan Halippa.* în Trudi Bessarabscoi gubernscoi arhivnoi Comissii, vol. I—III. Ch., 1900, 1902, 1907.
- Pan. Halippa.* Basarabia, Iași, 1912.
- Pan. Halippa.* Ion Pelivan. Viața și activitatea. V. B., 1936, Nr. 7—8.
- Pan. Halippa.* Amintiri despre Murafa. V. B., 1938, 12.
- Pan. Halippa.* În slujba scrisului românesc din B., V. B., 1939, Nr. 2—3.
- Pan. Halippa.* Autonomia B. dela începutul secolului trecut. V. B., 1940—Nr. 9—10.
- Pan. Halippa.* B. noastră, V. B., 1941, Nr. 4.
- Pan. Halippa.* Nistrul în literatura română. V. B., 1941, Nr. 8.
- P. Haneș.* Basarabia. Autonomia, neatârarea și unirea cu România. Buc. 1919.
- P. Haneș.* Scriitorii basarabeni (până la 1850). Buc., 1920.
- P. Haneș.* Scriitorii basarabeni 1850—1940. Buc., 1942.
- B. P. Hasdeu.* Scrieri literare, morale și politice v. I—II. Ed. M. Eliade, Buc., 1937.
- Th. Holban.* Rușii din România. V. B., 1934, Nr. 11.
- Th. Holban.* Din viața bulgarilor basarabeni, V. B., 1935, Nr. 5.
- Th. Holban.* Numărul Bulgarilor din B., V. B., 1937, Nr. 11—12.
- Tr. Ichim.* Alecu Russo. V. R., f. a.
- Ion Inculeț.* Cum a fost votată Unirea. V. B., 1933, Nr. 4—5.
- T. Ionco.* Autonomia Basarabiei și republica demokratiky federativy ruskasy, Kișineu, 1917.
- T. Ionco.* Kyt pemynt va primi fiekare ceran și cum ar trebui sy se ym-party pemyntul Basarabiei. Kișineu, 1917.
- N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe. Buc., 1900.
- N. Iorga.* Luarea B. și Moruzeștii. A. R., S. III, vol. XXXII, Buc. 1910.
- N. Iorga.* Boieri și Răzeși în Bucovina și B. Buc., 1912.
- N. Iorga.* Pagini despre B. de astăzi. V. M., 1912.
- N. Iorga.* B. noastră. V. M., 1912.
- N. Iorga.* Problema basarabeană și problema Unirii Principatelor la 1855, —1859. A. R., 1941.
- N. Iorga.* Histoire des relations russo-roumaines. Iassy, 1917.
- N. Iorga.* Continuitatea spiritului românesc în B., Buc. 1918.
- N. Iorga.* La vérité sur le passé et le présent dela Bessarabie, Buc.-P. 1922.
- N. Iorga.* Lucruri noi despre Chilia și Cetatea-Albă, A. R., t. V, 1925.
- N. Iorga.* Informațiuni germane despre România și B. pe la 1870 (e vorba de R. Kulemann). A. B., S. III, t. VII, Buc., 1927.
- N. Iorga.* Ange Bally. Un ouvrage d'il a un siècle sur la B., comme pays Moldave V. M., 1940.

- I. S. Ivanov.* Sbornic statei o necotorâh sobâtiiâh v sovremennoi jzni Bolgar. Ed. 2. Ch., 1900.
- Istoricul și activitatea Zemstvelor în B. (1869—1919).* Ch., 1920.
- Istoricul liceului Nr. 2 de băeți.* Ch., 1922.
- Cal. Istrati.* Despre Cetatea Hotinului. A. R., Mem. Secț. Științ. t. XXXIV. Buc., 1912.
- Cal. Istrati.* Prin satul Hăjdăilor, C., 1925.
- Iubileintî Sbornic goroda Chișiniova.* Ch., 1912.
- Jurnal t'esda deputatov* Chișinevscoi eparhii za 1905 g. Ch., 1905.
- A. Kidel.* La Curtea țarilor Rusiei: Contesa Roxadra Edling-Sturdza, V. B., 1934, Nr. 3.
- A. Kidel.* Masonii și decabriștii din B., V. R. 1934, N. 15—16.
- A. Kidel.* Considerațiuni asupra bibliografiei social-economice basarabene Ch., 1935.
- Al. Kidel.* Zamfir Arbure. Ch., 1936.
- I. G. Kohl.* Reisen in Sudrussland, I—III, Dresden und Leipzig, 1846, 1847
- J. J. Kraszewsky.* Wospomnienia Odessy, Jedysanu, Budzacu, w roku 1843, I—III, Vilno, 1845—1846.
- A. Kroupensky et A. Schmidt.* B. et Roumanie., 1919.
- A. Kroupensky et A. Schmidt.* Le parlement de B. 1917—1918, P. 1919.
- A. Kroupensky et A. Schmidt.* L'occupation roumaine en B., ed. 2, P.
- A. Lăpedatu.* Un scriitor basarabean necunoscut — Dimitrie Balica Țomisul, C. L. XLVI, 1912.
- A. Lăpedatu.* Gravuri și vederi din Cetatea-Albă și câteva considerațiuni C. M. I, an. VI, 1913.
- A. Lăpedatu.* Cetatea Sorociei. C. M. I., an. XII, 1914.
- A. Lăpedatu.* Desfacerea proprietății moldovene de peste Prut după pierderea B. 1812—1814. R. I. A. F., v. XVI, 1915—1922.
- A. Lăpedatu.* B. la conferința de pace de la Paris, V. B., 1943, N. 1.
- B. Lăzareanu.* B. P. Hasdeu. Umorul, farsele și poezia lui. Buc., 1927.
- B. Lemberk.* Materiali c razrešeniu agrarnago voprosa v B. Ch., 1906.
- P. Leonard.* Nescolco slov o zemstve voobșce i Bessarabscom v osobenosti, O. 1871.
- Le Problème bessarabien.* Memorandumul emigranților basarabeni (e vorba de așa ziși „emigranți“). P., 1927.
- Dr. I. Lepși.* Muzeul național de Istorie Naturală din Ch., V. B., 1934, Nr. 1.
- Iosif Lepși.* Un călător german în 1840 prin B., V. B., 1941, Nr. 6—7.
- A. Lion.* Hronica umstvennago i npravstvennago razvitiia Chișinevschiî evreev (1773—1890)..., I—IV. Ch., 1891—92.
- Pr. N. Lașcov.* Oblastnoi liței, vposledstvii gubernschii Nr. 1, 1833—1908 Chișinău, 1908
- Pr. N. Lașcov.* B. c stôletiiu prisoedineniia c Rosii. 1812—1912. Ch., 1912.
- Pr. N. Lașcov.* O sută de ani de la trecerea B. către Russia, 1812—1912. Chișinău, 1912.
- P. A. Lotoțchi.* Istoriia Chișinevscoi Duhovnoi Seminarii. Ch., 1913.
- B. Malski.* Oiănești. C. A., 1939.
- A. I. Manov.* Poteclo to na gagauzite, I—II. Varna, 1939, trad. de N. Bătzaria, Buc., 1940 (ed. „Universul“).

- R. Marent.* Cu moș Ion Codreanu despre Const. Stere. V. B., 1939, Nr. 4.
- R. Marent.* Mihai Eminescu și B., V. B., 1939, Nr. 11–12.
- R. Marent.* Ion Creangă și B., V. B., 1940, No. 7–8.
- Al. Marghiloman.* Reintrarea B. în sânul patriei-mume. Discurs la 9 Apr. 1924, Buc.
- L. Marian.* Hasdeu și Tolstoi, V. B., 1932, Nr. 1.
- L. Marian.* Inceputurile publicisticii românești în B., V. B., 1932, Nr. 2.
- L. Marian.* Hasdeu și Alexandri, V. B., 1932 Nr. 5.
- L. Marian.* Data și locul nașterii lui B. P. Hasdeu. „Junimea Literară”, 1928, Nr. 1–3.
- L. Marian.* B. P. Hașdeu. Schița biografică și bibliografică. Buc., 1928.
- L. Marian,* Alexandru Hașdeu și Academia Română, A. R., Buc, 1932.
- I. Mateiu.* Renașterea B. Pagini de luptă pentru unitatea națională. Buc., 1921.
- Claudia Mihăilescu.* Opera lui B. P. Hasdeu (bibliografia). R. A., 1942, v. I.
- Pr. P. Mihailovici.* Fapte trecute și basarabeni uitați. Ch., 1938.
- Pr. P. Mihailovici.* Răspândirea tipăriturilor românești din B. în a doua jumătate a veacului XIX-lea. L, 1938, N. 11.
- Pr. P. Mihailovici.* Legături cărțurărești dintre mitropolia Moldovei și mănăstirea Noul-Neamț. L, 1939, N 5–6.
- Pr. P. Mihailovici.* Documente din B., A. B. 1930, N. 2; 1935 N. 2.
- Pr. P. Mihailovici.* Tipăriturile românești în B., Buc., 1940.
- Mihailoșchii-Danileșchii.* Opisanie turețcoi volni... s 1806 po 1812 g., I-II, S.-Pet., 1843.
- V. Mihordea.* Carol al XII-lea la Tighina. A. R., 1943.
- P. Milioukov.* The Case for Bessarabia. London, 1919.
- D. Mincev.* Bulgarii din B. de Sud. Din rev. „Din trecutul nostru”. Ch. 1938.
- N. K. Moghilianschii.* Gheograficeschii ocerc B., Ch., 1910.
- N. K. Moghilianschii.* Materiali dlia ucazatelia literaturf po B., Ch., 1912
- N. Moghilianschi.* Materiali dlia gheografii i statistichi B., Ch., 1913.
- V. Moisiu.* Știri din B. de astăzi. Buc., 1915.
- N. Moroșan.* Alexandru Donici. V. B., 1936, Nr. 11–12.
- N. Moroșan.* Un topor neolitic din Basarabia, Ch., 1937.
- N. Moroșan.* Semn ieroglific dintr'un curgan din B. Ch., 1938.
- N. Moroșan.* O fibulă particulară germanică din epoca imperialo-romană găsită în B. Ch., 1935.
- V. A. Moșcov.* Gagauzi Benderscago uezda „Etnograficescoe obozrenie”, 1900.
- V. A. Moșcov.* Nare ia bessarabschih gagauzov. S.-P., 1904.
- Alexei Nacco.* Istoria B. s drevneișih vremen. I-II, O., 1873.
- Alexei Nacco.* Ocerc grajdanscago upravlenia v B., Moldavii i Valahii v 1806–1812. Z. Od. Ob. t. XI, O. 1879.
- Gh. Năstase.* B. la conferința de pace, A. S. R. S., 1920, Iași.
- Gh. Năstase.* Slavii în sec. al XVII-lea la Orhei? A. B. 1931, N 2.
- Gh. Năstase.* Hotarul lui Halil Pașa și cele 2 Ceasuri B. G., vol. I, 1931. și V. B., 1933, N 4–5, 6.
- Gh. Năstase.* Peuce. B. G., vol. LI, 1932.

- Gh. Nastase.* Gurile Dunării și B., V. B., 1932, Nr. 3.
- Gh. Nastase.* Ungurii din Moldova la 1646 după Codex Băndinus. A. B. 1934, Nr. 4, 1935, Nr. 1.
- Gh. Nastase.* Bugeacul în antichitate. B. G., 1936, vol. LV.
- Gh. Nastase.* Valurile lui Traian din B., B. G. vol. LV. 1936.
- Gh. Nastase.* Centum monticule (Suta de Movile). R. D. C., 1937.
- Gh. Nastase.* Descrierea statistică a Bugeacului și autorul ei. V. B., 1937, Nr. 5—6.
- Gh. Nastase.* Ținutul Sorociei. V. B., 1942, Nr. 3—4.
- Ev. Negovschi.* Românii și urmașii lor în Rusia și Ucraina. V. B., 1937, Nr. 3—4, 5—6, 11—12.
- I. Negrescu.* Influențele slave asupra fabulei românești în literatura cultă Ch., 1925.
- I. Negrescu.* Figuri culturale din trecutul B. (din „B.”, monogr.), Ch., 1926.
- I. Negrescu.* Studii și comunicări istorico-literare. Ch., 1927.
- I. Negrescu.* Alexandru Sturdza, V. B., 1932, Nr. 1 și 4; 1933, Nr. 1.
- I. Negrescu.* Vasile Alexandri și Basarabia. V. B., 1940, Nr. 9—10.
- P. A. Nesterovschi.* Bessarabschie rusini. Varș., 1905.
- P. Nesterovschi.* Materiali po etnografii Bessarabschih Rusinov. K., 1905.
- P. A. Nesterovschi.* Na severe Bessarabii, Varș., 1910.
- I. Nicola.* Căntece populare românești din B. 1940.
- P. Nicorescu.* Scavi e scoperte a Tyras. Roma, 1924.
- P. Nicorescu.* Cetatea-Albă. Craiova, 1931.
- P. Nicorescu.* Garnizoana romană în Sudul B., A. R., S. III, t. XIX, Buc. 1937.
- I. Nistor.* Populația B., A. S. R. S., 1919, Nr. 1.
- I. Nistor.* Istoria B., C., 1923.
- I. Nistor.* Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina și Basarabia. Buc., 1927.
- I. Nistor.* La Bessarabie et la Bucovine. A. R., 1937.
- I. Nistor.* B. sub gospodărie românească A. R., S. III, t. XXIV, B., 1941.
- A. Oatul.* Amintiri despre Pământenia basarabeană dela Dorpat. V. B. 1943, Nr. 2.
- J. Okhotnikov et N. Batschinsky.* La Bessarabie et la paix européenne. Preface de E. Lafont. (O carte de calomnii, numeroase denaturări și ură). P. 1927.
- G. Olszewski.* Basarabia văzută de cronicari și artiști străini.
- D. Onciul.* Cuvântul de deschidere a cursului de Istoria Rom. în 26 Apr. 1918, Buc., 1918.
- Opis mie prazdnovania stoletia Chișinevscoi Duhovnoi Seminarii,* Ch., 1913.
- T. Păduraru.* Insemnări din timpul Unirii. V. B., 1937, Nr. 5—6.
- A. Palmieri.* La B. e la diplomazia dei Sovieti. Roma, 1925.
- T. Pamfil.* Ținutul Hotinului la 1817. Ch., 1920.
- Gen. Sc. Panaitescu.* Valurile lui Traian din B., Buc., 1926.
- Gh. Pârtea.* Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul Unirii Ed. 2. Ch., 1932.
- A. Papadopol-Calimachi.* Amjilohie Hotiniul R. I. A. F., 1885, Vol. V.
- C. Parfeniev.* Po voprosu ob Eparhialnom banche i nujdah Chișinevscoi eparhii Ch., 1916.
- I. Parhomovici.* Cratchii ocerc jizni i delatelnosti vâsocopreosviașennago Serafima. Ch., 1613.

- I. Parhomovici.* Duhovno-ucebnăia zavedenia Chişinevscoi eparhii 1813-1913, Ch., 1913.
- I. Parhomovici.* Episcopii Basarabiei. R. I. A. B. (v. XVII - 1927, v. XVIII 1928 ş. a).
- I. Pelişan.* Le Mouvement et l'accroissement de la population en Bessarabie, P., 1919.
- I. Pelişan.* L'union de la Bessarabie à la mère-patrie, la Roumanie, P., 1919.
- I. Pelişan.* La Bessarabie sous le régime russe, 1812—1918. P., 1919.
- I. Pelişan.* Les droits des Roumains sur la Bessarabie au point de vue historique, ethnique et de l'autodétermination, P., 1920.
- I. Pelişan.* La Chronologie de la Bessarabie, P., 1920.
- I. Pelişan.* Originea mişcării naţ.-moldoveneşti din B. din an. 1905—1906 C. M., 1931, Nr. 48.
- I. Pelişan.* Figuri basarabene din trecut. Cel dintâiu renegat M. Gr. Kru-penschi... A. B., 1938, Nr. 1—4.
- I. Pelişan.* Lămurirea unei mistificări istorice V. B., 1938, Nr. 3.
- I. Pelişan.* Basarabia sub oblăduirea moscovită. V. B., 1938, Nr. 6—7.
- I. Pelişan.* A. M. Cotruţa. V. B., 1940, Nr. 9—10.
- I. Pelişan.* Ion Inuleţ şi conferinţa de pace dela Paris. V. B., 1940, Nr. 11-12.
- I. Pelişan.* Ştefan Gh. Usinevici. V. B., 1941, Nr. 8.
- I. Pelişan.* Nicolae Ştefan Casso. V. B., 1942, Nr. 5—6.
- I. Pelişan.* Amintiri dela Paris. V. B., 1943, Nr. 3—4.
- O. Pergament.* Spornăe voproşf bessarabscao prava. S.-P., 1905.
- O. Pergament.* O primenenii zakonov Armenopalo i Donicia, S.-P., 1905.
- A. I. Petrov.* Russchie v Rumânii i na Dunae v 1853—1854 g. „Russkaia Starina“, 1888, t. LIX; 1889, t. LX.
- Gh. Popa-Lisseanu.* B privire istorică, Buc., 1924.
- Andrei Popovici.* The political Status of Bessarabia. With an introduction by James Brown Scott. Waschington, 1931.
- C. Popovici.* Les imperialistes russes et la B, P. 1923.
- N. Popovschi.* Mişarea dela Balta, sau inochentismul în B. Ch., 1926.
- N. Popovschi.* Istoria bisericeii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub Ruşi, Ch., 1931.
- N. Popovschi.* Rolul religiei în viaţa poporului român din Basarabia. V. B., 1941, Nr. 11—12.
- N. Popovschi.* Din negura trecutului. V. B., 1942, 1943.
- F. S. Porucic.* Gheologhiia B. Ch., 1916.
- T. Porucic.* Coloniile eline şi cultura elina în B., V. B., 1935, Nr. 7-8, 9, 10.
- T. Porucic.* Originea luzilor, V. B., 1935, Nr. 11—12.
- T. Porucic.* Cultura antică în părţile noastre. V. B., 1936, Nr. 5—6, 9, 10
- T. Porucic.* Contribuţiuni nouă pentru istoria evoluţiei naţionalismului între Prut şi Nistru. V. B., 1937, Nr. 7—8.
- T. Porucic.* Lămurirea unei mistificări istorice. V. B., 1938, Nr. 10.
- S. Potofchii.* Inzov Ivan Nichitici. Tighina, 1904.
- Arh. V. Puiu.* Mănăstirile din Basarabia, Ch., 1919.
- M. V. Purişchevici.* Materiali o zemliah Bessarabscoi gubernii, preclonennih. sviatim mestam na Vostoche, v. I-IV, Ch., 1908—1910.

- Raan.* O voine pri zavoevanii Moldavii i Bessarabii v 1787—1790. Ch., 1892.
- H. Racovschî.* România i Bessarabia, M., 1926.
- Andrei Rădulescu.* Juristul Andronache Donici. A. B., S. III, t. XI. Buc., 1930.
- Andrei Rădulescu.* Dreptul românesc în B., A. R., 1943.
- Rev. „Viața Basarabiei“.* Număr închinat lui Bogdan P. Hasdeu. 1937, Nr. 8.
- Rev. „Viața Basarabiei“.* Număr închinat D-lui Ion Pelivan cu ocazia jubileului a 60 ani de viață și 35 ani de activitate național-obștească, 1936, Nr. 7—8.
- R. Rosetti.* Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812, A. R., I—IV, Buc. 1909.
- Gener. V. Rudeanu.* Rusia și unitatea noastră națională. V. B. 1942, N. 8—9.
- Sărbătoarea B.* Deschiderea celui dintâi Sfat al Țării în ziua de 21 Noiembrie 1917. Ch., 1917.
- A. Sava.* Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei. Buc., 1937.
- A. Sava.* Crâmpoie din viața Basarabiei sub Ruși (1812—1830) V. B. 1933 N. 11, 12, 1934, N. 7—8.
- A. Sava.* Documente orheiene. I. Mănăstirea Hârbovăț. R. I. A. B., vol. XXVI, Chișinău, 1934.
- A. Sava.* Ctitori basarabeni. A. B., 1934, N. 2.
- A. Sava.* Din istoria problemei agrare în Basarabia. A. B., 1935, Nr. 3—4.
- A. Sava.* O moșie Kogălnicească: Coloneștii din ținutul Lăpușnei. Arh. Rom., Buc., 1942.
- A. Scalcoșchi.* Bogarschiia colonii v Bessarabii i Novorosii. Od. 1848.
- P. Șcеголев.* Iz istorii pușchinscoi masonskoï loji. M. G. 1908, N. 5—6.
- Gen. M. Schina.* B. Pe marginea Unirii, Buc., 1938.
- V. P. Semenov Tian-Șanschi.* Polnoe gheograficescoe opisaniie Rossi i vol. XIV. S.-Petersburg, 1910.
- V. I. Semevschi.* Chișinevscaia masonskaia loja. M. G. 1908. Martie.
- M. Șimanovschî.* O rezeșah i rezeșcom vladenii. O., 1898.
- P. V. Sinadino.* Creditul în Basarabia, Ch., 1929.
- I. Simionescu.* Foci fosile din Sarmatecul dela Chișinău, A. R., S. III, t. III, 1925.
- N. L. Șiriae.* Istorieschie pamiatnichi russcago perioda istorii Novorosii i Bessarabii. O., 1884.
- Sistematiceschii Ucazatel statei Chișinevschi Eparhialnîh Vedomostei 1905—1912.* Ch., 1913.
- V. Slăvescu.* Economistul B. P. Hasdeu. Buc., 1943.
- M. B. Slutchi.* V scorbnie dni. Chișinevschi pogrom 1803 goda. Ch., 1930.
- M. B. Slutchi.* Za tri cetverti veka. Moi vospominania. Ch., 1927.
- N. Smochină.* Basarabia și Transnistria. V. B., 1938, N. 4—5.
- Spisoc naselennîh mest Bessarabscoi gubernii (mai multe ediții).*
- A. Stadniŭchi.* Amf iohie, episcop Hotinschi, Ch., 1891.
- A. Stadniŭchi.* Gavriil Bănulescu Bodoni. Ch., 1894.
- A. E. Ștanghe.* Istoriescaia zapisca o crestianscoi reforme v Bessar. gubernii. Ch., 1911.
- Statisticescoe opisaniie Bessarabii sobsvlenno tac nazâvaemof, ili Bugjaca.* Ackerman, 189.
- Statisticeschii Ejegovnic Rossii.* 1912,, S.-P., 1913.

- P. Ștefănuța.* Folclor din jud. Lăpușna. A. A. F., 1933.
- P. Ștefănuța.* Pentru un muzeu etnografic al B., A. B., 1933, N. 4.
- P. Ștefănuța.* Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folclor privitoare la Românii din Basarabia și popoarele conlocuite publicate în rusește. A. A. F., III, 1935.
- P. Ștefănuța.* Cercetări folclorice în valea Nistrului de jos, Buc., 1937 și în A. A. F.
- C. și T. Stoica.* B. pământ românesc. Culegeri de date și docum., Ch., 1924.
- Prot. I. Stoicov.* Istoricul învățământului primar bisericesc în Basarabia sub dominația rusă (1812—1917). Ch., 1933.
- C. A. Stoide.* Un episod din domnia lui Gh. Duca. Răscoala lui Hâncu și Durac, A., 1937.
- D. Strungaru.* Din graiul basarabean. A., 1936, N. 3—4.
- V. Sucevan.* Crat'hii istoriceschii ocerc Chișinevscago eparhialnago jeuscago ucilișcia za 50 let... (1864—1914). Ch., 1915.
- P. Svinii.* Opisanie Bessarabscoi oblasti. Z. Od. Ob., vol. VI.
- G. Tataresco.* Bessarabie et Moscou. Buc., 1926.
- Gh. Tătărescu.* Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Craiova, 1940.
- C. Teodorescu.* Moldova și B. 1807—1817. V. B., 1933 N. 2, 4—5, 6, 7, 10.
- V. Țepordei.* Alexie Mateevici. V. B., 1934, N. 9—12.
- V. Țepordei.* Alexie Mateevici. V. B., 1937, N. 7—8.
- V. Tilea.* Acțiunea diplomatică a României în 1919—1920, Sibiu, 1925.
- I. Tiitorov.* Blgarite v Bessarabia, Sofia, 1905.
- T. Tittoni.* B., România și Italia, Buc., 1927.
- N. Titulescu.* Roumania and B. „Nineteenth Century”, London, 1924.
- C. Tomescu.* Catagrafia Basarabiei (în. Hotinului și Sorocei). R. I. A. B., v. XVIII, Ch., 1928.
- C. Tomescu.* Acte dela mânăstirea Curchi. A. B., 1929, N. 3.
- C. Tomescu.* Înființarea eparhiei Chișinăului și Hotinului. A. B., 1929, N. 3.
- C. Tomescu.* Catagrafia Basarabiei la 1820 (în. Orheiului). Ch., 1930.
- E. Torgașev.* Producția și comerțul de cereale în Basarabia sub Ruși. V. B., 1932, N. 6, 7.
- F. Trandafilo.* B. terra di dolore, Buc. 1941.
- Trei ani de gospodărie municipală.* 1934—1936. Ed. Primăriei Chișinău sub primariatul lui I. Costin, Ch., 1937.
- Trudi Bessarabscoi gubernscoi arhiernoii Comisii,* cu îngrijirea lui I. N. Halippa. Vol. I—III. Ch. 1900, 1902, 1907.
- Trudi Bessarabscoi țercovnago istorico-arheologhicescago obșcestva.* Ch.
- D. Uhlig.* Die Bessarabische Frage. Breslau, 1926.
- Unirea Basarabiei.* Studii și documente de St. Ciobanu. Ed. «Așezământul» I. I. C. Brătianu. Buc., 1929.
- Unirea Basarabiei.* Fapte și documente. Ed. „Adevărul”, Buc., 1928.
- Principe S. D. Urusov.* Zapischi gubernatora. Chișinev 1903—1904. M. 1907.
- C. Vasilcoiu.* Ce trebuie să știm despre Basarabia. C. L., 1940, No. 7-12.
- P. Vataman.* Din istoricul Sorocei. V. B., 1937, No. 9.
- A. Veltman.* Nacertanie drevnei istorii Bessarabii. M., 1828.
- A. Veltman.* Bospominanie o Bessarabii 1818—1824. S.-P.
- F. Vighel.* Vospominania, M., 1865.

- F. Vighel.* Zametchi o năneșnem sostoianii B., M., 1892, R. A. 1893, No. 1.
G. Vrabie. Muzeul Regional al Basarabiei din Chișinău. Ch., 1939.
Radu Vulpe. Arheologia B., C. M., 1941, Oct.
A. Zașciuc. Materiali dlia gheografii i statistichi Rossii. Bessarabscaia, oblast. v. I—II, S. -P., 1862.
Zapisca (istoricescaia) no sluciaiu 25-letua Chișinevscago realnago uci-lișcia (1873—1898), O., 1899.
Zapischi Bessarabscago Statisticescago Comiteta, public. de A. N. Egunov Vol. I—III, Ch., 1864, 1867, 1868.
Zapischi Imperatorscago Odesscago Obșcestva Istorii i drevnostei, multe volume, dela 1839, O.
Gh. Zaușchevici. Din trecutul Cetății Albe. C. A., 1935.
S. Zotta. Paul Gore, Ch., 1928
S. Zotta. Spița neamului Hâjdeu. Arhiva genealogică, 1913, VII—IX.
I. H. Zucker. Bessarabien, Bemerkungen und Gedanken, bei Gelegenheit eines mehrjährigen Aufenthaltes in diesem Lande. Frankfurt-Main, 1834.
Dr. Zucker. Basarabia 1834. Trad. de d-na Maria Pelivan. Ch., 1932.
- Completare.**
- P. N. Andreev.* Sredne — bessarabscaia jelezuia doroga, ot Chișineva. cerez Orgheev do Belț. K. 1938.
D. Bantâș—Kamenschii. Puteșestvie v Moldaviu, Valahiiu i Serbiu. M, 1810.
Basarabia desrobită, ed. Guvernăm Basarab. 1942.
P. Brunn. La Bouche de Kilia du Danube. O.
P. Brunn. L'île des Tyragetes. O.
P. Brunn. Les noms de la ville d'Akkermane, O., 1852.
P. I. Brun. Notices sur la Topographie ancienne de la nouvelle Russie et de la B., O. 1857.
F. Brun. Cernomorie, I—II, O., 1880.
A. Demidov. Puteșestvie v. Iujnuiu Rossii i Krâm cerez Vengriu, Valahiu i Moldaviu, soverșennoe v 1837 g., M., 1853.
K. E. Franzos. Aus Halb—Asien, Kulturbilder aus Galizien, der Bukowina, Suedrussland und Rumänien, v. I—II, Leipzig, 1876.
V. Grigorovici. Zapischi anticvara o poezdche ego na Kalcu i Kalmius, v Korsunscuiu Zemliu i na Iujnâia poberejia Dnepra i Dnestra, O., 1874,
X. Hommair de Hell. Les Steppes de la mer Caspienne, le Caucase, la Crimée et la Russie Méridionale, I—III, Paris, 1843—1844.
V. V. Ianovschii. C voprosu o creștianschth arendah. Ch., 1905.
V. Kelsiev. Galicina i Moldavia S.—Pet., 1868.
A. Klaus. Nași colonii. S.—Pet., 1869.
A. A. Kociubinschi. Tura (Tyra)—Belgorod—Akkerman i ego novaia lapidarnaia nadpis ot 1454 g. O., 1901.
E. Koltovscoi. Bessarabschii Bugaz. Ch., 1911.
A. Kulemann. Skizzen aus Bessarabien. Aus Monatschrift „Unsere Zeit“, Leipzig, 1867,
V. Kurdinavschii. Leghendî v B., O., 1905.
V. V. Latâșev. Pontica, S.—Pet., 1909.
O. M. Lerner. Evrei v Novorossiiscom crae. O., 1901.

- A. P. Liprandi.* Cac ostanovit mirnoe zavoevanie naših ocrain i nemețchiî vopros., K., 1890.
- L. M. Melicset-Becov.* Armianchiia drevnosti v Akkermane. Tifiis, 1911.
- V. A. Moșcov.* Schifi i ih soplemennichi Frachiiți. Warș. 1896.
- V. A. Moșcov.* Turețchiia plemena na Balcanscom poluostrove., S.—Pet., 1904.
- N. Ochinșevici.* Lesa B., O, 1909.
- S. V. Petrouschii.* Exarh Gavriil Banulesco-Bodoni i ego ucebno-administrativnaia deiatelnost, O., 1896.
- N. P. Puzârevschii.* Materiali dlîa opisaniia russchih rec. I, Dnestr., S.—Pet., 1902.
- N. A. Rabinovici.* Polojenie evreev v vozsoedinennom uciastche B., O., 1880.
- V. Iu. Rumel.* Materiali dlea opisaniia russchih commerceschih portov. Vol XXIII: ustie rechi Dnestra i Dnestrovschii liman. S.—Pet, 1898.
- A. Șerban.* Evreîschiiia arendi v B., Ch, 1905.
- M. V. Șimanowski.* O rezeșah. Po dannim iz arhiva băvșago Novorosiiscago general-gubernatora, O., 1899.
- P. P. Soroca.* Gheografia Bessarabscoi gubernii, Ch., 1878.
- V. Stoica.* Bessarabia. New-York, 1919.
- V. Șturm.* O lesah B. „Lesnoi Jurnal“, 1896, N. 3.
- P. Sumarokov.* Puteșestvie po vsemu Krâmu i B. v 1799., M., 1900.
- C. Teodorescu.* Regimul vamal din Moldova și B., V. B., 1932, N., 11.
- N. D. Zabotchin.* Mirnoe Zavoevanie nemțami țujnoi B, Akkerman.
- A. A. Velițin.* Nemți v Rossii. S.-Pet., 1893.

ADĂUGIRI ȘI INDREPTARI

La pag. 69. La întocmirea tabloului comparativ al schimbărilor, ce s'au produs în componența etnică a nobilimii basarabene într'o perioadă de aproximativ o sută de ani, nu am putut folosi lucrarea d-lui Gh. Bezviconi, „Boierimea dintre Prut și Nistru”, vol. II, Buc., 1943, care a apărut după ce coala respectivă a fost tipărită. Informațiile listelor publicate de d-sa pentru anii 1812—1821 și 1821—1918 nu coincid cu cele ale listelor folosite de mine, din 1818 și 1912, atât din cauza deosebirii de timp, pe care îl cuprind, cât și din cauza unor completări în lucrarea d-lui Bezviconi.

E interesant totuși de remarcat că cercetarea componenței etnice a nobilimii basarabene după aceste două liste noi, dă rezultate foarte apropiate de cele stabilite de mine. Iată, ca dovadă, câteva cifre, pe care le-am scos pentru comparație din ambele perechi de liste (vechi și noi):

Familii	După anexare				Peste o sută de ani			
	Lista din 1818		Lista Bezvi- coni 1812-1821		Lista Kru- penschii 1912		Lista Bezviconi 1821—1918	
	No.	‰‰‰	No.	‰‰‰	No.	‰‰‰	No.	‰‰‰
Române	135	93	247	89	137	29	162	34
Străine	10	7	28	11	331	71	305	66
În total	145	100	275	100	468	100	467	100

La pag. 132, nota, rândul 3—4 de jos : în loc de „Uniunii” să se citească „Unirii”.

La pag. 168—169, de luat în seamă pentru litera **B** că ordinea autorilor nu este strictă.

RÉSUMÉ

L'ouvrage „La Bessarabie Roumaine“ se divise en quatre parties: 1. La Bessarabie dans le cadre de l'histoire des Roumains; 2. La Bessarabie sous la domination russe, et les manifestations roumaines dans la vie de la province; 3. Le rétablissement de la souveraineté roumaine dans la Bessarabie et 4. Le rapt de la Bessarabie par l'Union Soviétique.

Dans la première partie on montre que la Bessarabie, avant d'être annexée à la Russie, en 1812, faisait partie du cadre territorial de la Principauté moldave et constituait sa portion la plus riche et la plus fertile. Le rapt de cette province contredisait la notion de la justice, véritable base de toute loi écrite. Loin d'être dépeuplée, une riche population moldave habitait ses villes et ses villages qui ont pris un grand essor au XVIIIème s. et sont dûs au travail diligent des Moldaves.

Mais la Moldavie était un obstacle sérieux dans la voie de l'expansion politique russe vers les Balkans, si bien qu'au moment où l'impérialisme russe passe, dans la seconde moitié du XVIIIème s., de l'idée de protectorat sur les Principautés roumaines à l'idée d'annexion, la Moldavie est en premier lieu menacée. Les circonstances ont empêché la Russie de l'incorporer en entier. On ne lui prend que la moitié de son territoire—la Bessarabie, qui ne représente qu'en partie la réalisation d'un vaste plan de conquête dans les Balkans, conçu par les Russes.

Deuxième partie: Avec l'annexion de la Bessarabie les Russes se sont proposés d'atteindre deux buts: 1. faire de la majorité écrasante de la population moldave, grâce à

une colonisation continuelle et systématique, une minorité, et 2. dénationaliser cette population.

Les Russes ont atteint les bords de la Mer Noire au moment où ils n'avaient pas encore un excédent de population qu'il aurait été nécessaire de placer dans les nouveaux territoires. Ils ont dû recourir à un emprunt d'éléments allogènes, en colonisant ces territoires par des Grecs, Arméniens, Serbes, Bulgares, Polonais, etc. Le développement territorial russe a eu donc un caractère artificiel et impérialiste.

Le même système de colonisation fut appliqué par les Russes en Bessarabie, mais sans qu'ils réussissent à atteindre les buts proposés. Tout le long de la domination russe dans cette province, la culture moldave, étrangère aux Russes, s'est conservée. La Bessarabie est restée une province roumaine telle qu'elle était avant l'annexion. La différence entre cette province et les autres provinces de la Russie intérieure est restée jusqu'à la fin fondamentale. Le caractère roumain de la province s'est conservé dans l'orientation et la mentalité des classes sociales. L'histoire de la province sous la domination russe est pleine de manifestations roumaines dans différents domaines: vie religieuse et Eglise orthodoxe, livres didactiques, littérature, presse et journalisme, théâtre et musique, circulation des livres dans le peuple et folklore paysan national, art populaire, langue roumaine dans les écoles et dans l'administration de la province, droit public et privé. En particulier le droit privé de la Bessarabie a survécu à toutes les vicissitudes historiques, étant remplacé assez tard, à peine en 1928, par le Code Civil Roumain. Toutes ces manifestations prouvent que la culture roumaine s'est conservée en Bessarabie tout le long de la domination russe, et il n'y a pas lieu de s'étonner si, au son de la trompette révolutionnaire de 1917, le peuple roumain de la Bessarabie s'est réveillé avec une parfaite conscience de sa nationalité, la conscience de son origine, de la fraternité de race, de langue et d'histoire avec tous les Roumains.

Dans la troisième partie on montre comment s'est réalisée l'Union, quelles sont les forces qui ont agi dans le développement de la conscience nationale de la Bessarabie-

et comment *tout naturellement* elle est passée sous la souveraineté roumaine. A cette occasion on dissipe toutes les calomnies et les exagérations des ennemis de la cause roumaine en Bessarabie qui affirment que l'Union de la Bessarabie à la Roumanie est due aux baïonnettes roumaines. Ils ne veulent pas connaître les événements qui se sont passés en Bessarabie en 1917 et 1918, ni l'évolution psychologique de la révolution nationale de cette province. Leur sens est: la victoire des paysans sur le bolchévisme.

L'administration roumaine a introduit en Bessarabie l'ordre et la paix. La culture du peuple a fait un saut immense, mais aussi dans tous les domaines de la vie publique les efforts des Roumains ont été couronnés d'un succès considérable.

En 1920 l'Union de la Bessarabie a été reconnue par les Grandes Puissances et en 1933 les Soviets mêmes, précisant dans les deux traités internationaux de Londres la notion de l'agression, se sont engagés formellement vis-à-vis des Roumains à ne jamais provoquer la guerre au sujet de la Bessarabie. On avait espéré, vu la longue et paisible domination roumaine sur la Bessarabie (plus de 22 ans), que les dernières traces de l'attitude réservée des Soviets seraient évitées.

Dans la dernière partie de l'ouvrage il s'agit du coup que l'Union Soviétique a porté soudainement aux Roumains, en dépit de l'évidence des droits roumains sur la Bessarabie. On y exprime l'espoir que la justice immanente historique du monde apportera à la Roumanie une satisfaction complète.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

I. Figuri istorice	<u>Pag.</u>
Ștefan cel Mare	11
Sultanul Mahomed II	16
Antioh Cantemir	39
Dimitrie Vodă Cantemir	41
Ecaterina Cantemir	43
Principele Carol I	53
I. C. Brătianu	56
M. Kogălniceanu	59
Mitrop. Gavril Bănulescu—Bodoni	63
Alexandru Sturdza	67
Nicolae Ș. Casso	69
F. Vighel	60
Ep. Vladimir al Chișinăului	75
Ieromonahul Inochentie	79
Alecu Rusu	89
Constantin Stamati	91
B. P. Hașdeu	93
Preotul Mateevici	95
Ep. Arsenie Stadnițchi	97
Ioan N. Halippa	101
Leon A. Casso	111
II. Cetăți: Hotin, pag. 13; Cetatea Albă, pag. 15, 47;	
Tighina, pag. 17, 21; Soroca, pag. 19; Ismail, pag. 21.	
III. Scene istorice: pag. 45, 47, 49, 51, 55, 57, 145, 154.	
IV. Biserici: pag. 23, 25, 27, 29, 31, 65.	
V. Vederi: pag. 33, 35, 51, 73, 77, 77, 103, 143, 163.	
VI. Clădiri: pag. 93, 130, 133, 141.	

TABLA MATERIILOR

	<u>Pag.</u>
In loc de prefață	5
Introducere	6
Partea I. Basarabia în cadrul istoriei Românilor	
Cap. 1. Denumirea Basarabiei	9
Cap. 2. Raporturile moldovo-turcești	15
Cap. 3. Așezările omenesti în Basarabia moldovenească	28
Cap. 4. Imperialismul rusesc în Balcani și pierderea Basarabiei	37
Partea II. Basarabia sub dominațiunea rusească și manifestările românești în viața provinciei.	
Cap. 5. Manifestările românești în viața Basarabiei în general	58
Cap. 6. Noblimea și rolul ei în provincie	61
Cap. 7. Țărănimea tradiționalistă	71
Cap. 8. Limba românească în Basarabia	80
Cap. 9. Cultura românească în Basarabia	86
Cap. 10. Particularitatea dreptului public în Basarabia	105
Cap. 11. Rezistența conștiinței juridice naționale (dreptul privat românesc)	109
Cap. 12. Colonizarea Basarabiei	114
Partea III. Restabilirea suveranității românești în Basarabia.	
Cap. 13. Revoluția națională în Basarabia în 1917—1918 și Unirea	127

Cap. 14. Succesele administrării românești în Basarabia	140
Cap. 15. Recunoașterea diplomatică a Basarabiei românești	148
Cap. 16. Înțelegerea sovieto-română și tratatele de neagresiune	152
 Partea IV. Răpirea Basarabiei de către Uniunea Sovietelor.	
Cap. 17. O nouă poziție internațională a Sovietelor și răpirea Basarabiei	162
 Indice bibliografic	166
Adăugiri și îndreptări	182
Résumé	183

BIBLIOTECA INSTITUTULUI

No. 1. A. V. Boldur. *Basarabia Românească*, Buc., 1943.

No. 2. A. V. Boldur. *Românii și strămoșii lor în istoria Transnistriei*, Iași, 1943.

DE ACELAȘI AUTOR:

1. *La Bessarabie et les relations russo-roumaines. La question bessarabienne et le droit international*. Paris, ed. J. Gamber, 1927, 410 pag. Premiul „Fundației Regele Ferdinand I”.
2. *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812—1828*. Chișinău, 1929, 106 pag.
3. *Contribuții la studiul istoriei Românilor. Istoria Basarabiei.*
Vol. I. Epocile vechi (până la Sec. XVII), Chișinău, 1937, 324 pag.
Vol. III. Sub dominațiunea rusească (1812—1912). Politică. Ideologia. Administrația, Chișinău, 1940, 214 pag., ș. a.